

Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το Τμήμα  
Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού  
Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας

**ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΛΟΓΩ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ  
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ**

Μετέχουσα σπουδάστρια  
Βαρδάκα Βησσαρία

Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός  
Κα Γαϊτάνη Ρεγγίνα

Πάτρα, Απρίλιος 2005



ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	4162
----------------------	------

ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΛΟΓΩ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ  
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ

ΜΕΤΕΧΟΥΣΑ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ  
ΒΑΡΔΑΚΑ ΒΗΣΣΑΡΙΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ  
Κ<sup>α</sup> ΓΑΪΤΑΝΗ ΡΕΓΓΙΝΑ

Πτυχιακή για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το Τμήμα  
Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού  
Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.

## **ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ**

Ευχαριστώ όλους όσους συνέβαλαν και με τη βοήθειά τους μπόρεσα να ολοκληρώσω την εργασία.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την κ<sup>α</sup> Γαϊτάνη, καθηγήτρια εφαρμογών του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Πάτρας, που με την εποπτεία της με βοήθησε στην ολοκλήρωση της πτυχιακής.

Ευχαριστώ επίσης τους γονείς μου για την υπομονή και τη συμπαράσταση που μου έδειξαν.

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1</b>	
Το πρόβλημα.....	5
Σκοπός μελέτης.....	6
Ορισμοί εννοιών.....	7
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2</b>	
Μεθοδολογία.....	9
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3</b>	
3.1. Θεσμός γάμου.....	10
3.2. Προϋποθέσεις γάμου – Δημιουργία οικογένειας.....	11
3.3. Θεσμός οικογένειας.....	13
3.4. Μορφές οικογένειας.....	14
3.5. Λειτουργίες οικογένειας.....	17
3.5.1. Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του ατόμου.....	20
3.5.2. Ο ρόλος της μητέρας στην ανάπτυξη του παιδιού.....	23
3.5.3. Ο ρόλος του πατέρα στην ανάπτυξη του παιδιού.....	24
3.6. Κρίση θεσμού οικογένειας – γάμου.....	27
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4</b>	
4.1. Διαζύγιο – Συχνότητα – Νομική υπόσταση.....	30
4.2. Παράγοντες που σχετίζονται με το διαζύγιο.....	33
4.3. Αντιλήψεις συζύγων για αιτίες χωρισμού.....	37
4.4. Συνέπειες διαζυγίου στη ψυχολογία του ζευγαριού.....	39
4.5. Η οικογένεια μετά το διαζύγιο- Μονογονεϊκή οικογένεια.....	42

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1. Εισαγωγή.....	45
5.1.2. Ψυχολογικές επιπτώσεις του διαζυγίου στη μητέρα.....	46
5.1.3. Κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις του διαζυγίου στη μητέρα.....	49
5.1.4. Διαφοροποίηση του γονεϊκού ρόλου.....	52
5.2. Εισαγωγή.....	54
5.2.1. Πως αντιλαμβάνεται το παιδί την «κρυφή» ασυμφωνία των γονιών.....	56
5.2.2. Συναισθηματικό διαζύγιο.....	58
5.2.3. Επιπτώσεις στη ζωή του παιδιού από την απόφαση των γονιών για διαζύγιο.....	62
5.2.4. Αντιδράσεις του παιδιού στο διαζύγιο ανάλογα με το φύλο και την ηλικία του.....	65
5.2.5. Συμπεριφορά της μητέρας οφειλόμενη στην απουσία του πατέρα – Αντίκτυποι στο παιδί.....	70
5.2.6. Η απουσία του πατέρα λόγω διαζυγίου Επιπτώσεις στο παιδί.....	74
5.2.7. Οικονομικές επιπτώσεις από την απουσία του πατέρα στην οικογένεια.....	79
5.2.8. Σχέσεις των γονιών μετά το διαζύγιο Αντίκτυποι στο παιδί.....	80
5.2.9. Διαζύγιο και μετακόμιση.....	83
5.3. Μακροχρόνιες επιδράσεις του διαζυγίου στο παιδί.....	85
5.3.1. Γονική μέριμνα.....	88
5.3.2. Νέος γάμος του μόνου γονέα.....	90
5.4. Συμβουλευτική Διαζυγίου.....	93
5.4.1. Πώς να αναγγείλουμε το χωρισμό στα παιδιά.....	95
5.4.2. Επιπτώσεις του διαζυγίου στη σχολική επίδοση.....	98
5.4.3. Σχολείο και παιδιά χωρισμένων γονέων.....	99
5.4.4. Κατευθύνσεις προς τους γονείς για τη διευκόλυνση της προσαρμογής των παιδιών.....	101
5.4.5. Διαζύγιο και κοινωνική εργασία.....	102

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....104

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

## Το πρόβλημα

Το φαινόμενο των διαζυγίων έχει αυξητικές τάσεις σε Ευρώπη και Ελλάδα.

Η συντριπτική πλειοψηφία των οικογενειών που έχει υποστεί την κρίση του διαζυγίου έχει αρχηγό τη μητέρα. Αυτή έχει την αποκλειστική ευθύνη της φροντίδας των παιδιών και γενικότερα την ευθύνη για την ομαλή λειτουργία της οικογένειας.

Σημαντική είναι επίσης η ψυχολογική πίεση που δέχεται ο μόνος γονέας εξαιτίας του διαζυγίου, όσον αφορά την προσωπική του κατάσταση και των πρακτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει (οικονομικά, κοινωνικά), ενώ παράλληλα βρίσκεται αντιμέτωπος με τα ανήλικα παιδιά του και τις επιπτώσεις που έχουν δεχθεί από το διαζύγιο των γονιών τους.

Αναφερόμαστε σε μια οικογένεια που χαρακτηρίζεται από πολλές δυσκολίες που προκύπτουν από το γεγονός της διάσπασής της, εξαιτίας του διαζυγίου και τη διαφοροποίηση της μορφής της από πυρηνική σε μονονοεική οικογένεια.

## Σκοπός Μελέτης

Η μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων τις τελευταίες δεκαετίες διεθνώς, σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και η αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των παιδιών που ζουν με ένα γονέα, αποτέλεσαν τη βάση του ενδιαφέροντος για τη μελέτη των επιπτώσεων που έχει το διαζύγιο στο παιδί, κατά κύριο λόγο, αλλά και στο γονέα που μένει.

Βασικός σκοπός αυτής της μελέτης είναι η εξέταση και κατ' επέκταση η παρουσίαση των προβλημάτων και αναγκών που αντιμετωπίζουν οι διαζευγμένες μητέρες «αρχηγοί» των μονογονεϊκών οικογενειών και τα παιδιά τους, καθώς οι προτάσεις ούτως ώστε η διαδικασία του διαζυγίου αν είναι όσο το δυνατόν λιγότερο επώδυνη για τη ψυχολογία και τη ζωή των παιδιών, αλλά και της μητέρας, δεδομένου ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, εκτός εξαιρέσεων, αναλαμβάνει την κηδεμονία του παιδιού.

Η μελέτη στοχεύει συγκεκριμένα στη διερεύνηση των τομέων:

- των κοινωνικο-οικονομικών επιπτώσεων του διαζυγίου ως αιτία μονογονεϊκότητας στη μητέρα, αλλά και των ψυχολογικών επιπτώσεων που αυτό προσδίδει.
- των παραμέτρων εκείνων που σχετίζονται με το διαζύγιο και οι συνέπειες αυτών, στη ζωή και την προσωπικότητα του παιδιού.



## Ορισμοί εννοιών

Πριν την ανάλυση του θέματος θεωρείται σκόπιμο να διευκρινιστούν ορισμένοι όροι.

**Οικογένεια:** “Η οικογένεια είναι ένας θεσμός με τη δική του κουλτούρα και τους δικούς του ειδικούς τρόπους για την αντιμετώπιση της ζωής. Αποτελείται από άτομα των οποίων η συμπεριφορά και η εμπειρία επηρεάζεται από ένα σύστημα αλληλοδιαπλεκόμενων σχέσεων, στις οποίες συμμετέχουν και των οποίων αποτελούν μέρος. Παράλληλα τα άτομα – μέλη της οικογένειας έχουν συγκεκριμένα και βαθιά ριζωμένα χαρακτηριστικά ή εσωτερικές σχέσεις”. (Γ. ΤΣΙΑΝΤΗΣ, 1993, σελ. 11).

**Μονογονεϊκή οικογένεια:** “ένας γονέας – χωρίς σύζυγο ή σύντροφο, αλλά, ίσως, μαζί με άλλα άτομα (π.χ. τους γονείς του / της) – ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν”. (Δ. Κογκίδου, 1995, σελ. 23).

**Εξαρτώμενο παιδί:** “Ως όριο της παιδικής ηλικίας θεωρείται, στο πλαίσιο αυτού του ορισμού, εκείνο ως την ηλικία των 18 ετών”. (Δ. Κογκίδου, 1995, σελ. 23).

**Διαζύγιο:** χωρισμός του ζευγαριού από γάμο. Η έλλειψη συνεννόησης των συζύγων και οι συνέπειες για τα παιδιά αποτελεί αντικείμενο έρευνας πολλών στατιστικών μελετών ( Heuyer, Bowlby). Οι έρευνες αυτές αποκάλυψαν ένα ποσοστό 85% υπόδικων νέων που προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες.

Αυτό εξηγείται από πολλούς με βάση το συναίσθημα ανασφάλειας που δημιουργείται στη ψυχή ενός παιδιού μπροστά στη σύγκρουση των δύο γονέων, τη “διχοτόμηση” που βιώνει ανάμεσα στους δύο γονείς που θα επιθυμούσε εξίσου να αγαπάει και από την έλλειψη στοργής.

Ανεξάρτητα από τα αίτια που οδηγούν σ’ αυτό, το διαζύγιο σπάνια είναι καλή λύση. Για τα παιδιά έχει σχεδόν πάντοτε αρνητικές επιπτώσεις. Οι

επιπτώσεις φαίνεται να μειώνονται τόσο περισσότερο όσο οι γονείς αποφεύγουν αν αλληλοκατηγορούνται και να μειώνουν ο ένας τον άλλο στα μάτια των παιδιών (σελ. 142 Λεξικό της ψυχολογίας, Νίκος Γ. Παπαδόπουλος, Dipl. Psyc – Dr. Phil. Σύμβουλος Παιδ. Ινστιτ. – Επικ. Καθηγ. Ψυχολογίας Παν/μίου Κρήτης , Επισκέπτης Καθηγητής Παν/μίου Χαϊδελβέργης , Αθήνα 1994).

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

## Μεθοδολογία

Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία στοχεύει στην εξέταση των επιπτώσεων της μονογονεϊκότητας ως αποτέλεσμα διαζυγίου στη μητέρα, αλλά κυρίως στο παιδί.

Για την ανεύρεση του βιβλιογραφικού υλικού επισκέφθηκα τις βιβλιοθήκες:

- Κεντρική Βιβλιοθήκη Τ.Ε.Ι. Πάτρας
- Δημοτική Βιβλιοθήκη Πάτρας
- Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης
- Δημοτική Βιβλιοθήκη Λάρισας

Τα στοιχεία της μελέτης αντλήθηκαν από πηγές ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας.

Στο τέλος της πτυχιακής εργασίας παρατίθενται τα συμπεράσματα που βγαίνουν από την ανασκόπηση άλλων μελετών και συγγραμμάτων σχετικά με τις συνέπειες του διαζυγίου.

Στο παράρτημα παρουσιάζονται στατιστικά στοιχεία της αύξησης του διαζυγίου, στοιχεία που μου παραχώρησε η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, καθώς και οι σύλλογοι μονογονεϊκών οικογενειών σε όλη την Ελλάδα.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

## 3.1. Θεσμός γάμου

Σύμφωνα με τη Ζέγκερ, ο γάμος μπορεί να οριστεί ως μια διαρκής σχέση ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα, που αποσκοπεί στην απόκτηση και την ανατροφή παιδιών με την επιδοκιμασία της κοινωνίας.

(Α, Γ. ΜΟΥΣΤΑΚΗ, 1984, σελ. 137).

Ο όρος γάμος έχει δύο σημασίες. Σημαίνει, πρώτον, την ιδανική εκείνη τελετή με την οποία συνίσταται μια νόμιμη γενετήσια ένωση που θα οδηγήσει στη δημιουργία οικογένειας και, δεύτερον, αναφέρεται όχι στη σύναψη πια, αλλά στην ήδη συνεστημένη νόμιμη γενετήσια ένωση. Η τελετουργική έννοια του γάμου, επομένως, ανταποκρίνεται στην επίσημη θεμελίωση του θεσμού της οικογένειας (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998).

Είναι λοιπόν ο γάμος προϋπόθεση οικογένειας, αφού η οικογένεια δημιουργείται με το γάμο και διαλύεται με τη λύση του, καθώς επίσης ο γάμος εξασφαλίζει τη νομιμότητα των παιδιών και άρα της διαδοχής και της κληρονομιάς. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

Σύμφωνα με τον Τσαούση (1998) «ο γάμος ως θεσμός χαρακτηρίζεται από: α) την αμοιβαία προϋπόθεση διατήρησης της ένωσης δύο ετερόφυλων προσώπων, β) την κατά κανόνα συνοίκηση τους, γ) τη ρύθμιση των γενετήσιων σχέσεων μεταξύ των συζύγων και των υπόλοιπων προσώπων εντός και εκτός της οικογένειας, δ) την αμοιβαία πρόθεση αναπαραγωγής, και ε) την οικονομική συνεργασία των συζύγων. Η οικονομική συνεργασία των συζύγων αποτελεί βασικό στοιχείο της έννοιας του γάμου, δεδομένου ότι η οικογένεια αποτελεί σε όλες τις προβιομηχανικές, αλλά και σε σημαντικό βαθμό στον αγροτικό πληθυσμό των βιομηχανικών κοινωνιών, βασική μονάδα παραγωγής των μέσων συντήρησης ή και του οικογενειακού εισοδήματος (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 438).

Όσον αφορά την αντίληψη ότι ο γάμος προηγείται της απόκτησης παιδιών δεν είναι πάντα σύμφωνη με την πραγματικότητα κι αυτό γιατί στις

σύγχρονες αστεακές – βιομηχανικές κοινωνίες αφενός ένα μεγάλο και αυξανόμενο ποσοστό γεννήσεων είναι γεννήσεις εξώγαμων και, αφετέρου ένα μεγάλο ποσοστό γεννήσεων ήταν και είναι γεννήσεις μετά το γάμο παιδιών που είχαν συλληφθεί πριν από αυτόν (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

Η πολύπλευρη κοινωνική σημασία του γάμου φαίνεται έκδηλα από την ποικιλία των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που τον αποτελούν, αλλά και από τη διαφοροποίηση της σημασίας του ανάλογα με την εξέλιξη της κοινωνικής δομής.

### **3.2. Προϋποθέσεις γάμου – Δημιουργία οικογένειας**

Το πρώτο θεμέλιο της οικογένειας τίθεται με τις προϋποθέσεις που πρέπει να υπάρχουν στις επιλογές των συζύγων που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια.

Όπως οι τεχνικές προϋποθέσεις προδιαγράφουν την ορθή χρήση κάθε αντικειμένου πριν από την κατασκευή του, έτσι και η οικογένεια έχει τις δικές της προδιαγραφές για να σταθεί και να λειτουργήσει σωστά. (Α. Διαμαντόπουλος, 1995, σελ. 20).

Πολλοί ξεκινούν σήμερα να δημιουργήσουν οικογένεια χωρίς να έχουν ξεκαθαρίσει γιατί παντρεύονται και δίχως να έχουν βέβαια συμφωνήσει με το μελλοντικό τους σύντροφο για το λόγο της κοινής τους πορείας. Μοιάζουν σαν τον άνθρωπο που πήρε ένα δρόμο και προχωράει χωρίς να ξέρει που πάει. Σε κάθε σταυροδρόμι αναρωτιέται ποιο δρόμο να διαλέξει και γιατί. Όταν τελικά συναντήσει κάποιον, του ζητάει αν συμπορευτούν – γιατί δεν θέλει να είναι μόνος. Στο επόμενο κιάλας σταυροδρόμι ή θα διαφωνήσουν γιατί θα ανακαλύψουν ότι δεν ξεκίνησαν με τον ίδιο προορισμό, ή θα συνειδητοποιήσουν ότι και οι δύο δεν ξέρουν πού πάνε. (ΧΑΡΙΣ Δ. ΚΑΤΑΚΗ, 1998, σελ. 56).

Σ' αυτό το σημείο θα είναι σκόπιμο να αναφερθούν οι προδιαγραφές που πρέπει να υπάρχουν ώστε μια οικογένεια να μπορεί να επιδράσει θετικά τόσο στην αγωγή του παιδιού όσο και στη μεταξύ ζωή των συζύγων.

Βιολογική ωριμότητα: προϋποθέτει τη φυσιολογική σωματική και οργανική ανάπτυξη των συζύγων. Στη βιολογική ωριμότητα μπορούν να ενταχθούν και κριτήρια όπως της ηλικίας και της υγείας.

Η διαφορά ηλικίας ανάμεσα στους συζύγους, αλλά κυρίως η ηλικία που κάποιος άνθρωπος αποφασίζει να κάνει οικογένεια είναι στοιχείο που μπορεί να καθορίσει την πορεία της συζυγικής και οικογενειακής ζωής. Είναι κατανοητό πως ένας άνθρωπος σε πολύ νεαρή ηλικία ενδεχομένως να μην έχει και την πνευματική ωριμότητα για γάμο και κατ' επέκταση δημιουργία οικογένειας.

Είναι λοιπόν η πνευματική ωριμότητα βασική προϋπόθεση και απαιτεί την ανάπτυξη όλων των λειτουργιών του εγκεφάλου και της ανθρώπινης σκέψης. Στην πνευματική ωριμότητα εντάσσεται και το κριτήριο του μορφωτικού επιπέδου, καθώς επίσης και των πνευματικών ενασχολήσεων των συζύγων · στοιχεία βασικά για το διάλογο και την επικοινωνία ανάμεσα στο ζευγάρι, αλλά και στις οικογενειακές σχέσεις συνολικά.

Μια ακόμη σημαντική προδιαγραφή των συζύγων είναι αυτή του τι οικονομικές δυνατότητες έχουν. Ο έρωτας και η ψυχολογική ωριμότητα των μελλονύμφων εμπραγματώνεται μέσα από τις οικονομικές τους δυνατότητες, ώστε να μπορούν να ζήσουν και να δημιουργήσουν τα οικογενειακά τους όνειρα. Η καλή οικονομική κατάσταση, ιδιαίτερα στις μέρες μας, αποτελεί βασική προϋπόθεση. Τα παλιά τα χρόνια (αλλά και σήμερα δεν έχει σβήσει ακόμα) οι γονείς αναλάμβαναν πολλά από τα οικονομικά προβλήματα του ζευγαριού. Σήμερα το ζευγάρι επωμίζεται πολύ περισσότερες ευθύνες.

Επίσης, δεν είναι λιγότερης σημασίας από τις άλλες βασικές προδιαγραφές για μια ομαλή οικογενειακή συμβίωση και η λεγόμενη ψυχολογική ωριμότητα στα μέλη του νέου ζευγαριού Ένας άνθρωπος θεωρείται ψυχολογικά ώριμος όταν μπορεί να στραφεί προς τον εαυτό του προκειμένου να γνωρίσει τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία αυτού. Όταν λοιπόν υπάρχει αυτή η αυτογνωσία, τότε ο άνθρωπος είναι σε θέση να αυτοκυβερνάται και να κατευθύνεται σε ορθές πορείες επομένως και προς το γάμο και στη δημιουργία ομαλής οικογένειας. (Α. Διαμαντόπουλος, 1995).

### 3.3. Θεσμός οικογένειας

Η οικογένεια είναι ομάδα ευρύτερη από το ζευγάρι που αποτελεί τη διαρκή και νόμιμη γενετήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους, τα τέκνα τους και συχνά και τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με στενούς συγγενικούς δεσμούς. (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 440).

Η οικογένεια, ως θεμελιώδης κοινωνική ομάδα, η οποία προέκυψε από τη συμβίωση δύο ετερόφυλων προσώπων με σκοπό τη δημιουργία απογόνων και η οποία συμβιώνει υπό την ίδια στέγη, χαρακτηρίζεται από τα ωραιότερα ανθρώπινα συναισθήματα μεταξύ των μελών της. Συναισθήματα όπως αυτά της αγάπης, της στοργής, της αφοσίωσης, της ασφάλειας και της αλληλεγγύης. (Α. Διαμαντόπουλος, 1995).

Η οικογένεια αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τη μορφή με την οποία εμφανίζεται κάθε φορά, τον συναντάμε σε όλες ανεξαιρέτα τις κοινωνίες, πράγμα που δείχνει ότι αποτελεί μία από τις κύριες μορφές οργάνωσης της συλλογικής ζωής του ατόμου. (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998).

Ως κοινωνικός θεσμός έχει σημαντικούς σκοπούς που συνοψίζονται στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας και που αναλύονται στη μεταβίβαση από τη μια γενιά στην άλλη του πολιτισμού ως τρόπου ζωής και τρόπου ύπαρξης, των (υλικών) πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων. Η σημασία της συνέχειας και της εξασφάλισής της αποτελεί την προϋπόθεση κοινωνικής συνοχής σε επίπεδο κοινωνίας και κοινωνικής ταυτότητας σε επίπεδο ατόμου.

Έχει λοιπόν αφενός ένα χαρακτήρα δημόσιο, καθώς αφορά την οργάνωση του συλλογικού βίου, αφετέρου ένα χαρακτήρα ιδιωτικό με την οργάνωση του ιδιωτικού βίου. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

### **3.4. Μορφές οικογένειας**

Οι μεταβολές που επήλθαν στο θεσμό της οικογένειας στους δύο τελευταίους ή τρεις αιώνες ήταν πολλές και ποικίλες σε περιεχόμενο (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗΣ, 1998 ,σελ. 447).

Η ρευστότητα λοιπόν του φαινομένου της οικογένειας, τόσο ως προς τη μορφή, όσο και ως προς τη δομή της, εξαρτάται και από τη μορφολογία της κοινωνίας. Στην ελληνική κοινωνία επικρατούν τρεις μορφές οικογένειας:

- α) η παραδοσιακή,**
- β) η πυρηνική και**
- γ) η μονογονεϊκή ή διγονεϊκή οικογένεια.**

#### **α) Παραδοσιακή οικογένεια**

Στην παραδοσιακή οικογένεια το άτομο, μέσα από την ένταξή του σε μια σταθερή και αναλλοίωτη ομάδα, ικανοποιούσε όλες του τις ανάγκες. Ο τρόπος παραγωγής των αγαθών, που συνδεόταν άμεσα με το μοναδικό και κοινό σκοπό της συνύπαρξής τους, δηλαδή την επιβίωση, δημιουργούσε ένα στέρεο υπόβαθρο για την ανάπτυξη και διατήρηση αρμονικών σχέσεων. Η διάσπαση της ενότητας αποτελούσε απειλή για την επιβίωση και η έμφαση στη διατήρησή της καταδίκαιζε κάθε ενέργεια ή τάση που δεν προωθούσε το συμφέρον του συνόλου.

Στον παραδοσιακό χώρο το άτομο έτρεφε την αυτοεκτίμησή του εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις του προς την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκε.

Ο κοινός σκοπός, η έλλειψη εναλλακτικών λύσεων και η αλληλεξάρτηση, έδινε εντελώς διαφορετική χροιά στην έννοια των υποχρεώσεων κι, ενώ πολλές φορές το άτομο αναγκαζόταν να θυσιάσει τις επιθυμίες του, μακροπρόθεσμα η πράξη του ήταν για το συμφέρον του.

Η αρμονία των σχέσεων όμως, ενώ στο παραδοσιακό πλαίσιο θεωρείτο δεδομένη, στις σημερινές συνθήκες δεν αποτελεί πια προϋπόθεση, αλλά αποτέλεσμα μιας λειτουργικής σχέσης κι, ενώ τα μέλη της οικογένειας



έχουν εναλλακτικές λύσεις κι η ενότητα δεν είναι δεδομένη, οι διαφωνίες υπάρχουν και μόνο αν ξεκουκουλωθούν μπορούν να γεφυρωθούν.

Για τον παραδοσιακό δηλαδή άνθρωπο όλοι οι στόχοι και οι εκδηλώσεις συνδέονταν με μια ολόκληρη ανθρώπινη ομάδα, στην αστική οικογένεια αντίθετα οι επιδιώξεις και οι φιλοδοξίες δύο ανθρώπων που αποφασίζουν να ζήσουν μαζί, εναποτίθενται στο παιδί. (ΧΑΡΙΣ Δ. ΚΑΤΑΚΗ, 1998, σελ. 159).

## **β) Πυρηνική οικογένεια**

Η πυρηνική οικογένεια αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά. Σ' αυτή τη μορφή οικογένειας εντοπίζεται μια παιδοκεντρική αντίληψη του γάμου στην οποία δύο άνθρωποι ενώνουν τις ζωές τους με σκοπό την ύπαρξη ενός παιδιού και την εκπλήρωση των στόχων του. Το παιδί δηλαδή αποτελεί την κεντρική κολόνα, η οποία στηρίζει το οικοδόμημα του γάμου και της οικογένειας. Η πυρηνική οικογένεια, χαρακτηριστική της βιομηχανικής εποχής, δημιουργήθηκε σε περίοδο θεμελιακών ανακατατάξεων που σχετίζεται με την αλλαγή του τρόπου παραγωγής αγαθών.

Στον αστικό χώρο, ο τρόπος παραγωγής των αγαθών απαιτεί την ένταξη των μελών της οικογένειας σε διάφορες κοινωνικές ομάδες. Επιπλέον, η σύνδεση ανάμεσα σ' αυτές τις κοινωνικές ομάδες, είναι από χαλαρή έως ανύπαρκτη και πολλές φορές ανταγωνιστική.

Φαίνεται πως η παιδοκεντρική αντίληψη της οικογένειας εξυπηρέτησε τη βασική ανάγκη για σταθεροποίηση της οικογενειακής ενότητας σε μια εποχή που οι καινούργιες συνθήκες ζωής την απειλούσαν με διάλυση. (ΧΑΡΙΣ Δ. ΚΑΤΑΚΗ, 1998, σελ. 165).

Η πυρηνική οικογένεια είναι η πρώτη πολιτισμένη μονογαμική οικογένεια. Είναι ο τύπος της οικογένειας που επικρατεί στο στάδιο του πολιτισμού.

Κατά τον F. Engels εμφανίστηκε μαζί με την αντίληψη για την ατομική ιδιοκτησία και την επιθυμία μεταβίβασης των οικονομικών στοιχείων της σε συγκεκριμένους, πραγματικούς κληρονόμους.

Η πυρηνική οικογένεια θεωρείται από τους φυσικούς ανθρωπολόγους, εθνολόγους και κοινωνιολόγους ως μοντέρνα μορφή οικογένειας. (Θ.Α. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ – Ν. ΣΤΑΜΑΤΑΚΗΣ. 1992, σελ. 282).

### **γ) Μονογονεϊκή οικογένεια**

Πρόκειται για οικογένειες, όπου την αποκλειστική ευθύνη για την ανατροφή και τη γενικότερη φροντίδα του παιδιού έχει ο ένας μόνο γονέας. Συνήθως οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι μητροκεντρικές και όχι πατροκεντρικές. (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΖΑΦΕΙΡΗΣ – ΕΛΕΝΗ Α. ΖΑΦΕΙΡΗ – ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ, 1999, σελ. 48).

Οι μονογονεϊκές οικογένειες προέρχονται από γάμους που διαλύθηκαν με το θάνατο του άλλου συζύγου (χρηρεία) ή με διαζύγιο, από γάμους που δελύθηκαν τυπικά, αλλά οι σύζυγοι έχουν χωρίσει και από γονείς εξώγαμων παιδιών. (Δ. Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 443).

Η αυξανόμενη εμφάνιση μονογονεϊκών οικογενειών στη χώρα μας σκιαγραφεί μια νέα πραγματικότητα για την οικογένεια ως σύστημα με νέα δομή εξουσίας, διαφορετικούς επικοινωνιακούς κανόνες αναφορικά με τη λήψη αποφάσεων και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Το γεγονός και μόνο ότι ο μόνος γονέας αναλαμβάνει τη φροντίδα του παιδιού με όλα τα οικονομικά και συναισθηματικά βάρη μας επιτρέπει να υποθέσουμε την μεμονωμένη απόδοσή του στους ρόλους αυτούς. (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΖΑΦΕΙΡΗΣ, 1999, ΣΕΛ. 49).

Η επιλογή της άρνησης της συζυγικής σχέσης αλλά όχι της γονεϊκής και η εκπληκτική αύξηση του ποσοστού των μονογονεϊκών οικογενειών οφείλεται, κατά ένα μεγάλο ποσοστό και στην αύξηση των διαζυγίων. Πράγματι, το σχήμα αυτό οικογένειας αντιμετωπίζεται ως εκτροπή, ως κατάσταση παθολογική. Οι οικογένειες αυτές θεωρούνται προϊόντα διάλυσης και αποδιοργάνωσης, καθώς και παθογόνοι παράγοντες όσον αφορά την ανάπτυξη των παιδιών και την κοινωνικοποίησή τους. Η συνειδητοποίηση ότι η αύξηση του ποσοστού των μονογονεϊκών οικογενειών μπορεί να είναι αποτέλεσμα επιλογής (το διαζύγιο αντί ενός αποτυχημένου γάμου ή απόκτηση ενός παιδιού χωρίς γάμο) μετέβαλε την ανησυχία της κοινής

γνώμης. Το πρόβλημα που αρχίζει να απασχολεί είναι οι επιπτώσεις της «απόκλισης» αυτής στη συζυγική οικογένεια και μέσω αυτής στο κοινωνικό σύνολο. Την κατάσταση περιπλέκει όχι μόνον η ποικιλία των μονογονεϊκών οικογενειών, αλλά και η αύξηση των τμημάτων των διαλυμένων οικογενειών. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998, σελ. 80-84).

Στη σύγχρονη κοινωνία το διαζύγιο αποτελεί τη νόμιμη λύση ενός νόμιμου γάμου και την κύρια αιτία δημιουργίας μιας μονογονεϊκής οικογένειας. Η αύξηση του ποσοστού των διαζυγίων αποδόθηκε στις νέες οικονομικές δυνατότητες και στην άνοδο του μορφωτικού επιπέδου των ελλήνιδων. Η αναθεώρηση της παραδοσιακής μορφής της οικογένειας συνδέεται με την επιθυμία του ατόμου για προσωπική ανάπτυξη στην οικογένεια, καθώς και με τις αλλαγές των αντιλήψεων για τη συζυγική ζωή με βάση την ικανοποίηση των συναισθηματικών, προσωπικών και κοινωνικών αναγκών. (ΧΡΥΣΗ Γ. ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ, 1999, σελ. 77).

Η μονογονεϊκή οικογένεια – αν και η πιο μοντέρνα μορφή οικογένειας – δεν αποτελεί νέο φαινόμενο υπό την έννοια της διάρκειας της ύπαρξής της στην ιστορία της ελληνικής οικογένειας, αλλά κυρίως γιατί το ενδιαφέρον για τη θέση, τις ανάγκες και των προβλημάτων της μονογονεϊκής οικογένειας, άρχισε να εκδηλώνεται έντονα κατά την τελευταία δεκαετία.

Η αύξηση αυτή οδήγησε στην καθιέρωση του όρου «μονογονεϊκή οικογένεια» παράλληλα με έναν προβληματισμό για το αν πρόκειται για εναλλακτική μορφή οικογένειας ή σύγχρονη μορφή οικογένειας. Παράλληλα με τον όρο μονογονεϊκή οικογένεια, υφίσταται και ο όρος «διγονεϊκή» οικογένεια ή και «μονογονεϊκό νοικοκυριό» εφόσον ο άλλος γονέας υπάρχει παρά την απουσία του από την οικογένεια. (Δ. Κογκίδου, 1995).

### **3.5. Λειτουργίες της οικογένειας**

Η οικογένεια είναι ο σύνδεσμος ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία. Τόσο η δομή όσο και οι λειτουργίες που ασκεί είναι η συνάρτηση της οργάνωσης και λειτουργίας της ευρύτερης κοινωνίας ανάλογα με τη στιγμή της ιστορικής της εξέλιξης. Κατά συνέπεια δεν πρόκειται για μεμονωμένες

λειτουργίες, αλλά για λειτουργίες που συνδέονται με τις ανάγκες και τις δυνατότητες που έχει ο κάθε πολιτισμός. (Χ. ΝΟΒΑ – ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ, 1998).

**α) Αναπαραγωγική Λειτουργία:** Πρόκειται για την απαραίτητη λειτουργία εξασφάλισης της βιολογικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Η δημιουργία παιδιών μέσα στην οικογένεια αποτελεί βασικό παράγοντα για δημιουργία οικογένειας και για συνέχιση των συγγενικών δεσμών. Η σύγχρονη κοινωνία όμως έχει επιτρέψει το διαχωρισμό της αναπαραγωγικής λειτουργίας από τις βιολογικές ανάγκες των φύλων, οι οποίες καλύπτονται από το σεξουαλικό ένστικτο που έχει η φύση οπλίσσει το άτομο. Οπότε μιλάμε για δύο διαφορετικές λειτουργίες παρά το ότι η μία αποτελεί φυσιολογική συνέπεια της άλλης.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως η διαφορετικότητα των ρόλων των φύλων στην αναπαραγωγική λειτουργία είναι καθοριστική όσον αφορά τον προσδιορισμό των άλλων λειτουργιών.

Η καθοριστικότητα λοιπόν του βιολογικού ρόλου αυξάνεται από το πόσο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία και επομένως, επηρεάζει τον προσδιορισμό των κοινωνικών ρόλων. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

**β) Οικονομική Λειτουργία:** Είναι η οικονομική ανάγκη που καλύπτει η οικογένεια με την εξασφάλιση της διατροφής των εξαρτώμενων μελών της. Η παροχή τροφής, κατοικίας, η κάλυψη υλικών αναγκών, αποτελούν βασικές λειτουργίες της οικογένειας. (Α, Γ. ΜΟΥΣΤΑΚΗ, 1984).

Η οικογένεια είναι αυτή που με τη διατροφή και την περίθαλψη φροντίζει το παιδί μέχρι να αυτονομηθεί οικονομικά, χρησιμοποιώντας τους δικούς της μηχανισμούς. (Π. Κυριακίδης, 2000).

Η οικονομική λειτουργία της οικογένειας όμως, σύμφωνα με την άποψη πολλών μελετητών, διαφοροποιείται περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη σαν αποτέλεσμα του κοινωνικο-οικονομικού εκσυγχρονισμού. Η σταδιακή, δηλαδή, μετατροπή της παραδοσιακής αγροτικής – γεωργικής κοινωνίας σε σύγχρονη αστιακή – βιομηχανική επηρέασε καταλυτικά τις οικονομικές λειτουργίες. Κι αυτό γιατί πλέον το κέντρο παραγωγικότητας δεν είναι το σπίτι, αλλά το εργοστάσιο κι έτσι η οικογένεια από ομάδα παραγωγική διαφοροποιήθηκε στην παραγωγικότητα των ατόμων της. Έτσι τα μέλη της

οικογένειας παράγουν αγαθά και υπηρεσίες προκειμένου να καταναλωθούν από την οικογένεια.

Παρατηρείται λοιπόν η αλλαγή της οικογένειας από παραγωγική μονάδα σε καταναλωτική. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998, σελ. 20).

**γ) Λειτουργία Κοινωνικοποίησης:** Παρά τις σημαντικές μεταβολές που γνώρισε η οικογένεια με το πέρασμα από διάφορα κοινωνικά σχήματα εξακολουθεί να θεωρείται η συμβολή της στην κοινωνικοποίηση ιδιαίτερα σημαντική. Η οικογένεια αναγνωρίζεται ως θεσμός, στα πλαίσια του οποίου εκτυλίσσονται τα αρχικά και σημαντικότερα συμβάντα κοινωνικοποίησης. (ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΝΟΒΑ – ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ, 1998, σελ. 102).

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (χχ) «με τον όρο κοινωνικοποίηση εννοούμε την εκμάθηση δηλαδή εκ μέρους του παιδιού των μορφών συμπεριφοράς, τις οποίες η κοινωνική ομάδα απαιτεί από κάθε μέλος της να έχει αποκτήσει και να έχει ενστερνιστεί». (Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος, σελ. 144).

Ενώ από τη μεριά του ατόμου η κοινωνικοποίηση σημαίνει την εκ μέρους του εσωτερίκευση των κανόνων συμπεριφοράς, των τρόπων ενέργειας και του συστήματος αξιών ενός κοινωνικού συνόλου, από την πλευρά του κοινωνικού συνόλου, η κοινωνικοποίηση συνίσταται στην μεταβίβαση της κοινωνικής κληρονομιάς του πολιτισμού από τη μια γενιά στην άλλη.

Η λειτουργία αυτή της οικογένειας όμως δεν περιορίζεται μόνο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών αφού, εκτός από καίριας σημασίας για τα μέλη της και το κοινωνικό σύνολο, αποτελεί και ενδεικτική θέση των διαφοροποιήσεων που επιφέρει ο εκσυγχρονισμός. Έτσι, στα πλαίσια της οικογένειας, δεν είναι μόνο τα μεγαλύτερα ηλικίας μέλη που διδάσκουν κανόνες συμπεριφοράς και αξίες, αλλά και τα νεότερα μέλη που μεταφέρουν στο χώρο της οικογένειας διαφοροποιήσεις που η εξέλιξη επιβάλλει στους κανόνες συμπεριφοράς και στους τρόπους ενέργειας. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998, σελ. 22).

**δ) Ψυχολογική Λειτουργία:** Η λειτουργία αυτή συνίσταται κυρίως στην ικανοποίηση της ανάγκης των ατόμων να αισθάνονται ασφαλή και να

απολαμβάνουν της στοργής των άλλων. Στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου η ταχύτητα των κοινωνικών μετασχηματισμών δημιουργεί ρευστότητα στις κοινωνικές σχέσεις κι επομένως, ανασφάλεια στα άτομα, η ικανοποίηση αυτών των αναγκών έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998, σελ. 22).

Η ψυχολογική λειτουργία της οικογένειας αποτελεί ζωτικής σπουδαιότητας για όλα τα μέλη. Το "εγώ" των γονέων, που γίνεται "εμείς", συμπληρώνεται και επεκτείνεται με την παρουσία των παιδιών για να ολοκληρωθεί το "αίσθημα του εμείς", το οποίο κάθε άνθρωπος έχει ανάγκη. (Π.Α. Κυριακίδης, 2000).

Μια σημαντική εξέλιξη που πρέπει ιδιαίτερα να τονιστεί είναι η σταδιακή απώλεια από την οικογένεια μιας άλλης σημαντικής λειτουργίας που εμπεριέχεται στις ψυχολογικές λειτουργίες. Αυτή της προνιακής λειτουργίας της οικογένειας. Η ύπαρξη διαφόρων εξειδικευμένων φορέων ανέλαβαν πλέον τη φροντίδα των ασθενών και των αδύναμων, των βρεφών και των ηλικιωμένων, των ανέργων και των απόρων. Η εξέλιξη αυτή τείνει να αποδεσμεύσει την υλική μέριμνα από τη συναισθηματική στήριξη που παραμένει ευθύνη της οικογένειας. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

### **3.5.1. Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του ατόμου**

Η οικογένεια, αναμφισβήτητα, αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα στην ανάπτυξη και τη ζωή του ατόμου.

Όλες οι σύγχρονες ψυχολογικές θεωρίες προσδίδουν στο οικογενειακό περιβάλλον μια ιδιαίτερη δύναμη και το θεωρούν ως το σπουδαιότερο και καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Φθάνει να σκεφτούμε ότι το 1/4 από τη ζωή μας το περνάμε μέσα στην οικογένεια και ότι στα πρώτα μας σημαντικά χρόνια έχουμε σχεδόν αποκλειστική αλληλεπίδραση με αυτήν. Σημαντικές μελέτες τόσο από τους ανθρωπολόγους και κοινωνιολόγους όσο και από τους ψυχολόγους και παιδαγωγούς, έχουν επισημάνει και αποδείξει τον καθοριστικό ρόλο που αυτή διαδραματίζει στη ζωή ενός παιδιού. (Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος, *ο.ο.*).

Η οικογένεια αποτελεί το φυτώριο στο οποίο γεννιούνται, αναπτύσσονται και παιδαγωγούνται τα παιδιά, ο δε ρόλος της είναι καθοριστικός της αγωγής. Η ζωή των γονέων αποτελεί ζωντανό παράδειγμα. Το ειρηνικό περιβάλλον και η αρμονική συζυγία συντελούν στη ψυχική και πνευματική ολοκλήρωση των παιδιών ενώ αντίθετα οι συζυγικές έριδες και διαμάχες τραυματίζουν το ψυχικό τους κόσμο.

Η ιδιαίτερη μορφοποιός δύναμη της οικογένειας πηγάζει από το γεγονός ότι το παιδί παραμένει υπό την άμεση επίδρασή της για μεγάλο χρονικό διάστημα και μάλιστα στα πρώτα χρόνια της ζωής του, οπότε ο ψυχισμός του είναι εύπλαστος. (Ιωάννης Δ. Ηλιόπουλος, 1998, σελ. 23).

Οι συναισθηματικοί δεσμοί των μελών της οικογένειας και η κοινή ευθύνη των γονέων προς τα τέκνα συντελεί στην πρωτογενή κοινωνικοποίηση του ατόμου στη διάρκεια της πρώτης παιδικής ηλικίας και στη σταθεροποίηση της προσωπικότητας των ενηλίκων. (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 462).

Ο παιδαγωγός και μορφωτικός ρόλος της οικογένειας οφείλεται στο ένστικτο που ωθεί τους γονείς όχι μόνο να φροντίζουν για τη σωματική υγεία των παιδιών τους, αλλά και να τα σπλίσουν με γνώσεις και δεξιότητες ώστε να μπορούν αν αντιμετωπίσουν με επιτυχία τη ζωή.

Οι επιδράσεις της οικογένειας στην αγωγή και τη μόρφωση του παιδιού αφορούν τις εξής λειτουργίες:

α) Τη φροντίδα για την ικανοποίηση των βασικών βιολογικών αναγκών του.

β) Τη φροντίδα για την κοινωνικοποίηση του παιδιού με τις ανάλογες μορφές συμπεριφοράς για κοινωνική συμβίωση.

γ) Τη φροντίδα για διαμόρφωση υγιούς προσωπικότητας ενισχύοντας τη συναισθηματική ισορροπία και ψυχική υγεία του παιδιού.

δ) Τέλος, τη φροντίδα για την ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων του παιδιού.

Το παιδί δεν είναι παθητικός δέκτης όλων αυτών των επιδράσεων της οικογένειας, αντιθέτως, επηρεάζει και διαμορφώνει το περιβάλλον. Η σχέση ανάμεσα στη συμπεριφορά των γονέων και στην ανάπτυξη του παιδιού έχει

μια δυναμική αλληλεπίδρασης. Στοιχεία, όπως η ψυχική υγεία από την πλευρά των γονέων, οι αρμονικές σχέσεις μεταξύ των γονέων, καθώς και η μη αλλοπρόσαλλη μεταχείριση των γονέων προς τα παιδιά τους, είναι στοιχεία που συντελούν στη θετική επίδραση της οικογένειας ως μορφωτικού παράγοντα. (Ιωάννης Δ. Ηλιόπουλος, 1998, σελ. 25-27).

Συγκεκριμένα, η οικογένεια αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται βιολογικά ή βιοσωματικά. Η βιολογική ανάπτυξη ακολουθεί κάποιο φυσιολογικό ρυθμό ή ενδέχεται να παρουσιάζει διαταραχές ανάλογα με τα ερεθίσματα που προσφέρει η οικογένεια στο άτομο. Εφόσον το βιολογικό πλαίσιο του παιδιού είναι φυσιολογικό, όσο αυξάνεται ο αριθμός των ερεθισμάτων που δέχεται το παιδί τόσο πιο ομαλή και ραγδαία είναι η ανάπτυξή του. Το βιολογικό πλαίσιο του παιδιού και η βιοσωματική του ανάπτυξη σχετίζονται και με τη γνωστική ανάπτυξη.

Από ψυχολογικής άποψης, παρατηρείται ότι και στη γνωστική διάσταση της συμπεριφοράς του παιδιού σημαντικό ρόλο παίζουν και τα ερεθίσματα από την οικογένεια. Το άτομο παρουσιάζει γνωστικές δυνατότητες που δε θα είχε αν δεν υπήρχαν τα συγκεκριμένα ερεθίσματα.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τη συναισθηματική εξέλιξη του ατόμου. Οι εμπειρίες που βιώνει το παιδί στον οικογενειακό χώρο θέτουν τη βάση για τις εμπειρίες που θα έχει στη μετέπειτα ζωή.

Μια άλλη προσφορά του οικογενειακού περιβάλλοντος είναι η ενίσχυση των χαρακτηριστικών του παιδιού. Με βάση τη διαδικασία της μάθησης πραγματοποιείται, ολοκληρώνεται η διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει επίσης και την ανάπτυξη της κοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού και διευκολύνει τη διαμόρφωση τόσο της κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς γενικά, όσο και αυτής που ορίζεται κατά φύλο. Η μάθηση της κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς γίνεται τόσο άμεσα όσο κι έμμεσα – με τη χρησιμοποίηση θετικής ενίσχυσης για τη θετική συμπεριφορά και αρνητικής ενίσχυσης ή τιμωρίας για την αρνητική. (Ε. Σκόδρα, 1998).

Η οικογένεια, ως θεσμός, έχει δεχθεί κριτική σε διάφορα επίπεδα. όσοι αντιτίθενται στο κοινωνικοπολιτικό κατεστημένο, κατηγορούν την οικογένεια ότι με την κοινωνικοποίηση που επιδιώκει, ασκεί ρόλο καταπιεστικό.



Υποστηρίζουν ότι η μεταβίβαση από γενιά σε γενιά των κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς και η επιβολή τους περιορίζει τη δυνατότητα επιλογής και την ελευθερία του ατόμου. Το «τι είναι σωστό» να μάθει να κάνει ένα παιδί καθορίζεται από τις ιδεολογικές και ηθικές αξίες και κατά συνέπεια από τη συνείδηση των γονέων του.

Ως εκ τούτου, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει καθόλου το γεγονός ότι ο «ιδανικός» τύπος γονέων έχει να κάνει με «δημοκρατικές», «φιλελεύθερες» πρακτικές και το ιδανικό αποτέλεσμα μιας τέτοιας ανατροφής είναι η δημιουργία επιτυχημένων, δραστήριων και ανεξάρτητων ατόμων.

Με άλλα λόγια, η «ιδεολογία» της κάθε οικογένειας για θέματα ανατροφής του παιδιού είναι αντανάκλαση όχι μόνο των πολιτισμικών ή εθνικών κανόνων ζωής, αλλά και των στάσεων των ατόμων που την αποτελούν, ως μέλη της κοινωνίας. (Matrin Herbert, 1998, σελ. 270).

### **3.5.2. Ο ρόλος της μητέρας στην ανάπτυξη του παιδιού**

Ο ρόλος της μητέρας είναι αναμφίβολα αυτός που έχει υποστεί τις περισσότερες αλλαγές στην ελληνική οικογένεια. Ο ρόλος της ως συζύγου, μητέρας, εργαζόμενης και νοικοκυράς την έχει καταστήσει το βασικότερο κύτταρο για τη λειτουργία και την ανάπτυξη της οικογενειακής μονάδας. (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΖΑΦΕΙΡΗΣ – ΕΛΕΝΗ Α. ΖΑΦΕΙΡΗ – ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ, 1999, σελ. 45).

Η μητρότητα αποτελεί μοναδική γυναικεία εμπειρία, της οποίας το περιεχόμενο και η μορφή έχει αλλάξει πολλές φορές μέσα στην ιστορία. Έτσι, η εμπειρία αυτή βιώνεται διαφορετικά ανάλογα με την ιστορική περίοδο, αλλά και την κοινωνική τάξη στην ανήκει η μητέρα. (Α. Χουντουμάδη, 1994).

Η συνεχής παρουσία της μητέρας, η μοναδικότητά της στην ικανοποίηση των παιδικών αναγκών, καθώς και η απόλυτη εξάρτηση του παιδιού απ' αυτήν αποτελούν τα καθοριστικά στοιχεία του νέου προτύπου γυναίκας. (Α. Χουντουμάδη, 1994, σελ. 83).

Χρειάζονται όμως τα παιδιά την αποκλειστική φροντίδα της μητέρας για να αναπτυχθούν αρμονικά και να γίνουν υγιείς ενήλικες;

Ενώ και οι δύο γονείς παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του παιδιού, οι ψυχολογικές θεωρίες ανάπτυξης του παιδιού διατύπωσαν τη θέση ότι η επίδραση του πατέρα έχει μικρότερη σημασία από εκείνη της μητέρας. Σύμφωνα μ' αυτή την αντίληψη, οι γυναίκες έχουν έμφυτες ικανότητες για την ανατροφή και τη φροντίδα των παιδιών, πρόκειται δηλαδή για μια «ενστικτώδη» συμπεριφορά της μητέρας. Ο Freud συνέβαλε ουσιαστικά στην προώθηση της άποψης ότι η μητέρα παίζει κύριο λόγο στην ανάπτυξη του βρέφους, διαμορφώνει την προσωπικότητα του παιδιού και επηρεάζει τις μετέπειτα κοινωνικές σχέσεις τους. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία η γυναίκα έχει ορισμένες ειδικές ικανότητες κι αυτό είναι αποτέλεσμα και της μοναδικής σχέσης μητέρας – παιδιού ιδιαίτερα στον πολύ σημαντικό πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού. Η ιδιαίτερη αυτή ικανότητα της μητέρας όμως μπορεί να οφείλεται στη μεγαλύτερη συμμετοχή της στη φροντίδα και ανατροφή του παιδιού. Η μητέρα, που σχετίζεται με τη διαδικασία της καθημερινής και σταθερής φροντίδας, είναι το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται το παιδί τις κρίσιμες κυρίως καταστάσεις. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Αν και πολλές θεωρίες για τη στέρηση από τη μητρική φροντίδα και παρουσία αναφέρονται σε αρνητικότερες επιπτώσεις στη ψυχολογία του παιδιού, ταυτόχρονα η άποψη ότι μια καλή μητέρα πρέπει να είναι παρούσα για να ικανοποιηθεί κάθε ανάγκη του παιδιού της, αν και εξακολουθεί να επιβιώνει και να επηρεάζει, πληθώρα διαπιστώσεων των κοινωνικών επιστημόνων θεωρεί πως δεν είναι απαραίτητη. (Α. Χουντουμάδη, 1994).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορεί να διαπιστώσει κανείς πως μια «καλή Μητέρα» αποτελεί σημαντικότερο παράγοντα στην ανατροφή του παιδιού με την προϋπόθεση όμως να μην μετατραπεί σε «ασφυκτική» μητέρα, της οποίας η επαφή μοιάζει με στοργική φροντίδα, αλλά αποτελεί στην ουσία αγνόηση του γεγονότος ότι το παιδί είναι ξέχωρο απ' αυτήν.

### **3.5.3. Ο ρόλος του πατέρα στην ανάπτυξη του παιδιού**

Οδηγούμαστε σε μια κοινωνία χωρίς πατέρα; Οι φεμινίστριες της δεκαετίας του '70 αναρωτιόνταν σε τι χρησιμεύει ένας σύζυγος, ενώ σήμερα,

αρκετά συχνά, ιδιαίτερα και μετά τις προόδους της βιοτεχνολογίας, εκφράζεται η αμφιβολία σε τι χρησιμεύει ο πατέρας.

Ο όρος «αρχηγός της οικογένειας» αντικαταστάθηκε και, τώρα, ο πατέρας και η μητέρα έχουν ίσο μερίδιο ευθύνης απέναντι στα παιδιά. Παρόλα αυτά στη γυναίκα έχει ανατεθεί η ανατροφή των παιδιών, στη μητέρα δίνεται κυρίως η γονική μέριμνα σε περίπτωση διαζυγίου και σε αρκετές περιπτώσεις μητρότητας εκτός γάμου οι πατέρες αποκλείονται εντελώς. Ακόμη και όταν οι γονείς συμβιώνουν και ο πατέρας έχει αναγνωρίσει το παιδί, τη γονική μέριμνα έχει αυτοδίκαια η μητέρα. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Ο παραμερισμός αυτός του πατέρα οφείλεται και σε πρακτικούς λόγους, αλλά περισσότερο σε θεωρητικούς. Έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι η σχέση μητέρας – παιδιού είναι «πρωτότυπο» για όλες τις συναισθηματικές αλληλεπιδράσεις του παιδιού.

Τελευταία, έχει δοθεί τεράστια σημασία στο ρόλο του πατέρα, ο οποίος, σύμφωνα με έρευνα, έχει αποδειχθεί ότι διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και ότι η συμπεριφορά του πατέρα περισσότερο είναι καλύτερος δείκτης της ψυχοδυναμικής της οικογένειας και του είδους των επιδράσεών της στο παιδί. (Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος, χ.χ).

Εκτός αυτό, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η ενεργός παρουσία του πατέρα στη ζωή της οικογένειας και του παιδιού ενισχύει την ταύτιση του παιδιού μαζί του και επιδρά θετικά στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΖΑΦΕΙΡΗΣ – ΕΛΕΝΗ Α. ΖΑΦΕΙΡΗ – ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ, 1999, σελ. 45).

Σύμφωνα με τη Φροϋδική αντίληψη, η παρουσία του πατέρα στη βρεφική ηλικία, καθώς και η μορφή του ως πηγή αγάπης, στοργής και τρυφερότητας είναι απύσες, παρόλα αυτά, η συμβολή του πατέρα θεωρήθηκε ουσιαστική, προκειμένου να τεθούν οι βάσεις της κοινωνικοποίησης, ειδικά στην ανάπτυξη των φυλετικών ρόλων και της γνωστικής ικανότητας.

Η Mahler επίσης τονίζει τη σημασία του πατέρα όσον αφορά τη σχέση μητέρας – παιδιού. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία η οριοθετημένη συμπεριφορά του πατέρα και η ενασχόληση του πατέρα με το παιδί, διευκολύνει τη

διαδικασία αποχωρισμού – εξατομίκευσης του παιδιού από τη μητέρα, άρα και τη δημιουργία ανεξάρτητου εαυτού. (Α. Χουντουμάδη, 1994).

Τα δεδομένα όμως για την επίδραση του πατέρα στην ανάπτυξη του παιδιού υπόκεινται όχι μόνο στη συμμετοχή του πατέρα στη φροντίδα του παιδιού, αλλά και σε έναν άλλο βασικό παράγοντα που είναι το φύλο του παιδιού.

Η πατρική επιρροή στην ανάπτυξη του παιδιού μπορεί να εντοπιστεί σε ορισμένες από τις πιο σημαντικές περιοχές.

**α) Ανάπτυξη του ρόλου του φύλου:** από ψυχολογική άποψη ο ρόλος του φύλου είναι ένα σύνολο από μορφές συμπεριφοράς, όπως γνωστικές δεξιότητες, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, συναισθήματα και στάσεις. Η διαδικασία, σύμφωνα με την οποία τα άτομα δέχονται και εκδηλώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά, καλείται ανάπτυξη του ρόλου του φύλου.

Σε όλες τις θεωρίες ο πατέρας έχει σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη του ρόλου του φύλου στο παιδί ή μέσω της διαδικασίας της ταύτισης ή ως μοντέλο.

**β) Γνωστική ικανότητα:** Η πατρική επιρροή σε αυτόν τον τομέα αρχίζει πολύ νωρίς και είναι διαφοροποιημένη για τα αγόρια και τα κορίτσια.

Καθώς το παιδί μεγαλώνει, οι πατέρες το παροτρύνουν να είναι πιο ανεξάρτητο. Τα αγόρια ειδικά ανατρέφονται έτσι, ώστε να κινούνται πιο ελεύθερα και να εξερευνούν το περιβάλλον τους.

Όσο για τα κορίτσια, επηρεάζονται από τους πατέρες τους έμμεσα, μέσα από τις σχέσεις τους με τις γυναίκες τους. Έτσι τα κορίτσια αναπτύσσονται γνωστικά, καθώς προσπαθούν να συναγωνιστούν τους τρόπους σκέψης και επίλυσης των προβλημάτων που παρατηρούν στις μητέρες τους.

**γ) Κοινωνική ικανότητα και προσαρμογή:** Από πάρα πολύ νωρίς, η ποιότητα αλληλεπίδρασης του βρέφους με τον πατέρα φαίνεται να επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις. Ιδιαίτερα, όταν το βρέφος είναι αγόρι. Η πατρική ζεστασιά συσχετίζεται, επίσης, με υψηλή αυτοεκτίμηση και ικανότητα προσαρμογής.

Σε ό,τι αφορά τα κορίτσια, η συμμετοχή του πατέρα την ανατροφή τους συντελεί στην ικανότητα προσαρμογής κι ευτυχίας στις μετέπειτα ετερόφυλες σχέσεις τους. ( Δ. Κογκίδου, 1995).

### **3.6. Κρίση θεσμού οικογένειας – γάμου**

Είναι κοινός πια τόπος ότι στις ημέρες μας πολλές αξίες αναθεωρούνται, ενώ άλλες αμφισβητούνται. Ανάμεσά τους, η οικογένεια, ο γάμος, οι διανθρώπινες σχέσεις.

Μέσα σε μια δύο γενιές, η δημιουργία οικογένειας έπαψε να θεωρείται ο προορισμός του ανθρώπου. Η βασική επιδίωξη των γονιών, να βγάλουν χρήσιμους ανθρώπους στην κοινωνία, απορρίπτεται από τους νέους.

Τα νέα ζευγάρια θεωρούν τη σχέση ως αυτοσκοπό και η απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμβίωσή τους είναι κατά κύριο λόγο η λειτουργική σχέση μεταξύ τους απορρίπτοντας τη σημασία του θεσμού του γάμου. Τον θεωρούν νομιμοποίηση που ο μόνος λόγος ύπαρξής του είναι η επίλυση απλώς κάποιων πρακτικών θεμάτων και τονίζουν πως η συμβίωση δεν πρέπει να στηρίζεται σε κοινωνικές συμβάσεις και υποχρεώσεις.

Αλλά πέρα από την έμφαση που δίνουν τα νεαρά ζευγάρια στη σχέση οι σημερινοί νέοι δίνουν δευτερεύουσα σημασία στην απόκτηση παιδιών και ενδιαφέρονται σχεδόν αποκλειστικά για τη μικρότερη μονάδα: το ζευγάρι.. Παρατηρείται δηλαδή μια περαιτέρω συρρίκνωση της οικογενειακής δομής. (ΧΑΡΙΣ Δ. ΚΑΤΑΚΗ, 1998, σελ. 77).

Σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), η οικογένεια, «το κύτταρο» της πατριαρχικής κοινωνίας, η «Αγία Οικογένεια» συρρικνώθηκε, αυξήθηκαν οι μονογονεϊκές οικογένειες, ο δείκτης της γεννητικότητας έπεσε, στον αριθμό των γάμων που συμπεριλαμβάνονται νέοι γάμοι, ο αριθμός των ανθρώπων που συμβιώνουν αυξήθηκε, όπως και τα διαζύγια. (Δ. ΚΟΓΚΙΔΟΥ, 1995, σελ. 90).

Οι ειδικοί συμφωνούν ότι οι σύντροφοι δεν έχουν πια τις ίδιες αξίες όταν συνάπτουν μια σχέση. Η αύξηση των διαζυγίων εκφράζει την τάση των ατόμων να διεκδικούν τη δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος της επιλογής.

Αυτό που αλλάζει κυρίως είναι η αντίληψη για τη συζυγική ζωή και τις λειτουργίες της προκαλώντας αλλαγές στις αναπαραστάσεις για τη ρήξη του ζευγαριού.

Ο γάμος έγινε πολύ πιο εύθραυστος, δεν κρατά πια 25 ή 20 χρόνια, καθώς η ύπαρξη ενός ζευγαριού εξαρτάται από το αν και οι δύο σύντροφοι είναι ικανοποιημένοι από τη συναισθηματική, σεξουαλική, κοινωνική ζωή τους, διατηρώντας ο καθένας, όσο το δυνατό σε μεγαλύτερο βαθμό, την αυτονομία του.

Καταλύτης, για τις διαστάσεις που πήρε το φαινόμενο αυτό, είναι η αυτονομία των γυναικών, κατά κύριο λόγο. Οι γυναίκες μπορούν να αποφασίζουν αν και πότε θα κάνουν τα παιδιά - τις περισσότερες φορές αποφασίζουν για το διαζύγιο και έχουν την επιμέλεια των παιδιών. (Δ. ΚΟΓΚΙΔΟΥ, 1995, σελ. 92-93).

Πέρα όμως από τη θέση της γυναίκας στις μέρες μας και τις εξελίξεις που αυτή προσδίδει, καθοριστική εξέλιξη στο θεσμό της οικογένειας είναι ο περιορισμός των λειτουργιών της οικογένειας.

Όσο πιο απλή είναι η κοινωνική οργάνωση τόσο περισσότερες και ποικίλες οι ανάγκες που καλύπτει η οικογένεια, τόσο εντονότερος ο χαρακτήρας της ως πολύσκοπος θεσμός. Όσο η κοινωνία γίνεται πιο σύνθετη και αποκτά περιπλοκότερη οργάνωση, διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας αποδεσμεύονται και αυτονομούνται, έτσι που, ως ιδιαίτεροι πια σκοποί, να επιτελούνται από νέους εξειδικευμένους θεσμούς. (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 447).

Λειτουργίες, όπως αυτές της κοινωνικοποίησης και της αμοιβαίας αγωγής και προστασίας των μελών της, έχουν αναλάβει πλέον το σχολείο και οι διάφοροι πολιτικοί και προνοιακοί θεσμοί του σύγχρονου κράτους. Στην επιδίωξη ενός θεμελιακού σκοπού κοινωνικής δικαιοσύνης, το κράτος πρόνοιας προσπαθεί να εξασφαλίσει την προστασία του ατόμου «από το λίκνο ως τον τάφο». Δημιουργεί έτσι συνεχώς νέους φορείς μέριμνας και διαμορφώνει μια νέα χαρακτηριστική κοινωνία που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως «ιδρυματική». (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 448).

Όμως, όσο και να είναι δυνατή η μετάθεση ορισμένων από τις λειτουργίες της οικογένειας σε άλλους φορείς (π.χ. σχολείο, κράτος), αυτό που είναι δύσκολο να αντικατασταθεί είναι οι ψυχολογικές ανάγκες του ατόμου

που καλύπτονται από το θεσμό της οικογένειας. Τις ανάγκες αυτές (αγάπη, αίσθημα του "ανήκειν") η οικογένεια δεν έχει πάψει να τις καλύπτει και δεν θα μπορούσε κανείς να δει εύκολη την ανάληψή τους από άλλους φορείς. (Α. Γ. ΜΟΥΣΤΑΚΗ, 1984, σελ. 140).

Έτσι λοιπόν, οι κυριότερες λειτουργίες της οικογένειας στρέφονται πλέον γύρω από την κάλυψη συναισθηματικών αναγκών των μελών της, γεγονός που κάνει τις σχέσεις τους αμεσότερες, αλλά και περισσότερο ευαίσθητες και εύθραυστες. (Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 448).

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

## 4.1. Διαζύγιο – Συχνότητα – Νομική υπόσταση

Στις παραδοσιακές κοινωνίες, η λύση του γάμου οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στο θάνατο του ενός από τους δύο συζύγους. Στις σύγχρονες κοινωνίες αντίθετα, η λύση του γάμου οφείλεται με αυξανόμενη συχνότητα, σε διαζύγιο. Τα τελευταία δέκα χρόνια διαμορφώθηκε έτσι μια κατάσταση κατά την οποία οι γάμοι που διαλύονται λόγω διαζυγίου τείνουν να είναι περισσότεροι εκείνων που διαλύονται λόγω του θανάτου του ενός συζύγου. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998, σελ. 50).

Το τελευταίο είναι, εκτός από μορφή λύσης του γάμου και **μια μορφή διάλυσης της οικογένειας**, γιατί στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων προϋποθέτει την ασυμφωνία των συζύγων και τη ρήξη όχι μόνο των μεταξύ τους σχέσεων, αλλά και των σχέσεων με τους συγγενείς του άλλου συζύγου σε αντίθεση με τη χηρεία που δεν συνεπάγεται «διάλυση» της οικογένειας. (Δ. Γ. ΤΣΑΟΥΣΗ, 1998, σελ. 460).

Για να διαπιστωθεί η αύξηση της συχνότητας των διαζυγίων στις μέρες μας εξετάστηκαν – με βάση τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας και της Στατιστικής της Δικαιοσύνης – οι ακόλουθες μεταβλητές για τα έτη 1990-2001:

- α) συχνότητα διαζυγίων και αριθμός παιδιών διαζευγμένων γονέων,
- β) λόγοι διαζυγίου,
- γ) υπαιτιότητα συζύγων και
- δ) διάρκεια λυθέντος γάμου.

Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας της στατιστικής υπηρεσίας έδειξαν αύξηση της συχνότητας διαζυγίου σε ποσοστό από το έτος 1990 ως 2001        %.

Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι αυξομειώσεις των ποσοστών διαζυγίων συνδέονται άμεσα σε αλλαγές της νομοθεσίας. Όταν η νομοθεσία



επιβραδύνει τη διαδικασία του διαζυγίου ή προβλέπει αυξημένες προϋποθέσεις τα διαζύγια μειώνονται, ενώ αντίθετα, όταν φιλελευθεροποιείται, παρατηρείται αύξηση των διαζυγίων. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

Εντούτοις, ορόσημο όχι μόνο για τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις και τη συχνότητα διαζυγίων στην Ελλάδα, αλλά και για τη γενικότερη αναθεώρηση της στάσης πάνω στο διαζύγιο, αποτέλεσε το νέο Οικογενειακό Δίκαιο του 1983 (Ν. 1329/83), με το οποίο τροποποιήθηκαν οι διατάξεις, οι σχετικές με την έκδοση διαζυγίου και αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά η δυνατότητα έκδοσης «συναινετικού διαζυγίου» (Άρθρο 1441). (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999, σελ. 53).

Στα ακόλουθα άρθρα 1439 – 1441 του Αστικού Κώδικα αναφέρονται οι λόγοι διαζυγίου:

α) Ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμης σχέσης από λόγο που αφορά το πρόσωπο του εναγόμενου ή και των δύο συζύγων έτσι, ώστε βάσιμα εξακολούθηση της έγγαμης σχέσης να είναι αφόρητη για τον ενάγοντα, τεκμαίρεται δε ο ισχυρός κλονισμός, εφόσον ο εναγόμενος δεν αποδεικνύει το αντίθετο σε περίπτωση διγαμίας, μοιχείας, εγκατάλειψη του ενάγοντα ή επιβολή της ζωής του από τον εναγόμενο. Σε περίπτωση που οι σύζυγοι βρίσκονται σε διάσταση συνεχώς επί τέσσερα τουλάχιστον χρόνια, ο κλονισμός τεκμαίρεται αμάχητα και το διαζύγιο μπορεί να ζητηθεί, έστω και αν ο λόγος του κλονισμού αφορά το πρόσωπα του ενάγοντα. (Άρθρο 1439).

β) Η αφάνεια ενός από τους συζύγους, οπότε ο άλλος δύναται να ζητήσει διαζύγιο. (Άρθρο 1440).

γ) Όταν οι σύζυγοι συμφωνούν για το διαζύγιο μπορούν να το ζητήσουν με κοινή αίτησή τους που δικάζεται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας (συναινετικό διαζύγιο). (Άρθρο 1441).

Για να εκδοθεί συναινετικό διαζύγιο πρέπει ο γάμος να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα χρόνο πριν από την κατάθεση της αίτησης και η συμφωνία των συζύγων να δηλωθεί στο δικαστήριο αυτοπροσώπως ή με ειδικό πληρεξούσιο, σε δύο συνεδριάσεις που να απέχουν μεταξύ τους έξι τουλάχιστον μήνες. Το ειδικό πληρεξούσιο πρέπει να δοθεί μέσα στον

τελευταίο μήνα πριν από την κάθε συνεδρίαση. Εφόσον από την πρώτη συμφωνία πέρασαν δύο χρόνια, η δήλωση της συμφωνίας παύει να ισχύει. (ΜΙΧΑΛΗ Η. ΜΑΥΡΗ, 1998, σελ. 23-25).

Σύμφωνα όμως με τη νομική διάσταση του διαζυγίου πρέπει να ρυθμιστούν και οι υποχρεώσεις που αφορούν τη διατροφή και την επιμέλεια των παιδιών. Η διαδικασία του διαζυγίου υπαγορεύει τον καταμερισμό των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων, που έχουν οι εν διαστάσει σύζυγοι, με στόχο να καλυφθούν ικανοποιητικά οι υλικές απαιτήσεις που συνήθως είναι συνυφασμένες με τις ανάγκες συντήρησης των παιδιών. (Κ. Κορώσης, 1997, σελ. 36).

Οι διατάξεις των άρθρων 1510 – 1514 του Αστικού Κώδικα αναφέρονται στην άσκηση της γονικής μέριμνας:

Στο άρθρο 1513 αναφέρεται η γονική μέριμνα σε περίπτωση Διαζυγίου ή ακύρωση του γάμου. Έτσι «Στις περιπτώσεις διαζυγίου ή ακύρωσης του γάμου και εφόσον ζουν και οι δύο γονείς, η άσκηση της γονικής μέριμνας ρυθμίζεται από το δικαστήριο. Η άσκηση της γονικής μέριμνας μπορεί να ανατεθεί στον έναν από τους γονείς ή αν αυτοί συμφωνούν ορίζοντας συγχρόνως τον τόπο διαμονής του τέκνου, στους δύο από κοινού. Το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει διαφορετικά, ιδίως να κατανείμει την άσκηση της γονικής μέριμνας μεταξύ των γονέων ή να την αναθέσει σε τρίτον.

Για τη λήψη της απόφασής του το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τους έως τότε δεσμούς του τέκνου με τους γονείς του και τους αδελφούς του, καθώς και τις τυχόν συμφωνίες που έκαναν οι γονείς του τέκνου σχετικά με την επιμέλεια και τη διοίκηση της περιουσίας του.

Ο γονέας, στον οποίο δεν έχει ανατεθεί η άσκηση της γονικής μέριμνας, έχει το δικαίωμα να ζητάει από τον άλλο πληροφορίες για το πρόσωπο και την περιουσία του τέκνου». (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999, σελ. 56).

## 4.2. Παράγοντες που σχετίζονται με το διαζύγιο

Το διαζύγιο, πέρα από μια σειρά νομοθετικών παραγόντων, είναι αποτέλεσμα μιας πολύχρονης ψυχοκοινωνικής διαδικασίας. Αποτελείται δηλαδή από ένα δισδιάστατο χαρακτήρα. Από τη μια το διαζύγιο είναι μια νομική υπόθεση, με αιτίες και νομικές συνέπειες, από την άλλη ένα κοινωνιολογικό αντικείμενο ερμηνείας με πολλές παραμέτρους.

Έχουν γίνει πολλές έρευνες από την κοινωνιολογία και την ψυχολογία για να μελετηθεί το φαινόμενο, γιατί στην εποχή μας τα διαζύγια είναι πολύ περισσότερα απ, ό,τι ήταν παλιότερα, με το ερώτημα γιατί οι άνθρωποι φθάνουν στο σημείο να προχωρήσουν στο διαζύγιο. (Μ. Χουρδάκη, 1995).

Αποτελέσματα λοιπόν πολλών ερευνών για τις αιτίες του διαζυγίου έχουν δείξει ότι ποικίλοι παράγοντες συντελούν στην αύξηση του διαζυγίου διεθνώς και ότι η αλληλεπίδραση διαφόρων παραγόντων συσχετίζεται με μεγαλύτερη πιθανότητα για χωρισμό και διαζύγιο. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999, σελ. 84).

Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να χωριστούν σε:

- 1) κοινωνικούς και
- 2) ψυχολογικούς.

### 1) Κοινωνικοί παράγοντες

- Ο πρώτος και σημαντικότερος ίσως παράγοντας είναι η χειραφέτηση των γυναικών, η οποία οδηγεί σε μια διαφορετική σχέση άντρα – γυναίκας. Οι γυναίκες βγαίνουν από μια ιεραρχική πατριαρχική σχέση και κατευθύνονται σε μια σχέση με μεγαλύτερη ισονομία. Όλα και περισσότερες εργάζονται κι αυτό σημαίνει πως η επιβίωσή τους τουλάχιστον σε οικονομικό επίπεδο, δεν εξαρτάται από τους συζύγους τους. ( Jack Dominionian, 1998).

Η κοινωνική και οικονομική ανεξαρτησία λοιπόν, έδωσαν στη γυναίκα τις δυνάμεις να αντλήσει κάτι που οι γυναίκες σε παλαιότερες γενιές δεν είχαν ούτε το σθένος ούτε τα μέσα ν' αντιμετωπίσουν. Έτσι, η σημερινή κοινωνικοοικονομική εξέλιξη, η ύπαρξη του φεμινιστικού

κινήματος επιτρέπουν στη γυναίκα να αντιμετωπίσει μια κακή συμβίωση χωρίς καμιά παθητικότητα και καρτερία. (Μ. Χουρδάκη – Α. Μαρούδα – Μ. Σταύρου, 1989). Αυτό εξηγείται αναμφίβολα από το γεγονός ότι το 75% των διαζυγίων πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία των γυναικών. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996, σελ. 116).

- Ένας άλλος παράγοντας που συντελεί στην αύξηση των διαζυγίων είναι η διεθνής ανασφάλεια με συνέπεια τη διαφοροποίηση της θέσης του γάμου. Έτσι λοιπόν, ο γάμος, ενώ αποτελεί βασικότατο πρόβλημα στην ατομική ζωή του ατόμου, επηρεάζεται από τη γενική κατάσταση και το γενικό κλίμα. Ο γάμος από θεσμικός έχει εξελιχθεί σε συντροφικός κι ενώ παλαιότερα οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν το γάμο σαν μια σταθερή αξία, σήμερα, οι νέοι από την πρώτη στιγμή που έρχονται “εις γάμου κοινωνιάν”, αρχίζουν να σκέφτονται πως αυτό που πραγματοποιούν τώρα ύστερα από δύο, τρία ή πέντε χρόνια μπορεί να διαλυθεί.

Παράλληλα με την διεθνή ανασφάλεια όμως επικρατεί κι ένα είδος κοινωνικής ελευθερίας στην εποχή μας, μεγαλύτερη απ’ όση υπήρχε τις άλλες φορές. Πριν λίγα μόλις χρόνια το διαζύγιο δημιουργούσε μια άσχημη εντύπωση. Σήμερα, τα πράγματα έχουν αλλάξει και το διαζύγιο δε θεωρείται πια κοινωνικό στίγμα. Κάποτε ένας χωρισμένος ήταν αποδιοπομπαίος από τις συντροφιάς, ενώ στις μέρες μας οι διαζευγμένοι δεν είναι πια ούτε λίγοι, ούτε δαχτυλοδειχτούμενοι. (Μ. Χουρδάκη, 1995).

- Ένας ακόμη παράγοντας που σχετίζεται με την αύξηση των διαζυγίων στις μέρες μας, είναι η ηλικία που παντρεύεται κανείς. Σύμφωνα με ευρήματα ερευνών, τα άτομα που παντρεύονται κάτω από την ηλικία των είκοσι ετών είναι πιο ευάλωτα στο διαζύγιο. Η ηλικία αποτελεί ισχυρό παράγοντα διαζυγίου κυρίως για τα πρώτα πέντε χρόνια γάμου. (Jack Dominian, 1998). Σαν αποτέλεσμα της νεαρής ηλικίας προκύπτει και το γεγονός ότι οι άνθρωποι είναι λιγότερο προετοιμασμένοι για γάμο και για δημιουργία οικογένειας. Σήμερα υπάρχει η τάση οι άνθρωποι να παντρεύονται νωρίτερα σε σχέση με άλλες εποχές. Αυτό από τη μια είναι καλό, από την άποψη ότι δημιουργούν νέοι οικογένεια

κι έτσι μειώνουν το χάσμα που ενδεχομένως μπορεί να υπάρξει με τα παιδιά τους, από την άλλη όμως οι άνθρωποι αυτοί είναι ανώριμοι κι επωμίζονται ευθύνες που δυστυχώς δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν. Έτσι, σιγά σιγά διαμορφώνεται και η ψυχολογία του διαζυγίου. (Μ. Χουρδάκη, 1995).

- Ένας τελευταίος λόγος, όχι όμως σε σημαντικότητα, είναι η αλλαγή που έχει συντελεστεί στο θεσμό της οικογένειας. Στα πλαίσια της βιομηχανικής κοινωνίας η ανάπτυξη εξωοικογενειακών θεσμών που αποτελούν εναλλακτικές πηγές οικονομικής ασφάλειας, ατομικών υπηρεσιών, ικανοποίησης και αναψυχής οδήγησε στην υποβάθμιση της σπουδαιότητας της οικογένειας, στη μείωση του αριθμού των γάμων, αλλά στην αύξηση των διαζυγίων. Επισημαίνεται όμως ότι ο υψηλός δείκτης διαζυγίων δεν αποτελεί χαρακτηριστικό όλων των εθνών με βιομηχανική ανάπτυξη. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999, σελ. 84).

2) Πέρα όμως από τους κοινωνικούς παράγοντες είναι κατανοητό πως πίσω από κάθε διαλυμένο γάμο υπάρχουν σίγουρα και οι ψυχολογικοί λόγοι που οδηγούν δύο ανθρώπους στο χωρισμό.

Στο γάμο, ως αφετηρία της οικογένειας, επενδύονται προσδοκίες και ελπίδες για ψυχο-συναισθηματική ασφάλεια, οικειότητα και ευτυχία. Οι δεσμοί που υπάρχουν στη μικροσκοπική δυάδα του ζευγαριού δεν αναφέρονται τόσο σε υλικούς εξοπλισμούς σο στη συναισθηματική και συγκινησιακή ομοφροσύνη των συζυγικών συντρόφων. (Κ. Κορώσης, 1997). Ο ψυχολογικός λοιπόν παράγοντας στη σχέση του ζευγαριού είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς και οι ψυχολογικοί λόγοι που οδηγούν ένα ζευγάρι να μη μπορεί, από κάποιο σημείο και μετά, να ζήσει κάτω από την ίδια στέγη. (Α. Διαμαντόπουλος, 1995).

Βασικός λόγος για τη συχνότητα διαζυγίων στις μέρες μας είναι η έλλειψη επικοινωνίας, διαλόγου, η αίσθηση αποξένωσης και μοναξιάς, τα οποία αποτελούν συνηθισμένα φαινόμενα στα ζευγάρια που έπαψαν ν' ανταλλάσσουν απόψεις, να συζητούν μεταξύ τους και να ενδιαφέρονται ο ένας για τα προβλήματα του άλλου. Ο υπέρμετρος εγωισμός που επικρατεί στις μέρες μας, η άκαμπτη και πολλές φορές

αυταρχική συμπεριφορά του ενός ή και των δύο συζύγων έχει αποδειχθεί καταστροφική για την ομαλή λειτουργία του γάμου. Τέτοιες στάσεις είναι δυνατό να πηγάζουν από κοινωνικοψυχολογικά κατάλοιπα των παραδοσιακών ρόλων του άντρα και της γυναίκας και των παιδικών βιωμάτων και οδηγούν στην ύπαρξη αρνητικών συναισθημάτων. Συναισθήματα, όπως η ανασφάλεια, η ζήλια, η δυσπιστία επιβαρύνουν πολύ τις διαπροσωπικές σχέσεις των συζύγων με αποτέλεσμα να τις κάνουν δυσλειτουργικές και ανίκανες να προσφέρουν ψυχική πληρότητα και υγιή σχέση στους δύο συντρόφους. (Μ. Χουρδάκη – Α. Μαρούδα – Μ. Σταύρου, 1989).

- Η κακή επικοινωνία ανάμεσα στη σχέση του ζευγαριού και η παράλογη συμπεριφορά του συντρόφου αποτελεί βασικό λόγο διαζυγίου, κυρίως για τη γυναίκα, ενώ οι άντρες θεωρούν περισσότερο ευαίσθητη περιοχή τη σεξουαλική συμπεριφορά των συζύγων τους. (Jack Dominionian, 1998).

Είναι λοιπόν η ερωτική ισορροπία και για τους άντρες, αλλά και για τις γυναίκες απαραίτητα προϋπόθεση για τη διατήρηση ευτυχισμένης συζυγικής σχέσης. Η μη ικανοποίηση των συντρόφων δημιουργεί ένταση στις μεταξύ τους σχέσεις και η ένταση αυτή μπορεί να οδηγήσει το ζευγάρι στη δημιουργία μιας άλλης πληρέστερης σχέσης. Έτσι καταφεύγουν στην απιστία, προκειμένου να βρουν τα στοιχεία που έλειψαν στο γάμο τους και καταλήγουν στο χωρισμό.

- Εκτός όμως από τις κακές ενδοοικογενειακές σχέσεις που επηρεάζουν με ποικίλους τρόπους την εξέλιξη του γάμου και κατ' επέκταση της οικογενειακής κατάστασης, ένα γνωστό φαινόμενο της ελληνικής κοινωνίας, που απορρέει συνήθως από την ανικανότητα του ζευγαριού να βάλει τα όριά του, είναι η ρήξη των συζυγικών σχέσεων από επεμβάσεις τρίτων προσώπων. Οι φίλοι και συγγενείς, εξαιτίας της έλλειψης αυτονομίας στο νέο ζευγάρι, βρίσκουν το έδαφος κατάλληλο για συνεχείς επεμβάσεις, συμβουλές και καθοδήγηση και δεν αφήνουν στους νέους περιθώρια ν' αναπτύξουν σωστά μια συζυγική σχέση και να λειτουργήσουν το σπιτικό τους. Οι σύζυγοι παραμένουν παράλληλες μονάδες με υπερβολική συναισθηματική ή και οικονομική εξάρτηση

από τους μεγάλους, γονείς. (Μ. Χουρδάκη – Α. Μαρούδα – Μ. Σταύρου, 1989).

Για όλους αυτούς τους λόγους και για άλλους το διαζύγιο παρουσιάζεται σήμερα σαν μια συχνή κατάσταση που αποτελεί βασικό αντικείμενο έρευνας πολλών επιστημών.

### **4.3. Αντιλήψεις συζύγων για αιτίες χωρισμού**

Σε διάφορες μελέτες έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει συνήθως διαφορά σχετικά με τους «λόγους» του διαζυγίου σύμφωνα με τους οποίους γίνεται η αίτηση του διαζυγίου, καθώς και με τις κοινωνικοψυχολογικές παραμέτρους που σχετίζονται με το χωρισμό, σε σχέση με τις αντιλήψεις των ίδιων των συζύγων για τους λόγους που τους οδήγησαν στο διαζύγιο και το ποιος σύζυγος ουσιαστικά υποκίνησε τη νομική διαδικασία. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999, σελ. 89).

Τα αποτελέσματα των σχετικών ερευνών οδηγούν στη διαπίστωση ότι σπάνια η απόφαση για το χωρισμό και το διαζύγιο είναι κοινή μεταξύ των συζύγων. Οι σύζυγοι σπάνια συμφωνούν μεταξύ τους στην απόφαση για διαζύγιο, ανεξάρτητα από τις αντιλήψεις που έχουν για την αποτυχία της σχέσης και τα αντίστοιχα συναισθήματά τους. Η διαφορετικότητα των «προσωπικών αναφορών» εντοπίζεται στο γεγονός ότι τα γεγονότα που θεωρεί κρίσιμα ο κάθε σύζυγος, στην εξιστόρηση της πορείας προς το χωρισμό, είναι διαφορετικά. Μεγάλη δυσκολία υπάρχει επίσης στον προσδιορισμό του ποιος από τους συζύγους ήθελε κυρίως να χωρίσει και κίνησε τη διαδικασία του διαζυγίου. Υπάρχει μια προκατάληψη σ' αυτό το θέμα, με την έννοια ότι ο κάθε σύζυγος ή η σύζυγος δηλώνει ότι εκείνος / η ήθελε να χωρίσει σε μια προσπάθεια να μη νιώσει την απόρριψη και να αντισταθμίσει το πλήγμα στην αυτοεκτίμησή του / της.

Έχει διαπιστωθεί ότι τα παραπάνω και τα αισθήματα μη ικανοποίησης στο γάμο, καθώς και το είδος των δυσκολιών στους αποτυχημένους γάμους

διαφέρουν. Σύμφωνα με μελέτες, οι κύριοι παράγοντες που αναφέρονται από τους συζύγους ότι συνετέλεσαν στον κλονισμό του γάμου είναι οι ακόλουθοι: συγκρούσεις, έλλειψη συμφωνίας για κοινά ενδιαφέροντα, αμφισβήτηση των παραδοσιακών ρόλων του κάθε φύλου, ανεκπλήρωτες συναισθηματικές ανάγκες, έλλειψη σεβασμού και τρυφερότητας, απουσία ουσιαστικής επικοινωνίας, ύπαρξη άλλης σχέσης, κακοποίηση και αλκοολισμός.

Όσον αφορά τις παραπάνω αντιλήψεις των συζύγων για τους λόγους που μπαίνουν στη διαδικασία του διαζυγίου, υπάρχει διαφορά μεταξύ αντρών και γυναικών.

Τα παράπονα των γυναικών αναφέρονται πιο συχνά στην έλλειψη εμπιστοσύνης, σε ανωριμότητα, αλκοολισμό, οικονομικά και εργασιακά προβλήματα, ενώ τα παράπονα των αντρών αφορούν υπερβολική προσήλωση στην εργασία, προβλήματα με συγγενείς και εξωτερικά γεγονότα. Η δεύτερη σημαντική αιτία για τη διάλυση του γάμου ήταν για τους άντρες οι διαφωνίες για το ρόλο των γυναικών και των αντρών ενώ για τις γυναίκες αντίστοιχα, ήταν η εσωτερική σύγκρουση των ρόλων που συνδεόταν με τους αγώνες για ανεξαρτησία και αυτονομία.

Ενδεικτικά επίσης των αντιλήψεων για τις αιτίες χωρισμού ήταν η έλλειψη επικοινωνίας και κατανόησης, γεγονός που αποτελεί παράπονο τόσο των αντρών όσο και των γυναικών.

Έχει επισημανθεί επίσης ότι, παρόλο που τα παράπονα για έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης αναφέρονται τον τελευταίο καιρό πιο συχνά ως αιτίες διαζυγίου, υπάρχουν πολλοί γάμοι σε όλα τα κοινωνικο-οικονομικά επίπεδα που δοκιμάζονται από ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα, σωματική και / ή λεκτική κακοποίηση, κατάχρηση ουσιών, απιστία και χαρτοπαιξία. Πρέπει να τονιστεί ότι η ύπαρξη του φεμινιστικού κινήματος βοήθησε τις γυναίκες να συνειδητοποιήσουν τις μορφές συμπεριφοράς που αποτελούν «κακοποίηση».

Η αιτιώδης σχέση ανάμεσα στο γεγονός του διαζυγίου και στις αντιλήψεις για το διαζύγιο είναι αμφίδρομη. Ενώ οι αντιλήψεις για το χωρισμό δεν μπορούν να τον προβλέψουν και επηρεάζουν πολύ λίγο τα μετέπειτα γεγονότα, η διάλυση του γάμου συντελεί στη μεταβολή των αντιλήψεων με αποτέλεσμα όλοι οι άνθρωποι που έχουν χωρίσει και κυρίως οι γυναίκες, να επιδοκιμάζουν το χωρισμό. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).



#### 4.4. Συνέπειες του διαζυγίου στη ψυχολογία του ζευγαριού

Ο αριθμός των διαζυγίων, σύμφωνα με τα σύγχρονα δεδομένα, έχει διεθνώς μεγάλη αύξηση τις τελευταίες δεκαετίες. Η επίδραση του διαζυγίου αποτελεί σημαντικό ρυθμιστικό παράγοντα στη ζωή όλης της οικογένειας, αλλά και στη ζωή του ζευγαριού που αποφάσισε για κάποιους δικούς του λόγους, να χωρίσει. ([http://www.dikepsy.gr/ paid\\_diazigio.shtml](http://www.dikepsy.gr/paid_diazigio.shtml), 2005).

Στη μια άκρη του φάσματος, η διάλυση του γάμου σχετίζεται με την απουσία αγάπης στη συζυγική σχέση, όμως δεν καταλήγουν όλες οι σχέσεις, στις οποίες δεν υπάρχει αγάπη, σε διαζύγιο. Παρόλα αυτά υπάρχουν κενοί σε περιεχόμενο γάμοι που ίσως να θεωρούν πως το διαζύγιο είναι μια ετοιμότητα διεξόδου προκειμένου να σωθούν από μια όχι ικανοποιητική ή δυσάρεστη κατάσταση. (Jack Dominion, 1998).

Όμως το διαζύγιο ακόμα και στις περιπτώσεις που προσφέρεται σαν η μόνη και καλύτερη λύση από μια βασανιστική συμβίωση, δεν παύει να είναι μια επώδυνη εμπειρία ζωής. (Μ. Χουρδάκη – Α. Μαρούδα – Μ. Σταύρου, 1989).

Πρόκειται για μια πολύ σύνθετη διαδικασία που αφορά τη ρήξη των δεσμών των συζύγων σε πολλά επίπεδα. Υπάρχουν συναισθηματικοί, σεξουαλικοί, κοινωνικοί, οικογενειακοί, νομικοί και οικονομικοί δεσμοί ανάμεσα στο ζευγάρι, οπότε είναι πιθανό η ρήξη στον καθένα απ' αυτούς τους δεσμούς να συμβεί σε διαφορετικό χρονικό διάστημα. Για παράδειγμα, η συναισθηματική κρίση ανάμεσα στους συζύγους συμβαίνει πολύ πριν το φυσικό χωρισμό. Κι αυτό άλλωστε είναι ένας βασικός λόγος διαζυγίου. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Έτσι λοιπόν, πριν από το φυσικό χωρισμό και τη διαδικασία του νομικού διαζυγίου, επικρατεί μια δυσλειτουργική, κατά πολλές έννοιες, κατάσταση, που αποτελεί το συναισθηματικό διαζύγιο.

Το συναισθηματικό διαζύγιο δεν καταλήγει πάντα σε νομικό διαζύγιο, για διάφορους λόγους, όπως οικονομικούς ή κοινωνικούς, αλλά η προσπάθεια των δύο συντρόφων να διατηρήσουν τυπικά ένα γάμο που έχει διαλυθεί, αφήνουν ανοιχτή τη πόρτα στο άγχος, τις διαμάχες, την αντιπαλότητα, τον εγωκεντρισμό, την υποκρισία και τους εκβιασμούς. Σ'

αυτές τις περιπτώσεις ο γάμος γίνεται πηγή δυστυχίας για το ζευγάρι. (Μ. Χουρδάκη – Α. Μαρούδα – Μ. Σταύρου, 1989). Η απόφαση τελικά για φυσικό χωρισμό δημιουργεί ποικίλες συναισθηματικές αντιδράσεις. Οι αλλαγές που επέρχονται μετά το διαζύγιο σχετίζονται με όλους τους τομείς της ζωής ενός ατόμου, οπότε ο θρήνος και η αποδιοργάνωση μπορεί να έχουν μεγάλη ένταση.

Οι κυριότερες ψυχολογικές αντιδράσεις είναι συνήθως λύπη, θυμός, κατάθλιψη, αλλαγές στην αυτοεκτίμηση, παλινδρόμηση, άγχος, στρες και συναισθηματική προσκόλληση του ενός συζύγου στον άλλο. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών και ενδεχομένως για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μετά το χωρισμό, οι σύζυγοι περνούν έντονες δυσκολίες και βιώνουν την απώλεια του συζύγου και όλων όσων προσέφερε ο θεσμός του γάμου.

Οι γυναίκες – μητέρες που έχουν αναλάβει την ανατροφή των παιδιών διακατέχονται από αίσθημα κατάθλιψης και απόγνωσης επειδή έχουν αναλάβει ξαφνικά πολλές ευθύνες και οι σύζυγοι – πατέρες, που δεν έχουν αναλάβει τα παιδιά μετά το διαζύγιο, παρουσιάζουν μια σειρά από αρνητικές καταστάσεις όπως αυξημένο στρες που σχετίζεται με την έλλειψη πλέον του ρόλου του πατέρα, δυσαρέσκεια, επειδή έχουν χάσει ουσιαστικά τη σχέση τους με τα παιδιά τους, καθώς και αυξημένη κατάθλιψη. (Ε. Σκόδρα, 1998). Όσον αφορά για τους συζύγους – γονείς, ένα άλλο συναίσθημα που τους χαρακτηρίζει, όταν πρόκειται να χωρίσουν, είναι αυτό της ενοχής απέναντι στα παιδιά τους. Μια άλλη κατηγορία γονέων αντίθετα, αισθάνονται θυμό, γιατί νομίζουν πως τα παιδιά είναι εμπόδιο στην επίλυση της υπόθεσής τους. (Μ. Χουρδάκη, 1995).

Σε αντίθεση με απόφαση για γάμο, έχει διαπιστωθεί ότι η απόφαση για διαζύγιο σε οικογένειες που έχουν παιδιά είναι σπάνια ομόφωνη. Συνήθως ο ένας από τους συζύγους θέλει να χωρίσει πολύ περισσότερο απ' ό,τι θέλει ο άλλος, ή δε θέλει να χωρίσει καθόλου, οπότε διαφέρουν και οι αντιδράσεις τους. Έτσι, περισσότερο αγχώδης είναι η περίοδος πριν το χωρισμό για το / τη σύζυγο που παίρνει την πρωτοβουλία για το διαζύγιο, ενώ για τον άλλο σύζυγο δυσκολότερη είναι η περίοδος μετά το χωρισμό. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Όμως, ανεξάρτητα από το βαθμό δυσκολίας σε κάθε φάση, ανάλογα με το ποιος πήρε την απόφαση για διαζύγιο, ο Wiseman (1975) περιγράφει πέντε συγκεκριμένα στάδια που αφορούν τις ψυχολογικές αντιδράσεις και των δύο συζύγων, στη διαδικασία του διαζυγίου:

**α) Άρνηση:** Πρόκειται για ένα μηχανισμό που οι σύζυγοι χρησιμοποιούν συχνά: 1) οι σύζυγοι δηλώνουν ότι είναι ικανοποιημένοι από την έγγαμη ζωή τους και τη σχέση τους παρά τα προβλήματα και τις δυσκολίες και 2) οι σύζυγοι μπορεί να παραδέχονται ότι έχουν σοβαρά προβλήματα, αλλά τα αποδίδουν κυρίως σε άλλους εξωτερικούς παράγοντες για να αποφύγουν τη συνειδητή αντιμετώπισή τους.

**β) Απώλεια και κατάθλιψη:** Με τη σταδιακή συνειδητοποίηση της σοβαρότητας της κατάστασης προκύπτει η ανάγκη αντιμετώπισης της πραγματικότητας, οπότε οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα είναι παρόμοια με την απώλεια ενός σημαντικού ατόμου · λύπη, κατάθλιψη, μοναξιά, απελπισία.

**γ) Θυμός και αμφιθυμία:** Η αντιμετώπιση της διαδικασίας του διαζυγίου προκαλεί έντονα αισθήματα θυμού, απογοήτευσης και αμφισβήτησης, τα οποία αποτελούν και την αιτία κατάθλιψης. Η ρύθμιση πρακτικών και οικονομικών θεμάτων και θεμάτων σχετικών με την επιμέλεια των παιδιών προξενεί πολλές φορές εκρήξεις θυμού που συνήθως λειτουργούν ως διέξοδος των αρνητικών συναισθημάτων. Η έκφραση όλων αυτών των αρνητικών συναισθημάτων και η σταδιακή αντιμετώπισή τους είναι καθοριστικές για την τελική «αποδοχή» του διαζυγίου και τη μετάβαση στα επόμενα στάδια προσαρμογής.

**δ) Επαναπροσανατολισμός του τρόπου ζωής και της ταυτότητας:** Κατά το στάδιο αυτό, το κάθε άτομο προσπαθεί να προσαρμοστεί σε ένα νέο τρόπο ζωής που απαιτεί και μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού της «ταυτότητάς» του / της σε πολλούς τομείς: προσωπικό, επαγγελματικό, σεξουαλικό και κοινωνικό. Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τις γυναίκες που παντρεύτηκαν σε μικρή ηλικία, επειδή ο γάμος αποτελούσε

βασικό στοιχείο της αυτοαντίληψής τους και δεν είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν την ταυτότητά τους στον επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα ξεχωριστά από το σύζυγο.

**ε) Αποδοχή και νέο επίπεδο λειτουργίας:** Η αποδοχή του χωρισμού έρχεται προοδευτικά, καθώς το άτομο που έχει χωρίσει, αρχίζει σταδιακά να σταθεροποιεί μια νέα ταυτότητα στον κοινωνικό, σεξουαλικό και επαγγελματικό τομέα έχοντας αντιμετωπίσει σε μεγάλο βαθμό τα αισθήματα θυμού προς τον άλλο σύζυγο κι έχοντας αποκτήσει μια μεγαλύτερη ικανότητα κατανόησης και συνεργασίας. (R. Wiseman, 1975).

Τα παραπάνω στάδια αφορούν τις επί το πλείστον αντιδράσεις των συζύγων αναφορικά με το διαζύγιο. Βέβαια, η προσαρμογή του κάθε ατόμου διαφοροποιείται, ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του και τις οικογενειακές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος στο οποίο ζει, οπότε η σειρά των σταδίων δεν είναι απαραίτητη ή ίδια για όλα τα άτομα. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Σύμφωνα με τα παραπάνω η έννοια του διαζυγίου, πέρα από τη νομική διαδικασία και το «ξεκαθάρισμα λογαριασμών» αποτελεί καθοριστική στιγμή στην πορεία εξέλιξης ενός ζευγαριού και από την άποψη της λήξης μιας σχέσης που ξεκίνησε με διαφορετική διάθεση και σκοπό, και γιατί σίγουρα καθορίζει τα συναισθήματα και κατά συνέπεια τη ψυχολογία ενός ολόκληρου συστήματος που λέγεται οικογένεια.

#### **4.5. Η οικογένεια μετά το διαζύγιο – Μονογονεϊκή οικογένεια**

Η αύξηση των διαζυγίων και η μελέτη των αναπαραστάσεων μετά το διαζύγιο έχουν αλλάξει κάπως τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τη σταθερότητα της οικογένειας.

Το διαζύγιο, πέρα από μια «παθολογική» μορφή εξέλιξης της οικογένειας, αποτελεί και μια μορφή εξέλιξης του γάμου που θα υπάρχει στο μέλλον. Άλλωστε, ένα άτομο σήμερα περνά από πολλές και διαφορετικές οικογενειακές καταστάσεις κατά τη διάρκεια της ζωής του και ενδεχομένως, θα

βιώσει και άλλους χωρισμούς, όχι απαραίτητα επικυρωμένους τυπικά με τη μορφή του διαζυγίου.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κρίσης το διαζύγιο αποτελεί μια διαδικασία όπου το κάθε μέλος βιώνει μια συναισθηματική κατάσταση με ορισμένα χαρακτηριστικά, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία στο άτομο για προσωπική ανάπτυξη και ωρίμανση, καθώς επανεξετάζονται πολλά θέματα, όπως η σεξουαλική ταυτότητα και οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι αξίες, ο τρόπος ζωής και οι επαγγελματικές επιλογές.

Με την έννοια αυτή το σημαντικό και θετικό αποτέλεσμα του διαζυγίου διαπιστώνεται στη φάση της υιοθεσίας ενός νέου τρόπου ζωής μετά τη λύση του γάμου. Έτσι, εμπεριέχεται και μια ευκαιρία επεξεργασίας άλυτων συγκρούσεων και δυνατότητα για επίτευξη νέων λύσεων.

Αν όμως το διαζύγιο αποτελεί επιλογή του ενός συντρόφου τότε όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι μια αγχογόνος διαδικασία που περιέχει έντονα στοιχεία: άρνησης, απώλειας, κατάθλιψης, θυμού, αναγκαστικής αλλαγής τρόπου ζωής και τελικά υιοθέτησης ενός καινούργιου μοντέλου έτσι όπως αυτό, εξαιτίας των εξελίξεων, έχει διαμορφωθεί. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Ανεξάρτητα όμως από το ποιος πήρε την απόφαση του διαζυγίου και γιατί και ανεξάρτητα από το αν είναι τελικά παράγοντας κρίσης ή δυνατότητα εξέλιξης, το διαζύγιο διαμορφώνει ένα διαφορετικό μοντέλο και ως προς τη σύσταση της οικογένειας.

Πρόκειται δηλαδή για μια οικογένεια που βασικά της μέλη είναι ο μόνος γονιός με το παιδί. Συνήθως μετά το διαζύγιο οι μητέρες είναι αυτές που ζουν με τα παιδιά σε ποσοστό 87% - 90%. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Όπως είναι φανερό, η μονογονεϊκή οικογένεια είναι κατά κύριο λόγο γυναικεία υπόθεση. Αυτό σημαίνει πως η γυναίκα, πλέον, ως μόνος γονέας, έχει την ευθύνη της ψυχολογικής – συναισθηματικής, κοινωνικής και οικονομικής φροντίδας των παιδιών.

Παρ' όλη τη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διερεύνηση της εσωτερικής οργάνωσης της μονογονεϊκής οικογένειας, τα αποτελέσματα των σχετικών ερευνών είναι ότι οι μόνιμοι γονείς βιώνουν μεγάλο συναισθηματικό και πρακτικό φόρτο και ότι τα παιδιά κατέχουν μια θέση συντρόφου του μόνου γονέα.

Ανεξάρτητα απ' το βαθμό «παρουσίας» του απόντος πατέρα, οι μόνες μητέρες καλούνται να ασκήσουν τμήμα και του πατρικού ρόλου, γι' αυτό και βιώνουν συχνά ένα υπέρογκο συναισθηματικό και πρακτικό φόρτο. Ο ρόλος της μόνης μητέρας απαιτεί μεγάλη επένδυση χρόνου και δυναμικού.

Αν και οι συνθήκες ζωής όλων αυτών των μόνων μητέρων διαφέρουν, όπως και οι προοπτικές τους, οι συνήθεις παραστάσεις που ανακαλώνται συνειρμικά με την αναφορά μονογονεϊκής οικογένειας είναι φτώχεια, οικονομική εξάρτηση, απομόνωση, κοινωνικός στιγματισμός – παρά τη συχνότητα ύπαρξής τους – και προβλήματα στην κοινωνικοποίηση των παιδιών. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Στα επόμενα κεφάλαια θα γίνει ανάλυση των επιπτώσεων της μονογονεϊκότητας λόγω διαζυγίου στη μόνη μητέρα, αλλά και τα παιδιά, που αποτελούν αναμφισβήτητα τα μεγάλα - θύματα - αυτή της κατάστασης.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

## 5.1. Εισαγωγή

«Το διαζύγιο είναι μια ισόβια ποινή». Όπως μια γαμήλια τελετή δεν είναι (ακόμη) ένας γάμος, έτσι και η έκδοση της δικαστικής απόφασης του διαζυγίου σπανίως οριοθετεί το τέλος της ιστορίας. ( MAIRY KIRK, 2002, σελ.13).

Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια, οι γυναίκες καταθέτουν αίτηση διαζυγίου με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι οι άντρες, αλλά και οι γυναίκες είναι αυτές που, παρά την αύξηση του αριθμού των πατεράδων, οι οποίοι ζητούν τη γονική μέριμνα των παιδιών τους, το 85% των περιπτώσεων, αναλαμβάνουν τη φροντίδα των παιδιών τους.

Έτσι λοιπόν, όταν μια μητέρα ουσιαστικά μεγαλώνει μόνη τα παιδιά της, καταναλώνει μια τεράστια φυσική κατάσταση και ψυχική ενέργεια προκειμένου να διευθετήσει, εκτός από τα προσωπικά της συναισθήματα ενοχής και αποτυχίας και όλες τις υποχρεώσεις – οικιακές, παιδαγωγικές, οικονομικές – που πριν μοιραζόταν με κάποιον άλλον. (Κλαιρ Γκρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Σύμφωνα με τη Χ. Χατζηχρήστου (1999) «οι περισσότερες έρευνες των προηγούμενων δεκαετιών αποσκοπούσαν κυρίως στη διερεύνηση των αρνητικών επιπτώσεων του διαζυγίου στην προσαρμογή των παιδιών». Τι γίνεται όμως με την αρνητική πλευρά του διαζυγίου στο γονέα που μένει;

Αυτό που χαρακτηρίζει πλέον την οικογένεια, είναι η απουσία του συζύγου – πατέρα κι αυτό επιφέρει μεγάλες αλλαγές στη ζωή όλης της οικογένειας και σίγουρα στη ζωή του ατόμου που μένει, της συζύγου και μητέρας.

Έτσι, η απουσία του πατέρα, που είναι άμεση συνέπεια της έκδοσης διαζυγίου, επιδρά σε ποικίλους παράγοντες στο γονέα που μένει.

Αρχικά, θεωρείται σκόπιμη η αναφορά και ανάλυση των συναισθηματικών επιπτώσεων της γυναίκας που έχει υποστεί αυτή τη σκληρή διαμάχη της κατάρρευσης του γάμου της.

### **5.1.2. Ψυχολογικές επιπτώσεις του διαζυγίου στη μητέρα**

Ο χωρισμός είναι μια μορφή πένθους. Η διαφορά είναι ότι ο θάνατος χαρακτηρίζεται από την αμετάβλητη οριστικότητα του. Η Νίκι Χαρτ (1976) αναφέρει πως «ο θάνατος είναι μοίρα. Το διαζύγιο, όμως, για τους περισσότερους σημαίνει αποτυχία».

Αυτή η άποψη – ότι δηλαδή ο βαθμός του πένθους που το διαζύγιο επιβάλλει στο άτομο που χωρίζει – φαίνεται να είναι κοινή στο σύνολο σχεδόν των διαζευγμένων. Η αίσθηση ανικανότητας, ενοχής και αποτυχίας, συχνά ανάμικτη με την απέχθεια και το μίσος του ατόμου για τον εαυτό του, είναι ιδιότητες που προκύπτουν από μια τόσο μεγάλη προσωπική απώλεια της ενήλικης ζωής.

Η περίοδος χωρισμού από το σύντροφο, μπορεί να είναι για μια γυναίκα, είτε ο χωρισμός ήταν δική της απόφαση είτε ήταν αναγκαστική, η πρώτη φορά σε όλη της τη ζωή που βρίσκεται μόνη, μακριά από πράγματα που μέχρι τότε της έδιναν την αίσθηση ασφάλειας. Ο χωρισμός είναι μία περίοδος όπου το άτομο πρέπει να μάθει να ζει μόνο του και να λύνει μόνο του τα προβλήματά του, αλλά αυτό δεν είναι εύκολο, όταν ο εγωισμός έχει δεχτεί ένα σοβαρό χτύπημα και όταν το νευρικό σύστημα έχει εξαντληθεί.

Σε περιπτώσεις διαζυγίου μετά από μακροχρόνιο γάμο, η κοινή γνώμη έχει την τάση να πιστεύει πως η λύση του γάμου είναι αποτέλεσμα μιας μακράς περιόδου αμοιβαίας απογοήτευσης των συζύγων. Συνήθως όμως συμβαίνει το αντίθετο · ο ένας σύζυγος αποφασίζει και δίνει το έναυσμα για μια σειρά αλλαγών, που για το σύντροφό του είναι τόσο ξαφνικές, όσο και ανεπιθύμητες.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί η διαφοροποίηση των συναισθημάτων της γυναίκας – μητέρας που έχει χωρίσει, αναλογικά με το αν η ίδια έχει αποφασίσει για την έκδοση του διαζυγίου και τη λύση του γάμου ή ο



σύζυγός της. Αν και τα συναισθήματα, μετά από ένα τέτοιο γεγονός είναι περίπου τα ίδια, ωστόσο διαφοροποιούνται τα συναισθήματα της συζύγου που έχει αποφασίσει το χωρισμό – ανεξάρτητα από τους λόγους – κι εκείνης που αναγκάστηκε να χωρίσει σαν αποτέλεσμα μιας απόφασης του συζύγου της.

Πολύ συχνά η γυναίκα που έχει πάρει την απόφαση για το διαζύγιο, έχει κιόλας περάσει μερικά από τα στάδια της προσαρμογής στην απώλεια. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να αποχαιρέτησε τα συναισθήματα ενοχής και κατάθλιψης πριν αρχίσει το διαζύγιο να γίνεται πραγματικότητα. Εκείνοι, που φεύγουν απ' το γάμο, με την έννοια της απόφασης – έχουν την ευκαιρία να φτιάξουν, προκαταβολικά, δίκτυα συμπαράστασης, που αρχικά θα τους διευκολύνουν, τονώνοντας έτσι την αυτοπεποίθησή τους.

Όμως πολύ συχνά, η σύζυγος, που πήρε την απόφαση, νιώθει τόσο ενοχή και τόσο πόνο, γι' αυτό που έκανε, ώστε να καταπιέζει τα συναισθήματά της στο υποσυνείδητο, αρνούμενη να τα αντιμετωπίσει, δίνοντας στους άλλους την εντύπωση πως δεν έχει επηρεαστεί από το γεγονός του χωρισμού.

Όσον αφορά τη σύζυγο, που αναγκάστηκε, εξαιτίας της πρωτοβουλίας του συζύγου της να χωρίσει – ιδίως αν δεν έχει προειδοποιηθεί για το χωρισμό – θα αντιμετωπίσει αληθινό χάος στη ζωή της, καθώς ο γάμος της διαλύεται μπροστά στα ίδια της τα μάτια. Η οικειότητα, οι καθημερινές συνήθειες και η δομή του γάμου εξαφανίζονται μαζί με την κοινωνική της ταυτότητα ως παντρεμένη.

Είναι επίσης πολύ πιθανόν, τα άτομα αυτά να μην είχαν τον καιρό, ή να μην ήξεραν να οργανώνουν το δίκτυο συμπαράστασης, που θα χρειαστούν σ' αυτή την τόσο πολύ δύσκολη περίοδο της ζωής τους. Όσοι μένουν νιώθουν και μάλιστα πολύ έντονα αισθήματα αποτυχίας και προσωπικής αδυναμίας, που θα επηρεάσουν τη ζωή τους σε πολλά επίπεδα. (MAIRY KIRK, 2002).

Ψυχολογικά λοιπόν, η «εγκατάλειψη» με την έννοια της απόφασης του ενός ατόμου να φύγει από τη συζυγική σχέση και την οικογένεια, είναι μια πιο τραυματική διαδικασία, είτε γιατί είναι μια πιο μονομερής απόφαση, είτε γιατί ο αποδέκτης της απόφασης για χωρισμό είναι εκ των πραγμάτων, λιγότερο προετοιμασμένος. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Μια άλλη συναισθηματική αντίδραση της γυναίκας που είναι συνυφασμένη με το κοινωνικό στιγματισμό και τις υποτιμητικές παραστάσεις προς τις διαζευγμένες μητέρες, παρά την αυξημένη συχνότητα των διαζυγίων, είναι το γεγονός ότι η φυγή του συζύγου από το σπίτι, αντιμετωπίζεται από την ίδια με το συναίσθημα της ντροπής. Λέξεις, όπως εξευτελισμός, ταπείνωση και αποτυχία ακούγονται πολύ συχνά σε συνεντεύξεις χωρισμένων γονέων.

Το αίσθημα της προσωπικής αποτυχίας, μετά από ένα χωρισμό, αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του γυναικείου φύλου, επειδή δεν κατάφεραν να κρατήσουν το γάμο τους, κάτι που φαίνεται να θεωρούν ως τον πρωταρχικό σκοπό τους. Η υπερβολική αίσθηση της ευθύνης τους για την αποτυχία, τις κάνει να νιώθουν πικρία και μνησικακία, κυρίως εναντίον των πρώην συζύγων.

Επίσης, το γεγονός της αλλαγής της κοινωνικής τους ταυτότητας, που διαφοροποιεί το ρόλο που είχαν ως σύζυγοι, μια εικόνα που τη θεωρούσαν ίσως δεδομένη, τώρα καταστρέφεται και πρέπει να χτιστεί από την αρχή σιγά σιγά και πάνω σε διαφορετική βάση. Αυτό αποτελεί για τις ίδιες μια ακόμη χειροπιαστή απόδειξη της αποτυχίας τους. ( MAIRY KIRK, 2002).

Πέρα από τις διαφορές στις συναισθηματικές αντιδράσεις ανάμεσα στις γυναίκες που πήραν την απόφαση για διαζύγιο και σ' αυτές που δέχτηκαν την απόφαση του συζύγου τους, η απώλεια ενός προσώπου αποτελεί μία από τις πιο τραυματικές εμπειρίες που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος.

Αποτελέσματα ερευνών δείχνουν ότι σε άτομα χωρισμένα, διαζευγμένα ή με προβλήματα γάμου εμφανίζονται σε μεγαλύτερα ποσοστά – σε σύγκριση με τους παντρεμένους – προβλήματα σωματικής, ψυχικής υγείας, αλκοολισμού, καθώς και τροχαίων ατυχημάτων ιδιαίτερα, κατά την περίοδο των έξι μηνών πριν το χωρισμό και των έξι μηνών μετά το χωρισμό.

Βέβαια, τα συναισθήματα που επικρατούν, διαφέρουν και ανάλογα με τις συνθήκες του χωρισμού ή από το ότι ο χωρισμός μπορεί να αποτελεί διαφυγή από κάποια πολύ ψυχοφθόρα κατάσταση, οπότε η ανακούφιση είναι το κυρίαρχο συναίσθημα. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το διαζύγιο, ως αποτέλεσμα διάλυσης μιας σχέσης ή ως μοναδικός τρόπος διαφυγής από μια αρνητική κατάσταση,

αποτελεί με τον έναν ή τον άλλον τρόπο καθοριστική στιγμή στην εξέλιξη ενός ατόμου.

Σαφώς όμως, υπάρχουν και άτομα – και στη συγκεκριμένη περίπτωση, γυναίκες – που καταφέρνουν, περνώντας από κάποια συναισθηματικά στάδια, να κατανοήσουν τα αίτια της αποτυχίας του γάμου τους και να συνθηκολογήσουν με την αρνητικότητα που αφήνει αρχικά το διαζύγιο ώστε αυτή η στιγμή της ζωής τους να αποτελέσει έναυσμα για μια νέα αρχή. (MAIRY KIRK, 2002).

Η μονογονεϊκότητα όμως, εκτός από τις συναισθηματικές αντιδράσεις από το χωρισμό δύο ανθρώπων που υπήρξαν σύζυγοι, επιφέρει και μια σειρά από καινούργιες καταστάσεις που οι μητέρες, ως αρχηγοί αυτών των οικογενειών, καλούνται να αντιμετωπίσουν.

### **5.1.3. Κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις του διαζυγίου στη μητέρα**

Όπως έχει προαναφερθεί, η μονογονεϊκή οικογένεια, λόγω διαζυγίου, είναι κατά κύριο λόγο γυναικεία υπόθεση. Σύμφωνα λοιπόν με όλες τις αποδείξεις, οι οικογένειες αυτού του τύπου, που έχουν αρχηγό γυναίκα, αντιμετωπίζουν πειστικότερα οικονομικά προβλήματα. (Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

Ο οικονομικός παράγοντας είναι ζωτικής σημασίας μετά το χωρισμό. Υπάρχει, σαφώς, στενή συσχέτιση ανάμεσα στην απουσία του πατέρα και την ανεπαρκή οικονομική κατάσταση και πολλές από τις δυσμενείς επιπτώσεις της στέρησης του πατέρα είναι κυρίως οι συνέπειες της φτώχειας. Η φτώχεια ασκεί μεγάλη πίεση στη μητέρα. Η οικονομική πίεση ίσως εξαντλήσει τα τελευταία συναισθηματικά αποθέματα μιας μητέρας που έχει μείνει μόνη και για μια γυναίκα σ' αυτή την κατάσταση είναι πολύ δύσκολο. (Martin Herbert, 1998). Ιδιαίτερα, γυναίκες που ακολουθούσαν το παραδοσιακό πρότυπο, δηλαδή όπου ο σύζυγος εργάζεται και η γυναίκα είναι νοικοκυρά και μητέρα (κάτι που συμβαίνει βέβαια σπάνια τις μέρες μας κι αν συμβαίνει, αφορά τις γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας), θα είναι πολύ λιγότερο ικανές να συντηρήσουν

τον εαυτό τους και την οικογένειά τους ενδεχομένως, μετά το διαζύγιο. Όταν το ποσό της διατροφής δεν είναι δίκαιο ή δεν υπάρχουν αρκετά χρήματα ώστε ο άντρας να συντηρήσει το προηγούμενο νοικοκυριό του ή όταν εκείνος δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του, τότε τα προβλήματα της διαζευγμένης γυναίκας είναι τεράστια. Υποχρεώνεται έτσι να στηρίζεται σε μικρά κρατικά βοηθήματα κι έτσι νιώθει ακόμη πιο ταπεινωμένη και απελπισμένη. (MAIRY KIRK, 2002).

Οι οικονομικές δυσκολίες όμως δεν αφορούν μόνο τις γυναίκες της παραδοσιακής κοινωνίας που υπεύθυνος της οικονομικής διαχείρισης ήταν ο σύζυγος. Σύμφωνα με έρευνες της τελευταίας δεκαετίας, οι μονογονεϊκές οικογένειες και αυτές που προκύπτουν απ' το διαζύγιο, αποτελούν τις φτωχότερες και μη προνομιούχες ομάδες. Ιδιαίτερα έχει εκφραστεί ότι, εφόσον η πλειοψηφία αφορά τις γυναίκες, αυτό έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι «η οικονομική δυσχέρεια είναι γένους θηλυκού».

Τα γενικά αποτελέσματα ερευνών σε πολλές χώρες σχετικά με την οικονομική κατάσταση των μονογονεϊκών οικογενειών είναι τα ακόλουθα:

1. ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών που αντιμετωπίζουν έντονες οικονομικές δυσχέρειες, αρχίζει να αυξάνεται,
2. τα ποσά που τα δικαστήρια εκδικάζουν και απαιτούν από τους πρώην συζύγους για τη διατροφή των παιδιών είναι λιγότερα από τα μισά έξοδα ανατροφής του παιδιού,
3. τα ποσά που στην πραγματικότητα πληρώνουν είναι ακόμη μικρότερα, ενώ οι περισσότεροι δεν πληρώνουν σε τακτά χρονικά διαστήματα ή δεν πληρώνουν καθόλου.

Η πιο σημαντική διαπίστωση είναι ότι υπάρχει μικρή ή και καμιά συσχέτιση μεταξύ του εισοδήματος του πατέρα και του ποσού διατροφής που πληρώνει. Επομένως, παρότι οι πατέρες με πολύ μικρό εισόδημα μπορούν θεωρητικά να πληρώσουν μικρό ποσό διατροφής, αυτοί που δεν πληρώνουν τη διατροφή είναι κυρίως πατέρες που έχουν την οικονομική δυνατότητα. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Οι οικονομικές δυσκολίες των γυναικών είναι και αποτέλεσμα του συνδυασμού προκαταλήψεων και πρακτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες αυτές και προστίθενται στις μειωμένες

δυνατότητες ανεύρεσης ικανοποιητικά αμειβόμενης εργασίας ακριβώς επειδή είναι γυναίκες. Πράγματι το σχήμα αυτό της οικογένειας αντιμετωπίζεται ως εκτροπή, αφού δεν περιλαμβάνεται στις προσδοκίες των άλλων για το τι είναι «κανονική» οικογένεια. Έτσι, το εύρος των επιλογών που έχει μια διαζευγμένη μητέρα μειώνεται αισθητά, αφού η προσοχή της κοινής γνώμης στρέφεται κυρίως στην παθολογική πλευρά των οικογενειών αυτών και πολύ λιγότερο στις δυσκολίες, που η μητέρα ως αρχηγός της οικογένειας, αντιμετωπίζει. (Δ. Κογκίδου, 1995, Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1998).

Οπότε, πρέπει να αναγνωριστεί πως, όταν συναντάει κανείς τέτοιες οικογένειες, διακατέχεται από συναισθήματα προκατάληψης – εκτός αν πρόκειται για έναν πατέρα που ζει μόνος με τα παιδιά του, ο οποίος σ' αυτή την περίπτωση είναι αντικείμενο σκεπτικισμού, αλλά και θαυμασμού ταυτόχρονα. (Κλαίρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Το γεγονός των αρνητικών στάσεων απέναντι στα χωρισμένα άτομα, από τη μια εντυπωσιάζει γιατί η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων συνοδεύεται από μια αλλαγή της στάσης απέναντι στο διαζύγιο και μια αύξηση της αποδοχής της διάλυσης του γάμου, από την άλλη ωστόσο, διατηρείται απ' ό,τι φαίνεται, ένα έντονο κοινωνικό στίγμα για τις μονογονεϊκές οικογένειες που θεωρούνται απειλή για το θεσμό της παραδοσιακής οικογένειας και της σταθερότητας της κοινωνίας. Τα αρνητικά αυτά στερεότυπα αντικατοπτρίζονται και στους τρόπους αντιμετώπισης των αναγκών και στις υπηρεσίες που προσφέρουν στα μέλη των οικογενειών αυτών οι διάφοροι οργανισμοί, κοινωνικές υπηρεσίες και υπηρεσίες υγείας. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Εκτός όμως από την περιορισμένη δυνατότητα για οικονομική αποκατάσταση, εξαιτίας του κοινωνικού στιγματισμού (ιδιαίτερα για τις γυναίκες που δεν είχαν μια μόνιμη δουλειά πριν το διαζύγιο), το οικονομικό πρόβλημα επηρεάζει και επηρεάζεται από όλα εκείνα τα πρακτικά προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη μια γυναίκα που έχει υπό την ευθύνη της τη φροντίδα των παιδιών και ολόκληρου του σπιτικού της.

Οι πρακτικές λοιπόν αλλαγές είναι ιδιαίτερα δύσκολες γιατί συνδυάζονται με αλλαγές στο οικονομικό επίπεδο. Η διαζευγμένη μητέρα για να αντισταθμίσει τη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, αποφασίζει αναγκαστικά να δουλέψει και πολλές φορές, επειδή η εργασία δεν είναι

ικανοποιητικά αμειβόμενα πάντα, αναγκάζεται να αυξήσει τις ώρες εργασίας. Αυτό συνεπάγεται όμως τη μείωση του χρόνου που μπορεί να αφιερώσει στην οικογένεια, κάτι που οξύνει τις δυσκολίες που ήδη αντιμετωπίζει στη διαχείριση της οικιακής και γονεϊκής ζωής. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999 – Κλαιρ Γκαρμπάρ, Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Το γεγονός λοιπόν της κακής οικονομικής κατάστασης των οικογενειών αυτών συνεπάγεται αυξημένο χρόνο από την πλευρά της μητέρας για εργασία κι αυτό με τη σειρά του συντελεί στη μείωση ελεύθερου χρόνου για επαρκή ενασχόληση με το παιδί και για την ίδια.

Πρέπει να σημειωθεί πως οι οικονομικές, αλλά και οι κοινωνικές συνέπειες της μονογονεϊκότητας εξαρτώνται και από κάποιους παράγοντες, χωρίς να αγνοήσουμε ότι οι διαζευγμένες μητέρες βιώνουν ορισμένες κοινές καταστάσεις, παρ' όλα αυτά η κατάσταση διαφοροποιείται από παράγοντες, όπως οι στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων που υιοθετούν οι μόνοι γονείς, από την κατάσταση αγοράς εργασίας για την κατηγορία τους, από την ηλικία τους, το κοινωνικό πλαίσιο του μόνου γονέα και από τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών. Για παράδειγμα, είναι διαφορετική η θέση της διακεκριμένης ηθοποιού ή της γυναίκας γιατρού που πήρε διαζύγιο, όταν τα παιδιά της ήταν στην εφηβεία, από μια νεαρή μητέρα αγροτικής περιοχής ή της μετανάστριας που εγκαταλείφθηκε από τον άντρα της σε ένα νέο τόπο με τρία παιδιά προσχολικής ηλικίας και δίχως κάποιο σταθερό εισόδημα. (Δ. Κογκίδου, 1995).

#### **5.1.4. Διαφοροποίηση του γονεϊκού ρόλου**

Εκτός από τη μείωση του εισοδήματος, την οικονομική δυσχέρεια και τις προκαταλήψεις που αντιμετωπίζουν οι «αρχηγοί» των μονογονεϊκών οικογενειών, υπάρχει μια σημαντική εξέλιξη από την απουσία του πατέρα στην οικογένεια. Πρόκειται για το γονεϊκό ρόλο της μόνης μητέρας προς τα παιδιά της, τα επίπεδα διαφοροποίησής του, η αύξηση της σημαντικότητάς του και κατά πόσο μια μόνη γυναίκα είναι σε θέση, μετά από όλες αυτές τις ευθύνες που έχει αναλάβει, να διεκπεραιώσει επαρκώς το ρόλο αυτό, ούτως

ώστε να νιώθει εκείνη όσο το δυνατόν λιγότερο ένοχη απέναντι στα παιδιά της και τα παιδιά της φυσικά όσο γίνεται περισσότερο ικανοποιημένα.

«Η ψυχολογία και η παιδαγωγική λένε ότι το παιδί χρειάζεται και τους δύο γονείς του για να συγκροτηθεί σωστά. Όταν ο ένας είναι απών, ο άλλος θα πρέπει να εξασφαλίσει, κατά κάποιο τρόπο, στο παιδί τη διπλή γονεϊκή παρουσία. Αυτό βέβαια αποτελεί ψυχική διαθεσιμότητα» (Κλαιρ Γκαρμπάρ, Φρανσίς Τεοντόρ, 1996, σελ. 152). Τα παιδιά κάτω των πέντε ετών έχουν ανάγκη από ιδιαίτερη φροντίδα και στενή παρακολούθηση, αν η μητέρα, εξαιτίας της μεγάλης ανάγκης να εργαστεί, χωρίς προηγουμένως να έχει βρει το κατάλληλο άτομο που θα αναπληρώσει ικανοποιητικά τη φροντίδα του παιδιού, αυτό οδηγεί σε ανεπαρκή προστασία και φροντίδα του παιδιού και συναισθήματα ενοχής και απόγνωσης για την ίδια. Είναι λοιπόν απόλυτα φυσικό το ότι οι περισσότερες γυναίκες εκφράζουν επιφυλάξεις για τη δύναμη και την επάρκειά τους να τα βγάλουν πέρα μόνες με όλες τις ευθύνες ανατροφής των παιδιών. (Martin Herbert, 1998). Ο μοναχικός γονιός αντιμετωπίζει όλα τα δύσκολα ζητήματα ανατροφής των παιδιών σε μεγέθυνση, ιδίως όταν πρόκειται για παιδιά πληγωμένα και γεμάτα άγχος εξαιτίας του διαζυγίου. επίσης, θα πρέπει να οργανώσει έτσι την κατάσταση ούτως ώστε τα παιδιά να μην μπορούν να φορτώσουν τα προβλήματά τους στο γεγονός ότι μεγαλώνουν με ένα γονιό. (MAIRY KIRK, 2002).

Η παρουσία του πατέρα – συζύγου έδινε η δυνατότητα στη γυναίκα – μητέρα – έστω και φαντασιωσικά – για μεγαλύτερη ευελιξία στην άσκηση των διάφορων ρόλων. Στην τωρινή τους κατάσταση υπάρχουν πολλές συνθήκες που δημιουργούν πίεση και περιορίζουν ρεαλιστικά τα όρια των επιλογών της. Για παράδειγμα, οι ώρες λειτουργίας των παιδικών σταθμών, των σχολείων και οι διακοπές δε συμπίπτουν πάντοτε με το ωράριο εργασίας. Ούτε η αρρώστια του παιδιού μπορεί να αντιμετωπιστεί εύκολα από το μόνο γονέα, ιδιαίτερα αν δεν υπάρχει κάποιο υποστηρικτικό δίκτυο για την αντιμετώπιση αυτών των έκτακτων αναγκών. Ταυτόχρονα, η απουσία του πατέρα ευνοεί τη δημιουργία ιδιαίτερης στενής σχέσης μόνου γονέα και παιδιού. Η σχέση αυτή, πέρα από υποστηρικτική για την ίδια και το παιδί, μπορεί όμως να περιέχει και συγκρούσεις. Η κοινωνική πίεση που ασκείται στις μόνες μητέρες και οι αντιλήψεις που οι ίδιες έχουν για το ρόλο τους τις αναγκάζουν να υιοθετήσουν ένα ρόλο «καλής μητέρας» με αποτέλεσμα να μειώσουν τις δραστηριότητές

τους, αλλά και τις επιθυμίες τους ούτως ώστε να αντισταθμίσουν την μη ικανοποιητική παρούσα κατάσταση. Στο επίπεδο της συμπεριφοράς, μία από τις πρώτες αντιδράσεις της μόνης μητέρας είναι η προσπάθεια να υποκαταστήσει αυτή και τον απόντα πατέρα. Βέβαια, στην προσπάθεια αυτή υπάρχουν όρια, τα οποία, εκτός των άλλων, θέτει και ο περιορισμένος χρόνος και η ενέργεια. Κατά συνέπεια, η διαδικασία υιοθέτησης από τη μητέρα και του πρακτικού ρόλου, συνήθως, συνοδεύεται από μείωση άλλων δραστηριοτήτων, που με άλλες συνθήκες, θα μπορούσε να έχει. (Γ. Κογκίδου, 1995).

Έτσι, οι κοινωνικές σχέσεις και η κοινωνική ζωή των μητέρων μετά το διαζύγιο περιορίζονται δραστικά. Ο ελεύθερος χρόνος είναι μια αναγκαιότητα που σπανίζει τους μόνους γονείς, γιατί, όπως αναφέρουν οι ίδιοι, η ανάγκη τους να ανταπεξέλθουν ως δύο γονείς απέναντι στα παιδιά τους και το γεγονός ότι αποτελούν το μοναδικό φορέα εισοδήματος στην οικογένεια, δεν τους αφήνει περιθώρια επιλογής. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999). Πρωταρχικός εδώ είναι ο μητρικός ρόλος, με βάση του οποίου γίνονται κυρίως όλες οι επιλογές. Η σημαντικότητα αυτού του ρόλου ωθεί ορισμένες μητέρες να εγκαταλείψουν τα επαγγελματικά τους σχέδια · όμως η χρήση ενός υποκατάστατου μπορεί να μειώσει ή να αυξήσει τη δυνατότητα χρήσης κάποιων άλλων. Για παράδειγμα, αν η μητέρα εργάζεται, μπορεί να είναι λιγότερο διαθέσιμη στο γονεϊκό της ρόλο, αν όμως αφοσιωθεί στα παιδιά, τότε θα μειωθεί η δυνατότητά της ως φορέας εισοδήματος. Λογικά λοιπόν δεν υπάρχει δυνατότητα πλήρους υποκατάστασης σε όλους τους τομείς. Παρά τις περιορισμένες δυνατότητες της μητέρας ως μόνη γονέας, υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα, τα οποία υποστηρίζουν ότι η μονογονεϊκή οικογένεια δεν είναι αναγκαστικά λιγότερο λειτουργική για τα μέλη της. (Δ. Κογκίδου, 1995).

## 5.2. Εισαγωγή

Πολλοί γάμοι αποτυγχάνουν και δεν είναι δυνατόν να επανέλθουν στην προηγούμενη κατάσταση. Το διαζύγιο είναι, όπως είδαμε, μια απόφαση που



έχει επιπτώσεις σε όλα τα μέλη της οικογένειας. Είναι το γεγονός της ζωής που αποτελεί τη δεύτερη υψηλότερη θέση πρόκλησης στρες και ένα από τα πιο συνηθισμένα δυσμενή γεγονότα ζωής που αντιμετωπίζουν τα παιδιά. (Martin Herbert, 1998). Ποικίλοι κοινωνικοί, οικογενειακοί και ατομικοί παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο στην επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά και στη μετέπειτα προσαρμογή τους. Κοινωνικές αξίες και πρότυπα επηρεάζουν την αντίληψη των παιδιών για το διαζύγιο και έμμεσα τις αντιδράσεις τους. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999). Για το παιδί, η οικογένειά του είναι το κέντρο του κόσμου, είναι η μόνη πηγή προστασίας που διαθέτει και αισθάνεται ακέραιο μόνο μέσω της ένωσης των γονέων του. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του θα παγιώσει αυτό το αίσθημα ενότητας και με βάση αυτό θα συγκροτήσει το ενδότερο είναι του. Η ασυνεννοησία των γονέων του και ο χωρισμός τους το κάνουν να νιώθει διχασμένο. Είναι αλήθεια ότι η σχέση μεταξύ γονέων και παιδιών είναι περίπλοκη, επειδή απαιτεί μια πολύ μεγάλη και πολύ βαθιά συναισθηματική δέσμευση. Οι συγκρούσεις, οι εντάσεις, οι επιθυμίες και οι απολαύσεις, οι οποίες πηγάζουν απ' ό,τι πιο κρυφό υπάρχει στον καθένα, επανεργοποιούνται. (Κλαίρ Γκαρμπάρ, Φρανσίζ Τεοντόρ, 1996). Ο Τσιαντής (1991) αναφέρει «ότι το διαζύγιο είναι μια πιθανή αιτία καταστρεπτικού στρες για τα παιδιά». Κι αυτό γιατί σαφώς υπάρχουν περιπτώσεις, για παράδειγμα όταν υπάρχει ανοιχτή βία ανάμεσα στο ζευγάρι, που το διαζύγιο αποτελεί πηγή ανακούφισης. Το σχήμα όμως είναι οξύμωρο, γιατί τα παιδιά χρειάζονται και τους δύο γονείς σε κάθε στάδιο της εξέλιξής τους.

Αυτό δε σημαίνει πως σε κάθε περίπτωση πρέπει να διατηρηθεί ο γάμος για χάρη των παιδιών, όμως ούτε κι ότι ο καθένας θα πρέπει να καταφεύγει πολύ εύκολα στο διαζύγιο, ιδίως όταν υπάρχουν παιδιά. Άλλωστε, από τη μια υπάρχει η ανάγκη του παιδιού να έχει μια σταθερή οικογένεια που θα του παρέχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί και να μάθει τον κόσμο γύρω του κι από την άλλη έχει την ανάγκη να έχει τη μητέρα του και τον πατέρα του που θα του δίνουν αγάπη, ασφάλεια, παραδοχή, στοιχεία απαραίτητα για την ομαλή εξέλιξή του. Η σημασία της ύπαρξης και των δύο γονέων στη ζωή του παιδιού είναι απαραίτητη και για τις διαδικασίες ταυτοποίησης των παιδιών προς τους γονείς τους, στις οποίες περιλαμβάνεται και η σεξουαλική ταυτοποίηση. (Τσιαντής Γ. , 1991).

Παρά το γεγονός ότι όλα τα παιδιά βιώνουν κρίση όταν οι γονείς τους χωρίζουν, υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που συντελούν στο κατά πόσο η κρίση αυτή μπορεί να επηρεάσει καταλυτικά τη ζωή ενός παιδιού, καθώς και τη δυσκολία ή ευκολία του παιδιού να καταφέρει να προσαρμοστεί στη διαδικασία του χωρισμού των γονέων του.

Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να χωριστούν στους εξής:

1. το φύλο και την ηλικία του παιδιού την περίοδο του χωρισμού,
2. την ένταση των συγκρούσεων των γονιών πριν από το φυσικό χωρισμό, το συναισθηματικό διαζύγιο,
3. την ποιότητα των σχέσεων των γονιών μετά το διαζύγιο,
4. την απουσία και αποστέρηση του ενός γονέα,
5. την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση της οικογένειας.

Επίσης, παράγοντες, όπως η ιδιοσυγκρασία του παιδιού, το ενδεχόμενο κοινωνικού στίγματος και τα αρνητικά στερεότυπα επιδρούν αρνητικά στο παιδί. Όπως και ζητήματα πρακτικού περιεχομένου, όπως είναι αυτό της μετακόμισης του ενός γονέα σε μακρινή απόσταση απ' το σπίτι, που, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια, ακόμα κι αν ακούγεται απλό, σε σχέση με κάποιους άλλους παράγοντες, μπορεί να αποτελέσει ένα πολύπλοκο πρόβλημα. (Καλλιόπη Παπαϊωάννου, 2000 – Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

### **5.2.1. Πώς αντιλαμβάνεται το παιδί την «κρυφή» ασυμφωνία των γονιών**

Η έννοια διαζύγιο, εκτός από μια νομική διαδικασία με αιτίες και συνέπειες, μας παραπέμπει σε μια σειρά από προβληματικές καταστάσεις που αφορούν τη σχέση δύο ανθρώπων, που, εκτός από σύζυγοι με την θρησκευτική έννοια κι εκτός από δύο ανθρώπους που ένωσαν τη ζωή τους με γνώμονα το συναίσθημα της αγάπης, είναι και δύο γονείς που η μεγαλύτερή τους ευθύνη είναι αυτή της προστασίας και στήριξης των αδύναμων μελών τους, των παιδιών.

Πριν γίνει ανάλυση των παραγόντων που αναφέρθηκαν, σχετικά με τις παραμέτρους με τις οποίες επηρεάζουν ένα διαζύγιο τη ζωή ενός παιδιού, θεωρείται σημαντική η ανάλυση της επίδρασης των προβλημάτων των γονιών στο ασυνείδητο του παιδιού, αλλά και η αυξημένη διορατικότητα του παιδιού έστω και σε έναν κόσμο που λέγεται ασυνείδητο.

Στις πρώτες επαφές των γονιών με το παιδί πρέπει να έχουν στο μυαλό τους δύο πράγματα. Το πρώτο είναι η δημιουργία ενός ελεύθερου ατόμου, ενός ατόμου που έχει βρει δικό του τρόπο ζωής και που βρίσκεται σε συνειδητή επαφή με τον εσωτερικό όσο και με τον εξωτερικό κόσμο και το δεύτερο είναι ότι το παιδί είναι το αποτέλεσμα της εξέλιξης του είδους. Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του βρίσκεται στο ασυνείδητο. Είναι ένα πλάσμα δυναμικό, που κουβαλάει μέσα του όλες τις δυνατότητες του καλού και του κακού. Η παλιότερη ψυχολογία έδινε όλη την έμφαση στην ανάπτυξη του παιδιού μέσα από τις εξωτερικές επαφές. Η αίσθηση, τα αντανάκλαστα, η διαμόρφωση των συνηθειών, ήταν τα σημαντικά φαινόμενα για τη ψυχολογία αυτή. Είναι αλήθεια βέβαια πως αυτές οι εξωτερικές επαφές είναι απαραίτητες και χωρίς αυτές δεν θα υπήρχε η δυνατότητα ανάπτυξης πέρα από μια στοιχειώδη ζωώδη ύπαρξη. Δεν αποτελούν όμως παρά μόνο μια πλευρά της πραγματικότητας.

Η άλλη πλευρά είναι η ανάπτυξη στο χώρο της βαθύτερης ζωής με τη συνειδητοποίηση των δυνάμεων που βρίσκεται μέσα στον καθένα. Στην αρχή το παιδί δεν έχει παρά μια απειροελάχιστη συνειδητότητα. Οι καταστάσεις συνειδητότητας που βιώνει, είναι φευγαλέες εντυπώσεις που δε συνδέονται με καμιά κεντρική αίσθηση. Η μνήμη του δεν έχει συνέχεια. Σιγά σιγά αυτά τα κομμάτια αρχίζουν να ενώνονται και να αναπτύσσεται μια αίσθηση του εαυτού.

Μέχρι τη γέννησή του το σώμα του παιδιού αποτελεί μέρος του μητρικού σώματος. Μόνο όταν κοπεί ο ομφάλιος λώρος διακόπτεται ο δεσμός αυτός και γίνεται το παιδί μια ξεχωριστή οντότητα. Ο ψυχικός λώρος όμως, παραμένει ακόμα, γιατί το παιδί διαμορφώνει πολύ πιο αργά μια ξεχωριστή προσωπικότητα που να μην είναι δεμένη μ' αυτή του γονιού. Κάθε παιδί επηρεάζεται όμως έντονα από τη στάση των γονιών του και από τις ασυνείδητες επιρροές που αυτή προσφέρει. Όσο πιο μικρό είναι το παιδί, τόσο λιγότερο άμεση είναι η επαφή των γονιών με τα ασυνείδητα στοιχεία

που προκαλούν τους φόβους και την απροσαρμοστικότητα. Τα παιδιά όμως συλλαμβάνουν στην ατμόσφαιρα όλα όσα οι γονείς αγνοούν ηθελημένα. Ένα παιδί διαισθάνεται μια ατμόσφαιρα που είναι υπερφορτισμένη με εχθρότητα και καχυποψία. Οι γονείς δυσκολεύονται συχνά να συλλάβουν αυτή τη διάκριση. Όμως, ακόμα κι όταν οι γονείς δεν το καταλαβαίνουν, το παιδί αντιλαμβάνεται την έλλειψη αγάπης και κατανόησης ανάμεσα τους γονείς, είτε όταν εκφράζεται με φανερές σπασμωδικές εκδηλώσεις, είτε με απόπειρες προσπάθειες του ενός ή του άλλου γονιού να αναπληρώσουν τη χαμένη αγάπη του συντρόφου τους από το ίδιο. Γίνεται φανερό πως το παιδί, ακόμα και σε αρκετά μικρή ηλικία, αντιλαμβάνεται ξεκάθαρα την έλλειψη πραγματικής σχέσης ανάμεσα στη μητέρα και τον πατέρα με τρόπους που οι γονείς δυσκολεύονται να αντιληφθούν. (Μπούκας Θεοφάνης, 1999).

Έτσι λοιπόν, τα παιδιά διαισθάνονται έντονα την οικογενειακή ασυμφωνία, επειδή βρίσκονται σε μεγάλη επαφή με το συναισθηματικό βίωμα και το ασυνείδητο των γονέων τους, ακόμα κι αν αυτοί δε διαπληκτίζονται μπροστά τους. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα παιδιά είναι πολύ ευαίσθητοι δέκτες της οποιασδήποτε ασυμφωνίας των γονιών τους, ακόμα κι αν αυτή δεν έχει εκδηλωθεί κι εκείνο που ταλαιπωρεί περισσότερο είναι πως αυτό που συμβαίνει θα έχει άμεση συνέπεια σ' αυτά και δεν ξεγελιούνται. (ΜΑΡΙΑ ΧΟΥΡΔΑΚΗ, 1995).

### **5.2.2. Συναισθηματικό διαζύγιο**

Όταν ένα αντρόγυνο, που έχει ένα ή περισσότερα παιδιά, φτάσει στο χωρισμό, στο διαζύγιο, ή στη διάσταση, θα πρέπει να ξέρει και να λογαριάζει σωστά τις επιπτώσεις, που θα έχει το γεγονός αυτό στη ψυχο-πνευματική ανάπτυξη των παιδιών του.

Συνήθως, πριν το αντρόγυνο φτάσει στην τελική διάσταση, περνά από ένα στάδιο διαπληκτισμών λίγο ή πολύ σοβαρών, εγκαταλείψεως του σπιτιού, ανταλλαγής επιπλήξεων και επιρίψεως ευθυνών από τον ένα γονέα στον άλλο. Η ηρεμία του σπιτιού έχει διαταραχτεί, η ατμόσφαιρα είναι ηλεκτρισμένη

και είναι τις περισσότερες φορές αδύνατον όλα αυτά να μην τα αντιληφθεί το παιδί, να μη γίνει ο σιωπηλός μάρτυρας των καβγάδων των γονέων του. Αλλά ακόμη κι αν δεν ακούσει, ακόμη κι αν δε δει με τα ίδια του τα μάτια τα όσα συμβαίνουν, το παιδί, με την εξαιρετικά ανεπτυγμένη διαίσθησή του – κι από πολύ μικρή ηλικία ακόμη – αντιλαμβάνεται την επερχόμενη «θύελλα». Βλέπει τη γαλήνη του σπιτιού, που τόσο πολύ την έχει ανάγκη, να χάνεται, ακούει τους γονείς του να κατηγορούν ο ένας τον άλλο, ενώ τους θέλει τόσο πολύ ενωμένους. (Μπούκας Θεοφάνης, 1999).

Πολλές φορές οι γονείς, πέρα από θορύβους και καβγάδες μεταξύ τους, συμβαίνει να εμπλέκουν ευθέως τα παιδιά τους σ' αυτή την κατάσταση με το να διαπληκτίζονται χωρίς καμιά αυτοσυγκράτηση μπροστά τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι γονείς μπορεί να αναζητήσουν την προσωπική τους δικαίωση στο παιδί. Απαιτούν λοιπόν απ' αυτό, χωρίς να το λαμβάνουν υπόψη, να αναπληρώσει τις ελλείψεις. Σε περιπτώσεις δε σοβαρής διαμάχης, το παιδί γίνεται αντικείμενο αντιζηλίας και μνησικακίας. Πολλές φορές οι γονείς δεν κάνουν τίποτε άλλο από το ταπεινώνουν ο ένας τον άλλον και να εκδηλώνουν με κάθε τρόπο τη μνησικακία τους. Εκδηλώνεται τότε κάποια έλλειψη συνοχής στη διαπαιδαγώγηση και στην επιβολή πειθαρχίας, την οποία το παιδί θα δυσκολευτεί να αφομοιώσει. Γιατί, όταν η μητέρα και ο πατέρας διαπληκτίζονται συνεχώς και ενεργούν παρορμητικά ο ένας απέναντι στον άλλον, αυτό δε συμβαδίζει με τις προσπάθειες του παιδιού να μάθει να συγκροτεί τις παρορμήσεις του. Η ερμηνεία που δίνει το παιδί στη βία, είτε σωματική, είτε ψυχολογική, ιδιαίτερα όταν είναι μικρής ηλικίας, του δημιουργεί μια περίεργη εντύπωση και μια δυσκολία στο να μάθει ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στον έρωτα και την επιθετικότητα. Σε κάθε ηλικία, τα απιδιά νιώθουν μπροστά στην ασυμφωνία των γονέων τους ένα αίσθημα ενοχής, το οποίο μπορεί να προκαλέσει διάφορες ανησυχίες και ορισμένα σοβαρά συμπτώματα, όπως αστάθεια, διαταραχές στον ύπνο, δυσκολίες στο σχολείο και στις κοινωνικές του συναναστροφές. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996)

Επίσης, κατά τη διάρκεια της οιδιπόδειας φάσης, η οποία θεωρητικά εκτείνεται από το 3<sup>ο</sup> ως το 6<sup>ο</sup> έτος, η διαπίστωση ότι οι γονείς διαφωνούν και διαπληκτίζονται μπορεί να ενισχύσει την οιδιπόδεια επιθυμία του παιδιού, το οποίο τότε θα προσπαθήσει να επιδεινώσει τις εντάσεις που υπάρχουν στο

ζευγάρι, προκειμένου να παραγκωνίσει τον έναν από τους γονείς και να κρατήσει τον άλλον. Προσδοκώντας το θάνατο του αντιζήλου του, το παιδί μπορεί να «αξιοποιήσει» την ανεπαρκή συμπεριφορά του τελευταίου, την πραγματική ή συναισθηματική του απουσία και αν επιχειρήσει να επωφεληθεί από όλα αυτά. Για παράδειγμα, θα προστατεύσει τον «αδικημένο» γονέα και θα παίξει το ρόλο του «καλού παιδιού» προσπαθώντας να πάρει στη φαντασία του, τη θέση του / της συζύγου.

Όταν το παιδί ξεπεράσει την οιδιπόδεια φάση, η γονεϊκή διαμάχη μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην ταύτιση με το γονέα του ίδιου φύλου · ίσως μάλιστα απορρίψει και τους δύο γονείς σαν πρότυπα.

Έρευνες έχουν δείξει ότι η συνεχής εχθρότητα μεταξύ των γονέων και το αντίστοιχο συναισθηματικό κλίμα στο σπίτι προκαλούν άγχος, στρες, ανασφάλεια, κατάθλιψη, καθώς και ποικίλα προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης στα παιδιά. Έχει επίσης διαπιστωθεί ότι οι συγκρούσεις μεταξύ των γονέων δεν σταματούν στη φάση λίγο πριν το νομικό διαζύγιο ή και μετά το χωρισμό, αλλά είναι δυνατόν να αυξηθούν και να διατηρηθούν για πάρα πολλά χρόνια. Μετά από εκτενή ανασκόπηση των σχετικών ερευνών, το συμπέρασμα είναι ότι οι συγκρούσεις των γονέων σχετίζονται περισσότερο με τις δυσκολίες προσαρμογής των παιδιών. Τα παιδιά που ζουν και με τους δύο γονείς, αλλά σε περιβάλλον με συνεχείς συγκρούσεις και εχθρότητα παρουσιάζουν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς από εκείνα των χωρισμένων γονιών και στις οικογένειες με συγκρούσεις, είτε οι γονείς είναι παντρεμένοι είτε είναι χωρισμένοι, τα παιδιά παρουσιάζουν παρόμοιες αντιδράσεις ανεξέλεγκτης συμπεριφοράς. Επίσης, τονίζεται η σπουδαιότητα μείωσης των συγκρούσεων μέσα στην οικογένεια για την καλύτερη προσαρμογή των παιδιών μετά το διαζύγιο. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Ακόμη και σε περιπτώσεις όμως που η περίοδος που προηγείται του διαζυγίου, έχει ένα κλίμα μιας επιφανειακής και επίπλαστης ηρεμίας, αδιαφορίας, μη εγγύτητας και ζεστασιάς, που κάθε άλλο παρά σχέση δείχνει ανάμεσα στο ζευγάρι. Το παιδί βιώνει αυτό το διάστημα απειλητικά, επειδή πιθανόν δεν έχει ενημερότητα για την κατάσταση. Στο σπίτι αιωρείται μια διφορούμενη κατάσταση, διαζύγιο ή μη διαζύγιο. Το κλίμα δυσφορίας και μυστηρίου μεταξύ των γονιών του δε ξέρει που θα οδηγήσει.

Τα μικρά παιδιά, σ' αυτή την αμφιθυμική κατάσταση, συνήθως προσπαθούν, παρεμβαίνοντας, να αποκαταστήσουν την ατμόσφαιρα και νιώθουν ντροπή και ενοχή για το κακό οικογενειακό κλίμα.

Τα μεγαλύτερα παιδιά, στην εφηβική περίοδο, αντιδρούν διαφορετικά και δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, που συνάπτουν συμμαχίες με τον ένα γονιό ή ανοίγουν πόλεμο με έναν από τους δύο, αν τον θεωρούν υπαίτιο της δυστυχίας του άλλου.

Έτσι, πράγματι, απειλείται η ενδοψυχική συνοχή τους, καθώς μάλιστα αναρωτιούνται, αν οι συνθήκες της ζωής τους θα αλλάξουν, αν με λίγα λόγια, απειλείται η σταθερότητα και η ασφάλειά τους. Κάθε τι που ακούν σημαίνει πολλά για το ψυχισμό τους, φοβούνται την πιθανότητα να χάσουν τον ένα γονιό τους – συνήθως τον πατέρα – το σπίτι τους, εξαιτίας μιας αναγκαστικής μετακόμισης, αναρωτιούνται αν χρειαστεί να αλλάξουν σχολείο, να χάσουν δηλαδή τους φίλους και συμμαθητές τους. Τα παιδιά, ζώντας σ' αυτήν την ατμόσφαιρα και μένοντας σ' αυτή την εκκρεμότητα, βιώνουν πολύ μεγάλο άγχος κι απογοήτευση. (Journal of the American Medical Association, 2002).

Αποτελέσματα διαχρονικών ερευνών έχουν δείξει ότι το μεγαλύτερο μέρος των δυσκολιών των παιδιών και των προβλημάτων στην οικογένεια, που θεωρούνται αποτέλεσμα του διαζυγίου, προϋπάρχουν του χωρισμού των γονέων. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Είναι απαραίτητο οι γονείς να υπενθυμίσουν στους εαυτούς τους τη σημαντικότητα που έχουν οι δεσμοί αγάπης, το συναίσθημα της εμπιστοσύνης και της αξιοπιστίας για το κάθε παιδί μέσα στην οικογένεια. Όλα αυτά απειλούνται σε μεγάλο βαθμό στη φάση των συγκρούσεων. Δεν διευκολύνεται η κατάσταση όταν οι αναποφάσιστοι γονείς χωρίζουν, ξανασμίγουν και ούτω καθ' εξής.

Όσο δύσκολο κι αν είναι για ένα ζευγάρι να πάρει μια γρήγορη (όχι βιαστική) και ξεκάθαρη απόφαση απέναντι στο γάμο και τις δεσμεύσεις του, το καλύτερο για τα παιδιά είναι η όποια απόφαση να είναι όσο το δυνατόν σύντομη και να μη διαιωνίζεται. (Martin Herbert, 1998).

### 5.2.3. Επιπτώσεις στη ζωή των παιδιών από την απόφαση των γονιών για διαζύγιο

Παρόλο που σε πολλές μελέτες και έρευνες το διαζύγιο αναφέρεται ως η αρχή της μεταβατικής διαδικασίας, ο φυσικός χωρισμός των γονέων αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική και τραυματική εμπειρία για τα παιδιά.

Αν και πολλά παιδιά έχουν πιθανότατα συνηθίσει τους καβγάδες μεταξύ των γονέων τους, τους οποίους βιώνουν καθημερινά, και έχουν κουραστεί, δεν παραδέχονται ότι υπάρχει κάποιο σημαντικό πρόβλημα μεταξύ τους. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο ότι, προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν αυτή τη δυσάρεστη κατάσταση, «αρνούνται» ότι υπάρχουν δυσκολίες. Συνεπώς, τα παιδιά συνήθως εκπλήσσονται όταν μαθαίνουν ότι οι γονείς τους θέλουν να χωρίσουν και ότι αποφάσισαν να ζήσουν χωριστά. Όλα τα παιδιά εκφράζουν έντονη άρνηση στο χωρισμό των γονέων τους και τρομάζουν για το δικό τους αβέβαιο μέλλον. Μόνο λίγα παιδιά, στην εφηβική κυρίως ηλικία, επιθυμούν το χωρισμό και εκφράζουν ανακούφιση. Κυρίως σε περιπτώσεις που έχει προηγηθεί περίοδος με πολύ έντονες συγκρούσεις ή σε περιπτώσεις που ο γονέας που φεύγει, ο πατέρας συνήθως, εκδήλωνε βάνουση συμπεριφορά και υπήρχε κακοποίηση.

Με εξαίρεση τέτοιων περιπτώσεων, πολλά παιδιά έχουν πολύ έντονες αρνητικές μνήμες από την ημέρα «που ο μπαμπάς έφυγε από του σπίτι».

Η θεώρηση επομένως του φυσικού χωρισμού ως αρχής της μεταβατικής αυτής διαδικασίας προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια την πορεία των αλλαγών των παιδιών ως μέλη της οικογένειας. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Ο φυσικός χωρισμός των γονιών είναι μια μαύρη σελίδα στη ζωή του παιδιού κάθε ηλικίας, μια απειλή του κόσμου και της πραγματικότητάς του.

Το παιδί βιώνει το πρώτο διάστημα μετά το διαζύγιο απειλητικά. Όλα γύρω του αλλάζουν και το ίδιο νιώθει ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτε γι' αυτό. Μέσα σ' ένα κλίμα μυστηρίου και φόβου, αισθάνεται ότι το σώμα του διασπάται. Σε όποια αναπτυξιακή ηλικία κι αν βρίσκεται, μικρό παιδί ή έφηβος και, ενώ χρειάζεται ένα σταθερό και ασφαλές σημείο προσανατολισμού, την οικογένειά του, το παιδί βιώνει τη διάσπασή της στα δύο.



Τα παιδιά κάθε ηλικίας και πολύ περισσότερο όσο είναι μικρότερα, δεν έχουν ακόμη απομακρύνει το φόβο της εγκατάλειψης από τη ζωή τους. Ο φόβος αυτός εμφανίζεται με τη γέννηση του βρέφους και δηλώνει την αδυναμία του παιδιού να φροντίσει τον εαυτό του, βιολογικά, σωματικά και συναισθηματικά, δείχνει την απόλυτη εξάρτησή του από τους γονείς και ιδιαίτερα τη μητέρα του. Το διαζύγιο επαυξάνει αυτόν το φόβο, την αίσθηση του παιδιού ότι είναι αβοήθητο.

Φυσικά η απογοήτευσή του είναι πολύ μεγάλη. Το αποτέλεσμα είναι να νιώθει και το ίδιο κατακερματισμένο, διχασμένο στα δύο και μερικές φορές υποχρεωμένο να πάρει θέση και να θεωρήσει έναν από τους δύο γονείς υπαίτιο του χωρισμού. Θα χρειαστεί πολλή προσπάθεια και χρόνο για να προσαρμοστεί και να επαναδομήσει τη σχέση του με το περιβάλλον και τους γονείς του.

Το παιδί μπορεί να χρειαστεί ν' αλλάξει σχολείο, σπίτι, γειτονιά, ακόμα και νομό. Έτσι, μαζί με το θρήνο για τη χαμένη του οικογένεια, το παιδί έχει αθρηνήσει το σπίτι, που χάνει, τους φίλους και συμμαθητές. Κάτι που στην προηγούμενη φάση του διαζυγίου ήταν φόβος για κάτι που μπορεί πιθανά να συμβεί, τώρα, με την τελική απόφαση του διαζυγίου, το βλέπει τελικά να συμβαίνει. Η κοινωνική του συνοχή κόβεται στα δύο: οι συγγενείς του γονιού, που αποχωρεί, μπορεί να δείξουν σημάδια αδιαφορίας, όπως και πολλοί φίλοι του ζευγαριού, μπορεί να γίνουν «οπαδοί» του ενός ή του άλλου. Τέτοιες συμπεριφορές δυσκολεύουν πάρα πολύ τη ζωή του παιδιού. όμως και τα συναισθήματά του χάνουν τη συνοχή τους. Βιώνοντας τον πατέρα και τη μητέρα ενιαία, τώρα φοβάται ότι θα χάσει την αγάπη τους και περισσότερο του γονιού, συνήθως του πατέρα, που φεύγει απ' το σπίτι. Ένα παιδί εφηβικής ηλικίας, μπροστά στο διαζύγιο, μπορεί να γίνει υπερπροστατευτικό για το γονιό, που μένει πίσω και να αναπτύξει συναισθήματα εχθρότητας για τον άλλον που αποχωρεί. Δεν αποκλείεται να έχει περισσότερες συγκρούσεις ή να δείχνει υπερβολική υπακοή από φόβο μήπως δυσαρεστήσει το γονιό με τον οποίο ζει. (<http://www.selftherapy.gr>, 2005).

Το διαζύγιο φέρνει στο προσκήνιο, εκτός από τη θλίψη και την προβληματική του αποχωρισμού γονέα / παιδιού, προβληματική, την οποία βιώνει το παιδί, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ως εγκατάλειψη. Με το διαζύγιο όλα τα προηγούμενα αισθήματα ανασφάλειας του παιδιού

επανέρχονται με ένα βαθύτερο συναίσθημα απόρριψης, αλλά και το συναίσθημα, που τόσο συχνά αναφέρεται αλλά αποτελεί βασική εσωτερική αντίδραση του παιδιού στο χωρισμό, το συναίσθημα της ενοχής. Εάν οι γονείς φαίνονται στο μικρό παιδί παντοδύναμοι και αλάνθαστοι, πρόσωπα που δεν πρόκειται ποτέ να το διαψεύσουν ή να του κάνουν κακό, τότε είναι φυσικό το παιδί να νιώθει ότι είναι κακό και ότι το ίδιο έχει προκαλέσει το χωρισμό κι έτσι νιώθει ενοχές.

Η αναχώρηση του ενός γονέα από τον τόπο κατοικίας, πολύ συχνά, εκλαμβάνεται ως τιμωρία από το παιδί, σημαίνει ότι, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, ο γονέας έπαψε να το αγαπά. Η ενοχή του παιδιού για το χωρισμό των γονέων εκδηλώνεται με πολλούς τρόπους, όπως τάσεις κατάθλιψης, διαταραχές στο φαγητό, εφιάλτες, φοβίες, επιθετικότητα, προβλήματα στο σχολείο.

Τα παιδιά κατανοούν διαφορετικά το διαζύγιο σε κάθε στάδιο ανάπτυξής τους και προσπαθούν, με διαφορετικό τρόπο, να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές που επιφέρει.

Τα απειδιά προσχολικής ηλικίας κατηγορούν περισσότερο τον εαυτό τους για το διαζύγιο και δεν κατανοούν τα συναισθήματα, τις ανάγκες και τη συμπεριφορά των γονέων, καθώς και τις νέες ρυθμίσεις. Λογικό είναι να φοβούνται υπερβολικά ότι εγκαταλείπονται ή να έχουν μη ρεαλιστικές επιθυμίες για τη συμφιλίωση των γονέων τους.

Τα μεγαλύτερα παιδιά δεν ενοχοποιούν τόσο τους εαυτούς τους για το διαζύγιο, αλλά εξακολουθούν να έχουν φόβο εγκατάλειψης ή απόρριψης. Δεν κατανοούν κι αυτά πλήρως τις διαστάσεις του διαζυγίου, παρά μόνο όταν πρόκειται για εφήβους.

Το διαζύγιο είναι αρκετά συχνό την περίοδο που οι γονείς περνούν συνήθως την «κρίση» της μέσης ηλικίας και τα παιδιά την εφηβεία τους. Εάν το διαζύγιο είναι πρόσφατο το αγόρι, ιδιαίτερα, χειραφετείται πολύ γρήγορα, γιατί του δίνεται η ευκαιρία να πραγματοποιήσει ένα μέρος των επιθυμιών του και να αποδείξει την ανεξαρτησία του. Βέβαια, μπορεί να είναι και η αρχή υπερβολικών καταστάσεων, όπως βία, εξάρτηση από ουσίες και καταθλιπτικές αντιδράσεις.

Στα κορίτσια, την περίοδο της εφηβείας, ιδιαίτερα όταν το διαζύγιο είναι πρόσφατο, δημιουργείται συχνά αρνητική στάση για τους άντρες και μπορεί

να απορρίψουν τον πατέρα τους. Είναι, όμως, εξίσου πιθανό από μια περιφρόνηση στους άντρες να αρχίσουν μια περιπετειώδη ζωή με πολλαπλούς εφήμερους δεσμούς. Σε αυτήν την περίπτωση, η ύπαρξη μιας εγκυμοσύνης είναι πολύ πιθανή. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Επίσης, μια ακραία συμπεριφορά των εφήβων σε καταστάσεις διαζυγίου των γονιών του, είναι η απόπειρα αυτοκτονίας. Η αντίδραση αυτή μπορεί να πηγάζει από μια τάση για απομόνωση, ένα αίσθημα αναξιοτήτας και κατάθλιψης. Συχνά ωστόσο, εκδηλώνονται και ως παρορμητικές πράξεις, πυροδοτούμενες από κάποιο περιστατικό, όπως το περιστατικό του διαζυγίου. Πολλές φορές, οι απόπειρες αυτοκτονίας είναι ένας παθολογικός τρόπος για τους εφήβους να κινητοποιήσουν την προσοχή του περιβάλλοντός τους και η αφορμή να έρθουν σε επαφή με κάποιον που θα μπορούσε αν τους ακούσει να μιλούν γι' αυτή την μακριά καθοδική πορεία, η οποία τους οδήγησε σ' αυτή την απόπειρα. (΄΄Προσέγγιση΄΄, τεύχος 26-27, 2002).

Τα προβλήματα που αναφέρθηκαν, είναι ενδεικτικά των κατευθύνσεων, στις οποίες μπορεί να οργανωθεί ο πόνος, έτσι όπως τον αντιλαμβάνονται τα παιδιά και της μορφής που μπορούν να πάρουν οι αντιδράσεις τους. Σε καμιά περίπτωση δεν αποτελούν εμπειρίες που βιώνουν όλα τα παιδιά, ιδιαίτερα αν ο γονέας έχει τη δυνατότητα να ανταπεξέρχεται σε όλες τις δοκιμασίες, τότε η ανάπτυξη του παιδιού θα είναι η επιθυμητή. (Δ. Κογκίδου, 1995).

#### **5.2.4. Αντιδράσεις του παιδιού στο διαζύγιο ανάλογα με το φύλο και την ηλικία του**

Η ηλικία και το αντίστοιχο στάδιο ανάπτυξης, καθώς και το φύλο του παιδιού, αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στις άμεσες, αλλά και βραχυχρόνιες αντιδράσεις του παιδιού στο χωρισμό των γονέων του.

##### **Παιδιά προσχολικής ηλικίας ( 0-6 χρόνων)**

Η βρεφική και η νηπιακή ηλικία χαρακτηρίζονται από την κατάκτηση βασικών αναπτυξιακών στόχων σε όλους τους τομείς – σωματικό, γνωστικό,

γλωσσικό, συναισθηματικό, κοινωνικό – και από την προσπάθεια που κάνει το παιδί να αποκτήσει τη σταδιακή αυτονομία του, έχοντας τη συναισθηματική ασφάλεια των σχέσεων με τους γονείς και προχωρώντας στη διαδικασία ταύτισης μαζί τους.

Η ανάπτυξη λοιπόν των παιδιών σ' αυτό το στάδιο βασίζεται στον ιδιαίτερο δεσμό γονέα – παιδιού, οπότε συσχετίζεται στενά με τη συναισθηματική κατάσταση και την ψυχολογική επάρκεια του γονέα και τη σταθερότητα του περιβάλλοντος.

Γι' αυτό το λόγο τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στις άμεσες επιπτώσεις του διαζυγίου και εκδηλώνουν περισσότερο έντονες και γενικευμένες αντιδράσεις απ' ό,τι τα μεγαλύτερα παιδιά.

Η αντίδραση των παιδιών της προσχολικής ηλικίας στο χωρισμό των γονέων εμφανίζεται κυρίως με ποικίλες συναισθηματικές αντιδράσεις και αλλαγές στη συμπεριφορά τους, οι οποίες στα αγόρια διαρκούν περισσότερο. Ο φόβος, το άγχος, η θλίψη και ο θυμός εκδηλώνονται συνήθως με διαταραχές ύπνου, παλινδρόμηση στον έλεγχο των σφιγκτήρων, διαταραχές στο φαγητό, εριστικότητα, επιθετικότητα, σύγχυση, ενοχές, αυτοκατηγορίες και συναισθηματική εξάρτηση. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας φαίνεται να λυτούνται πολύ και να τρομάζουν όταν οι γονείς τους χωρίζουν, πράγμα που τα κάνει να γίνονται απαιτητικά και να προσκολλώνται πολύ πάνω στους γονείς τους. Δεν είναι ασυνήθιστοι οι φόβοι την ώρα του ύπνου και η άρνηση να μείνουν μόνο τους για λίγα λεπτά. Τα παιδιά που πηγαίνουν στον παιδικό σταθμό, είναι δυνατόν να ταραάζονται όταν πρόκειται να φύγουν και ίσως διαμαρτύρονται έντονα την ώρα της αναχώρησης. Παρουσιάζουν ζωηρές φαντασιώσεις εγκατάλειψης, θανάτου των γονιών ή τραυματισμού και συχνά εκδηλώνουν επιθετικότητα απέναντι σε άλλα παιδιά. (Martin Herbert, 1998).

Οι αντιδράσεις των παιδιών αποτελούν αναμενόμενες φυσιολογικές αντιδράσεις στην κρίση της οικογένειας. Οι αντιδράσεις αυτές οφείλονται επίσης στην έλλειψη γνωστικής ικανότητας να κατανοήσουν τις αιτίες χωρισμού, στη δυσκολία και σύγχυση να διακρίνουν ανάμεσα στη φαντασία και πραγματικότητα, καθώς και στην εξάρτησή τους απ' τους γονείς για φροντίδα και ασφάλεια.

Δυσκολίες στις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών της προσχολικής ηλικίας, ανωριμότητα και περιορισμός στο παιχνίδι έχει παρατηρηθεί μέχρι και δύο χρόνια μετά το χωρισμό των γονέων, όπως επίσης εκδηλώσεις ανυπακοής, εξάρτησης και επιθετικότητας στο σπίτι και το σχολείο, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των γονέων και των εκπαιδευτικών και όπως προκύπτει από μεθόδους αντικειμενικής παρατήρησης.

Συμπερασματικά, συναισθήματα, όπως ο φόβος, η θλίψη, το άγχος, ο θυμός, η επιθετικότητα και οι παλινδρομήσεις αποτελούν αναμενόμενες αντιδράσεις στην κρίση του χωρισμού των γονέων κατά την αρχική περίοδο του θρήνου των παιδιών νηπιακής ηλικίας. (Χρυσή Γ. Χατζηστεφάνου, 1999).

### **Παιδιά σχολικής ηλικίας ( 6-12 χρόνων)**

Η ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων των παιδιών αυτής της ηλικίας διευκολύνει την κατανόηση της συμπεριφοράς, των αντιδράσεων τόσο των άλλων όσο και του εαυτού τους. Αυτό δε σημαίνει όμως ότι τα παιδιά της ηλικίας αυτής έχουν ακόμη την ικανότητα για μια πληρέστερη ερμηνεία των αντιδράσεων των συναισθημάτων και των αιτιών που σχετίζονται με το χωρισμό.

Οι αντιδράσεις των παιδιών αυτής της ηλικίας χαρακτηρίζονται συνήθως από κατάθλιψη, απόσυρση, θλίψη, φόβο, άγχος, φαντασιώσεις για προσωπική ευθύνη, φαντασιώσεις για συμφιλίωση των γονέων, θυμό, πτώση της σχολικής επίδοσης, αλλαγές στη συμπεριφορά στο σχολείο, επιθετικότητα, αισθήματα απώλειας ή απόρριψης, ντροπή και εσωτερικές συγκρούσεις για τη «θέση» που θα πάρουν υπέρ του ενός ή του άλλου γονέα.

Σ' αυτή την ηλικία τα παιδιά χαρακτηρίζονται από έντονη σύγκρουση αισθημάτων θυμού, οργής και «αφοσίωσης» προς τον ένα ή και τους δύο γονείς. Τα παιδιά σ' αυτή την αναπτυξιακή περίοδο είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στις πιθανές «απαιτήσεις» του ενός ή του άλλου γονέα και να είναι «αφοσιωμένα» αντίστοιχα προς τον ένα ή τον άλλο γονέα. Αυτό συμβαίνει γιατί ίσως οι γονείς θεωρούν τα παιδιά «αρκετά μεγάλα» ώστε να έχουν «σύμμαχο» και «αρκετά μικρά» για να μπορούν να προκαλούν και να ενισχύουν τέτοιες μορφές συμπεριφοράς. Σύμφωνα με έρευνες στα παιδιά σχολικής ηλικίας, κατά την περίοδο χωρισμού, έδειχναν λύπη και θλίψη,

εκδηλώσεις θρήνου και συντριβής παρόμοιες μ' αυτές της διαδικασίας του θρήνου μετά το θάνατο, με επακόλουθη αδυναμία στις αντιδράσεις και τις ενέργειές τους, σε σημείο που να μην είναι σε θέση να λειτουργούν αυτόνομα. Τα περισσότερα παιδιά – ιδιαίτερα τα αγόρια – ένιωθαν έντονη θλίψη για την απώλεια του πατέρα τους, ανεξάρτητα από την ποιότητα της σχέσης μαζί του πριν το χωρισμό, επιθυμούσαν συχνότερη επικοινωνία με αυτόν, ενώ για πολλά παιδιά η ανάγκη ύπαρξης του πατέρα ήταν τόσο έντονη που ζητούσαν από τη μητέρα τους να ξαναπαντρευτούν.

Η εξωτερική του θυμού των παιδιών – ιδιαίτερα των αγοριών – στο σχολικό περιβάλλον, με ποικίλες μορφές επιθετικότητας, αντίδρασης, απειθαρχίας διευκόλυνε τα παιδιά να επανακτήσουν την ισορροπία τους σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ αντίθετα σοβαρές διαταραχές με επακόλουθη ανάγκη σε ψυχολογικές συμβουλευτικές υπηρεσίες παρουσίασαν τα παιδιά που ο θυμός τους παρέμεινε εσωτερικευμένος σε όλα τα περιβάλλοντα και προς όλα τα άτομα, οπότε και εκδήλωσαν παθητική παλινδρόμηση.

Τα μεγαλύτερα παιδιά σχολικής ηλικίας (9-12 χρόνων) έδειχναν να αντιλαμβάνονται με λύπη τη διάλυση της οικογένειάς τους. Τα παιδιά αυτής της ηλικίας παρουσίασαν πολύ μικρή παλινδρόμηση σε μορφές συμπεριφοράς μικρότερης ηλικίας και προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματά τους και τους φόβους τους με διάφορους ψυχολογικούς μηχανισμούς άμυνας. Αυτό πολλές φορές δυσκόλευε τα άτομα του περιβάλλοντός τους να καταλάβουν τα πραγματικά τους συναισθήματα. Τα παιδιά χρησιμοποιούσαν την άρνηση, την αποφυγή των σκέψεων για το διαζύγιο, την αναζήτηση υποστήριξης από τους άλλους. Τα παιδιά αυτά αισθάνονταν ντροπή για τη διάλυση της οικογένειάς τους για τους γονείς τους και τη συμπεριφορά τους.

Όσον αφορά τη σχολική προσαρμογή, ιδιαίτερα τα αγόρια, εκδηλώνουν συχνά επιθετική συμπεριφορά, δέχονται λιγότερο την κριτική, έχουν χαμηλότερη επίδοση στο σχολείο.

Αποτελέσματα ερευνών έχουν επισημάνει ότι η χαμηλότερη σχολική επίδοση των παιδιών χωρισμένων γονέων δεν οφείλεται στην επίδραση που έχει το διαζύγιο στη νοητική ικανότητα και στη γνωστική ανάπτυξη, αλλά ότι η ενασχόλησή τους με θέματα του διαζυγίου εμποδίζουν τη συγκέντρωσή τους

στα μαθήματα. Επίσης, η χαμηλή αυτοεκτίμηση των παιδιών στο σχολείο σχετίζεται με τις αντιλήψεις τους ότι ζουν σε ένα «δυστυχισμένο» οικογενειακό περιβάλλον γεμάτο συγκρούσεις.

Συμπερασματικά, οι αναμενόμενες αντιδράσεις των παιδιών αυτής της ηλικίας είναι έντονη θλίψη, απόσυρση, ντροπή, άγχος, φαντασιώσεις για προσωπική ευθύνη, θυμός, καθώς και μετάθεση του θυμού για το διαζύγιο σε άτομα του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999 – Martin Herbert, 1998).

### **Παιδιά εφηβικής ηλικίας ( 12-18 χρόνων)**

Η εφηβική ηλικία αποτελεί το στάδιο εξέλιξης, το οποίο χαρακτηρίζεται από έντονες αλλαγές σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών: σωματικό, γνωστικό, κοινωνικό και συναισθηματικό. Βασικό χαρακτηριστικό στο στάδιο αυτό είναι η διαδικασία σχηματισμού ταυτότητας των παιδιών, που σχετίζεται με τη βαθμιαία αποσύνδεσή τους από την οικογένεια και την προσπάθειά τους για προοδευτική κατάκτηση της αυτονομίας τους στο συναισθηματικό τομέα, στον τομέα συμπεριφοράς και στον τομέα της διαμόρφωσης των ηθικών αξιών, καθώς και η απόκτηση γνωστικών δεξιοτήτων για την ενεργό συμμετοχή του στην κοινωνική και πολιτική ζωή. (Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος, ).

Κατά την αναζήτηση της ανεξαρτησίας του και της αυτονομίας του ο έφηβος χρειάζεται τη σταθερότητα, την κατανόηση, την αγάπη και τη συναισθηματική υποστήριξη των γονέων του. Το διαζύγιο επιφέρει επιπρόσθετες αλλαγές σε όλους τους τομείς ανάπτυξης της ζωής των παιδιών. Ο χωρισμός των γονέων συσχετίζεται με δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις των εφήβων, στη διαμόρφωση της ταυτότητας και στην επίτευξη της αυτονομίας τους, καθώς επίσης και με θλίψη, συναισθήματα ντροπής και αμηχανίας, μείωση της σχολικής επίδοσης, συμπτώματα κατάθλιψης και σωματικές ενοχλήσεις, αντικοινωνικές μορφές συμπεριφοράς και ανησυχία για το μέλλον.

Αποτελέσματα ερευνών έδειξαν επίσης δύο διαφορετικές μορφές αντιδράσεων των εφήβων στο χωρισμό των γονέων τους. Στην πρώτη ομάδα οι έφηβοι παρουσίασαν παλινδρόμηση κι έκαναν παρέα περισσότερο με

μικρότερα παιδιά. Οι έφηβοι της δεύτερης ομάδας μετέθεσαν τις ανάγκες εξάρτησής τους από τους γονείς σε ομάδες συνομηλίκων και προσπαθούσαν να αυτονομηθούν και να ανεξαρτητοποιηθούν πρόωρα από την οικογένειά τους, παρότι δεν είχαν ακόμη την ωριμότητα. Για τα αγόρια η μεγαλύτερη εξάρτηση από τους συνομηλίκους συσχετιζόταν με μορφές αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς, ενώ για τα κορίτσια με πρόωρες σεξουαλικές σχέσεις.

Η αύξηση εκδήλωσης αντικοινωνικών μορφών συμπεριφοράς μπορεί να εμφανιστεί για σύντομο χρονικό διάστημα κατά την περίοδο της κρίσης και των αλλαγών καθώς τα παιδιά προσπαθούν να προσαρμοστούν στη νέα δομή της οικογένειας και οι γονείς αγωνίζονται να διατηρήσουν τη σταθερότητα και τη συνέπεια στην ανατροφή των παιδιών.

Όσον αφορά τη σχολική επίδοση των εφήβων, μερικές έρευνες αναφέρουν ότι τα παιδιά χωρισμένων γονιών έχουν χαμηλότερη σχολική επίδοση και ότι πιθανόν σχετίζεται με τις συχνές απουσίες, όπως επίσης κι από την πιθανή μικρότερη άσκηση ελέγχου και φροντίδας από την πλευρά των γονιών.

Συμπερασματικά, ενώ οι έφηβοι έχουν τη γνωστική ικανότητα για πληρέστερη κατανόηση των λόγων του χωρισμού των γονέων τους, παρόλα αυτά είναι οδυνηρή φάση στη ζωή τους. Αυτό οφείλεται στο ότι οι έφηβοι χρειάζεται να αντιμετωπίσουν, συγχρόνως με τις έντονες αλλαγές σε όλους τους τομείς ανάπτυξής τους και αλλαγές που σχετίζονται με την εξέλιξη της σχέσης των γονέων τους και με την αλλαγή της δομής της οικογένειας. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

#### **5.2.5. Συμπεριφορά της μητέρας οφειλόμενη στην απουσία του πατέρα – Αντίκτυποι στο παιδί**

Δεδομένου ότι το σπιτικό είναι κυρίως η ένωση των δύο γονέων η απουσία ενός από αυτούς αρκεί για να προσδιορίσει μια καίρια έλλειψή του.

Αν ένας από τους συζύγους απουσιάζει ανατρέπεται, για κάποιο διάστημα τουλάχιστον η ισορροπία που υπήρχε στην οικογένεια για να δώσει



τη θέση της σε μια νέα ισορροπία, η οποία επιτυγχάνεται με το χρόνο. Με την καθημερινή απουσία του πατέρα από τη ζωή του σπιτιού, ο οικογενειακός πυρήνας περιορίζεται. Το περισσότερο βάρος πέφτει στη μητέρα να μιλήσει στο παιδί σχετικά με την κατάσταση του διαζυγίου που εκτυλίσσεται μπροστά στα μάτια του. Είναι αυτονόητο πως αυτό που θα πει η μητέρα στο παιδί θα το πει όχι μόνο μια φορά με λόγια και στη συνέχεια με τα έργα της να δείχνει το αντίθετο. Γιατί είναι πολλές μητέρες που αρχικά καταφέρνουν να μιλήσουν στα παιδιά τους κι ύστερα με τη συμπεριφορά τους δείχνουν πως όχι μόνο δεν έχουν ψυχραιμία, αλλά υποφέρουν, έχοντας συσχετίσει το κάθε τι με την υπόθεση του διαζυγίου, φανερώνοντας πως δεν μπορούν να ζήσουν με τη νέα κατάσταση ικανοποιητικά. Αυτή η ψυχολογία της μητέρας, όσο κι αν ερμηνεύεται, όσο κι αν από ψυχολογική άποψη είναι δικαιολογημένη δεν μπορεί να βοηθήσει το παιδί να αποδεχτεί το γεγονός του διαζυγίου και να εξελιχθεί, αντίθετα, το μπερδεύει. Γι' αυτό οι μητέρες που έχουν κάνει τόσα για τα απιδιά τους, θα πρέπει να κάνουν και κάτι ακόμη. Όσο κι αν αισθάνονται πως έχασαν το περιεχόμενο της ζωής θα πρέπει να μη δραματοποιούν την κατάσταση, να μην εμφανίζονται ως θύματα της υπόθεσης. Είναι αυτονόητο πως το παιδί ταυτίζεται με τη ψυχολογία της μητέρας, γίνεται μια ενότητα παιδιού – μητέρας προς τον πατέρα κι αυτή είναι μια επιζήμια κατάσταση για όλους. (ΜΑΡΙΑ ΧΟΥΡΔΑΚΗ, 1995).

Είναι σημαντικό επίσης, να ξέρει το παιδί ότι οι γονείς του δε χώρισαν επειδή έφταιγε εκείνο κι ότι το διαζύγιο δεν είναι ένδειξη ότι δεν το αγαπούν.

Ούτως ή άλλως, το παιδί νιώθει ήδη ιδιαίτερα ένοχο για τη συγκεκριμένη κατάσταση που, αν η συμπεριφορά και των δύο γονιών, αλλά κυρίως της μητέρας, που έχει τη γονική μέριμνα και είναι τις περισσότερες ώρες με το παιδί, είναι τέτοια ώστε να πυροδοτήσει το συναίσθημα ενοχής του παιδιού, τότε θα δημιουργηθεί μια παραπάνω κατάσταση αβεβαιότητας και αμφιβολίας.

Πολλές φορές η μητέρα αντιλαμβάνεται την ενοχική διάθεση του παιδιού και τη χρησιμοποιεί για να το κάνει να φέρεται όπως εκείνη θέλει. Έτσι, το παιδί βρίσκεται φορτωμένο από ενοχές χωρίς λογική φυσικά. Το παιδί που πιστεύει πως είναι υπεύθυνο για το χωρισμό των γονέων του μαθαίνει να θεωρεί υπεύθυνο τον εαυτό του για τα λάθη και τις αποτυχίες των άλλων.

Εκτός από την ενοχική διάθεση των παιδιών μετά το διαζύγιο των γονιών τους, παρατηρείται και μια ανάλογη διάθεση από τη μητέρα προς τα παιδιά της. Από τη μια η μητέρα νιώθει ένοχη που έχει στερήσει τον πατέρα απ' τα παιδιά της εξαιτίας του διαζυγίου κι από την άλλη, ενοχές που ίσως να μην μπορεί να ανταπεξέλθει πλήρως σε όλες τις ανάγκες των παιδιών τους. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996). Αυτό έχει σαν συνέπεια να γίνονται παραπάνω απ' ό,τι πρέπει δοτικές, να κάνουν χατίρια, που ίσως δεν έκαναν, κάνοντας, έστω και άθελά τους, το παιδί να εκμεταλλεύεται τις ενοχές τους. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος ενοχών από το παιδί προς τη μητέρα και από τη μητέρα προς το παιδί με αποτέλεσμα να έχουν δημιουργηθεί δύο πολύ καλά ενοχικοί άνθρωποι.

Όπως έχει αναφερθεί και στο δεύτερο κεφάλαιο, η οικογένεια είναι ένα σύστημα, ένα σύνολο στοιχείων άρρηκτα συνδεδεμένων μεταξύ τους, όπου ο καθένας έχει μια ξεχωριστή θέση κι ένα συγκεκριμένο ρόλο.

Όταν ένας γονέας «χάνεται» εξαιτίας ενός διαζυγίου αφήνει μια κενή θέση στον οικογενειακό οργανισμό. Πολλές φορές οι συναισθηματικές ανάγκες του γονέα και των παιδιών είναι τόσο έντονες, ώστε το παιδί αναλαμβάνει το «ρόλο του γονέα» που λείπει. Λειτουργεί ως δεύτερος ενήλικας κι αποτελεί τη βασική πηγή υποστήριξης του γονέα της μονάδας. Αυτού του είδους η σύνδεση ανάμεσα στο παιδί και στο γονέα «καθυστερεί» την προσωπική ανάπτυξη του παιδιού. Η όλη διαδικασία εμποδίζει την αποτελεσματική συστημική επανοργάνωση μονάδας. Τέτοιου είδους σύνδεση ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί, όσο κι αν ικανοποιεί προσωρινές ανάγκες του ενός ή του άλλου, ουσιαστικά δημιουργεί προβλήματα ωρίμανσης στο παιδί, αλλά και στη μητέρα, που ενδεχομένως κάποια στιγμή θα νιώσει την ανάγκη να επιστρέψει στην «κοινωνική ζωή». (Ε. ΣΚΟΔΡΑ, 1998).

Μια μητέρα που βρίσκεται ξαφνικά μόνη με ένα παιδί μπορεί να φτάσει στο σημείο να αφοσιωθεί ολόψυχα σ' αυτό και να αναπαράγει τη δυάδα της βρεφικής ηλικίας. Αυτός ο στενός δεσμός πρέπει να χαλαρώσει σιγά σιγά, αν όμως παραταθεί, τότε λειτουργεί ανασταλτικά, ή ακόμα χειρότερα εμποδίζει το παιδί ν' αποκτήσει εμπειρίες που θ του επιτρέψουν να αναπτυχθεί, δημιουργώντας νέες σχέσεις. Ο γονέας που ζει απομονωμένος με το παιδί του, αρνείται να το μοιραστεί με κάποιον άλλο. Από φόβο μήπως απειληθεί

αυτή η συγχώνευση, αποφεύγει κάθε εκδήλωση αυστηρότητας ή θυμού. Το παιδί που ακούει τη μητέρα του να λέει « Ο γιος μου είναι ο δικός μου αντρούλης, χωρίς αυτόν δεν θα μπορούσα να ζήσω», υπερεκτιμάει το ρόλο ενός μοναδικού γονέα, ο οποίος μεσολαβεί σε όλες τις καταστάσεις και ρυθμίζει όλα τα προβλήματα. Καθώς τον θαυμάζει απεριόριστα και τον θεωρεί σαν το μόνο αξιόλογο πρόσωπο μπορεί να ταυτιστεί απόλυτα με αυτόν. Αν ο γονέας αυτός είναι αντιθέτου φύλου, το αγόρι θα σκεφτεί ότι πρέπει να είναι γυναίκα για να είναι ένα αξιόλογο άτομο και το κορίτσι πως πρέπει να είναι άντρας, εννοώντας έτσι την ανάπτυξη μιας ομοφυλοφιλικής ταυτότητας. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Το παιδί δεν μπορεί να φτάσει στην αυτονομία παρά μόνο όταν ξεπεράσει τον ανταγωνισμό προς το γονέα του ίδιου φύλου. Το να φτάσει ως εκεί που είναι τόσο δύσκολο, γίνεται σχεδόν αδύνατο αν ο γονέας δεν του φαίνεται άξιος ταύτισης.

Υπάρχουν μητέρες που κατηγορούν το σύζυγό τους ότι ευθύνεται για το χωρισμό, για να αποδείξουν στο παιδί ότι μόνο εκείνες ενδιαφέρονται γι' αυτό και να κερδίσουν την εμπιστοσύνη του. Το παιδί όμως συνεχίζει να βλέπει τους γονείς του ως μια ενοποιημένη εικόνα της ίδιας πραγματικότητας. Έτσι, το παιδί, στην απόπειρά του να μειώσει την αγάπη του για χάρη του άλλου, έχει σαν αποτέλεσμα να χάσει την εμπιστοσύνη του και προς τους δύο. (Δ. Κογκίδου, 1995). Πρέπει η μητέρα να αποδεχτεί το γεγονός ότι το παιδί μπορεί να έχει την ανάγκη να θαυμάζει εκείνον που η ίδια δε θαυμάζει πια. Αν υποτιμηθεί ο πατέρας του το παιδί νιώθει πως έχει υποτιμηθεί ο μισός του εαυτός. Πρέπει επίσης το παιδί να παραμείνει παιδί και να μην εμπλακεί στην επίλυση των προβλημάτων που έχουν οι ενήλικες, τα οποία αφορούν αποκλειστικά αυτούς. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Είναι επομένως ιδιαίτερα σημαντικό να αποφεύγεται η συνειδητή ή ασυνείδητη χρησιμοποίηση του παιδιού ως «συμμάχου» από τον έναν ή τον άλλο γονέα, γιατί επιτείνει την εσωτερική του σύγκρουση, του προκαλεί απόγνωση και δυσχεραίνει την άμεση και μακροχρόνια προσαρμογή του στο διαζύγιο. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Εάν η μητέρα φερθεί με ευαισθησία και ωριμότητα θα βοηθήσει το παιδί της να αντιμετωπίσει τα συναισθήματα που νιώθει έτσι, ώστε να

απαλλαγεί σιγά σιγά από την πίκρα και τις ενοχές που βιώνει εξαιτίας του διαζυγίου.

Βέβαια, δεν είναι απόλυτο ότι οι μορφές συμπεριφοράς που αναφέρθηκαν, θα υπάρξουν σε όλες τις διαζευγμένες μητέρες. Πολλά εξαρτώνται από την ποιότητα του γάμου, την οικογενειακή ζωή πριν το χωρισμό, από τις μετέπειτα σχέσεις των συζύγων, καθώς και από τη συναισθηματική τους ωριμότητα.

### **5.2.6. Η απουσία του πατέρα λόγω διαζυγίου – Επιπτώσεις στο παιδί**

Η πατρότητα, ως κοινωνικός θεσμός, δεν έχει ερευνηθεί ή δεν έχει απασχολήσει όσο η μητρότητα. Οι δύο θεσμοί και οι έννοιες μητρότητα και πατρότητα δεν θεωρούνται παράλληλοι ή αντίστοιχοι, αλλά διαφορετικοί. Η πρώτη έννοια συνδέεται με προσφορά, στοργή, νοιάξιμο και ολοκλήρωση για τη γυναίκα, ενώ η δεύτερη συνδέεται κυρίως με έλεγχο και κυριότητα. Κι όμως, οι διαπιστώσεις από σχετικές έρευνες αποκαλύπτουν ότι τα σχήματα συναλλαγής και επικοινωνίας πατέρα – παιδιού και μητέρας – παιδιού έχουν περισσότερες ομοιότητες από διαφορές.

Το παιδί αναπτύσσει διαφορετική σχέση με τον κάθε γονιό και κάθε γονιός του μεταφέρει διαφορετικές εμπειρίες ως αποτέλεσμα του φύλου του, καθώς και προσωπικές εμπειρίες άσχετες ως προς αυτό.

Η επίδραση του πατέρα στην ανάπτυξη του παιδιού, ιδιαίτερα του αγοριού, που έχει συμπληρώσει τα 3 χρόνια, ερευνάτο συνήθως στις περιπτώσεις όπου ο πατέρας απουσίαζε απ' τη ζωή του παιδιού, όμως η επίδραση της παρουσίας ή της απουσίας του πατέρα θεωρείται πλέον θεμελιώδης, ακόμη και για τη βρεφική ηλικία. (Αναστασία Χουντουμάδη, 1994).

Εάν πολλοί πατέρες ήξεραν πόσο απαραίτητοι είναι για τα παιδιά τους δεν θα εγκατέλειπαν εύκολα το ρόλο τους αυτόν. Η πολύτιμη συμβολή του πατέρα στη ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού και την κοινωνικοποίησή του αποτελεί μια αλήθεια που συχνά αγνοείται ή παραγνωρίζεται. Το

περιεχόμενο της λέξης πατέρας είναι τόσο πλούσιο κι απαραίτητο για το κάθε παιδί ώστε να αναφέρεται ως «ακρωτηριασμένο» το παιδί που τον στερείται και πιστεύεται ότι θα έχει μεγάλη δυσκολία να μπορέσει να δώσει αργότερα αγάπη στο δικό του παιδί.

Συγκεκριμένα, για τους μπαμπάδες που έχουν χωρίσει από τη μαμά, η αντιμετώπιση του παιδιού πρέπει να διακρίνεται όχι μόνο από ποιότητα, αλλά και ισοτιμία επικοινωνίας. Και όταν ακόμη κάνουν μια νέα οικογένεια και αποκτήσουν κι άλλα παιδιά, η θέση του παιδιού δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να διασαλευθεί και να απειλείται η ισορροπία σεβασμού και παραδοχής και από τους δύο γονείς. (ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, 2000).

Μέχρι τώρα, έχει γίνει παρουσίαση των αρνητικών επιδράσεων των διαφόρων παραμέτρων του διαζυγίου στη ζωή ενός παιδιού. Ωστόσο, σε αντίθεση με τα προβλήματα που προκύπτουν από την επίδραση διαφόρων παραγόντων, υπάρχουν και προβλήματα που οφείλονται στην απουσία ορισμένων θετικών επιδράσεων. Μια από τις περιπτώσεις αυτές είναι η απουσία του πατέρα.

Οι διαζευγμένες μητέρες ανησυχούν ιδιαίτερα για το πρόβλημα να είναι συγχρόνως «μητέρα» και «πατέρας» για το παιδί. Στην περίπτωση του αγοριού οι μητέρες ανησυχούν μήπως δεν μπορούν να επιβάλλουν την πειθαρχία στο παιδί και μήπως διαταραχθεί η ομαλή ανάπτυξη της αρρενωπότητάς του. Για το αγόρι που έχει μάθει τον ανδρικό ρόλο, ο πατέρας παρέχει ένα πρόσφορο πρότυπο για μίμηση. Ο πατέρας, μαζί με τη συμπαράσταση προς τη γυναίκα του, είναι επιπλέον και μια προστατευτική και στοργική φιγούρα για το ίδιο το παιδί. (Martin Herbert, 1995). Σύμφωνα με τον Τσιαντή (1991), « Η απουσία του πατέρα συσχετίζεται με σεξουαλική παραπτωματοκότητα στις γυναίκες και με τάσεις για διαταραχές στη ταύτιση με το φύλο στα αγόρια ή και προβλήματα με πρόσωπα εξουσίας».

Τα παραπάνω στοιχεία δεν προέρχονται από μελέτες σχετικές με το διαζύγιο, αλλά είναι αποτέλεσμα ερευνών στον τομέα της πατρικής αποστέρησης. (Τσιαντής Γ., 1991).

Ερευνες επίσης έχουν δείξει ότι η απουσία του πατέρα, ο οποίος αποτελεί πρότυπο αυτοελέγχου για τα παιδιά, αποτελεί παράγοντα που ευνοεί τις αποκλίσεις συμπεριφοράς κυρίως στα αγόρια και πολύ λιγότερο στα κορίτσια. (Κωνσταντίνος Α. Αλεξάνδρου, ).

Η αντίδραση των παιδιών στην απουσία του πατέρα εξαρτάται από την κατάσταση που συνοδεύει την εξέλιξη της απουσίας του πατέρα και την εξέλιξη του παιδιού. Σε κάθε περίπτωση όμως η ψυχική επιβάρυνση είναι δεδομένη. Διαφοροποιήσεις υπάρχουν μόνο στο μέγεθος της επιβάρυνσης.

Η απουσία του πατέρα δεν αφήνει το παιδί αδιάφορο. Σχεδόν για κάθε παιδί ο πατέρας αποτελεί ένα αίνιγμα για τη λύση του οποίου απαιτείται και σκέψη και ενέργεια.

Το διαζύγιο, ως αποτέλεσμα προσωπικής αποτυχίας στην προσπάθεια συμβίωσης δύο ατόμων – έστω κι αν δεν είναι η καλύτερη λύση για τα παιδιά – γίνεται πιο εύκολα κατανοητό από αυτά. Ένας όμως απών πατέρας, ιδιαίτερα στην περίπτωση που είναι αδιάφορος ή ανεύθυνος, αποτελεί για τα παιδιά ψυχικό βάρος όπου πολλές φορές οδηγεί σε ακραίες αντιδράσεις. Η μαγεία και η γοητεία που συνοδεύει τον πατέρα στις ψυχές των παιδιών αυξάνει όσο περισσότερο ο πατέρας απομακρύνεται από τα παιδιά του. (Γιώργος Ν. Γαλάνης, 1995).

Η «εγκατάλειψη» του παιδιού από τον πατέρα μπορεί να θεωρηθεί ως απώλεια τμήματος της ηθικής και συναισθηματικής υποστήριξης. Το παιδί-αγόρι χάνει την ασφάλειά του και την εικόνα που θα δομήσει τον ανδρισμό του. Πολύ συχνά παρατηρείται, ακόμη κι αν το αγόρι έχει σχέση εμπιστοσύνης με τη μητέρα, να χρησιμοποιεί μια ιδεατή εικόνα του απόντος πατέρα για να αντικρούσει τις συμβουλές ή τις παρατηρήσεις του μόνου – γονέα. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Επίσης, όπως αναφέρει η Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου (1999) «απόψεις σχετικές με την ελλιπή κοινωνικοποίηση των παιδιών και την έλλειψη πατρικού μοντέλου στην οικογένεια τονίζουν τη σημασία της απουσίας του ενός γονέα στην εφηβική κυρίως ηλικία για την εξέλιξη της προσωπικότητας και τη διαμόρφωση των σχέσεων με το άλλο φύλο». Τα κορίτσια, που μεγάλωσαν μόνο με τη μητέρα τους έχουν περισσότερες πιθανότητες διαζυγίου το γάμο τους ή να κάνουν παιδιά χωρίς να παντρευτούν. Έτσι λοιπόν η κατάσταση διαιωνίζεται. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Παρακάτω θα γίνει αναφορά στην επίδραση της απουσίας του παιδιού, σύμφωνα με ορισμένους κρίσιμους τομείς της ανάπτυξής του.

### **α) Απόκτηση του ρόλου του φύλου**

Το αγόρι που μεγαλώνει σε οικογένεια με μόνη μητέρα και δεν έχει στενή σχέση με τον πατέρα του αντιμετωπίζει μεγαλύτερη δυσκολία στην ανάπτυξη του ρόλου του φύλου.

Η έλλειψη ενός εκ των δύο γονεϊκών προτύπων δυσχεραίνει τη διαδικασία απόκτησης της ταυτότητα, ακόμη κι όταν είναι διαθέσιμα άλλα μοντέλα.

Έχει βρεθεί σε πολλές μελέτες ότι τα αγόρια που μεγαλώνουν χωρίς πατέρα έχουν λιγότερα αρσενικά στοιχεία στην προσωπικότητά τους ή αναπτύσσουν αντισταθμιστικά σε ακραίο βαθμό τα αρσενικά στοιχεία και την επιθετικότητα. Η απουσία του πατέρα έχει μεγαλύτερη επίδραση στην ανάπτυξη των αρσενικών στοιχείων στην προσωπικότητα των αγοριών ιδιαίτερα όταν τα παιδιά αυτά αποχωρίστηκαν τον πατέρα τους σε πολύ μικρή ηλικία.

Σε ορισμένες έρευνες η απουσία του πατέρα συνδέεται στα κορίτσια με δυσκολία στην αλληλεπίδραση με τους άντρες, ενώ σε άλλες αναφέρεται ότι τα κορίτσια αρνούνται τα θηλυκά στοιχεία της προσωπικότητάς τους. Η απουσία του πατέρα δημιουργεί προβλήματα, τα οποία μπορεί να μη γίνουν εμφανή παρά μόνο στην εφηβεία. Η απουσία του πατέρα όμως δημιουργεί λιγότερα προβλήματα στο κορίτσι γιατί έχει το μοντέλο του ίδιο μ' αυτό στην οικογένεια.

### **β) Ηθική Ανάπτυξη**

Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά με παραβατική συμπεριφορά, συνήθως προέρχονται από οικογένειες, που απουσιάζει ο πατέρας. Οι έρευνες αυτές υπόκεινται σε πολλούς περιορισμούς και δε σημαίνει πως όλα τα παιδιά που μεγαλώνουν δίχως την παρουσία του πατέρα παρουσιάζουν τέτοιου είδους συμπεριφορές. Επίσης, η απουσία του πατέρα δεν έχει ευδιάκριτη επίδραση της συνείδησης στα κορίτσια.

### **γ) Ακαδημαϊκή επιτυχία και γνωστική ικανότητα**

Η απουσία του πατέρα δεν είναι μια απουσία ενός άλλου ενήλικου από την οικογένεια, αλλά έχει μια επιρροή που ποιοτικά διαφέρει από εκείνη των άλλων ενηλίκων, που, ενδεχομένως, επηρεάζουν τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών. Η απουσία του πατέρα έχει αρνητικές επιδράσεις στη σχολική επίδοση των αγοριών αν και αυτό μπορεί να μετριαστεί αν η μητέρα αναπτύξει περισσότερο συμπεριφορές που τυπικά εμπεριέχονται στον ανδρικό ρόλο, ενώ δεν έχει την ίδια επίδραση στα κορίτσια.

### **δ) Κοινωνική ικανότητα**

Η πατρική παρουσία συνδέεται με μεγαλύτερη ευκολία στην εγκαθίδρυση ικανοποιητικών σχέσεων με τους συνομηλίκους, στην ικανότητα προσαρμογής και στη μετέπειτα επιτυχία στις ετερόφυλες σχέσεις, ιδιαίτερα στα αγόρια. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Συμπερασματικά, η απουσία του πατέρα, ιδιαίτερα σε κάποιους συγκεκριμένους τομείς ανάπτυξης, είναι περισσότερο αισθητή στα αγόρια και όχι τόσο στα κορίτσια κι αυτό έχει να κάνει, κατά κύριο λόγο, με την ύπαρξη προτύπων και την ιδιαίτερη σημασία που αυτά έχουν στην εξέλιξη.

Είναι λάθος η άποψη, όμως ότι ο πατέρας είναι σημαντικός μόνο για την εξέλιξη συγκεκριμένων πλευρών στα παιδιά, όπως είναι η ταυτότητα του φύλου. Ο πατέρας είναι σημαντικός για τα παιδιά, που από πολύ μικρή ηλικία, θα αποκτήσουν κάποια επαφή μαζί του.

Η απουσία του πατέρα απ' τη ζωή του παιδιού απαντάται πολύ πιο συχνά στην κοινωνία μας απ' ό,τι η μητέρα κι αυτό δεν είναι «προνόμιο» μόνο των μονογονεϊκών οικογενειών και η απουσία του πατέρα βιώνεται απ' τα παιδιά κυρίως από ψυχολογική άποψη. (Αναστασία Χουντουμάδη, 1994).

Πάρα πολύ συχνά στην εφηβεία παρατηρείται ότι παιδιά που μεγάλωσαν, κυρίως, με τη μητέρα τους, θέλουν να ζήσουν για λίγο και με τον πατέρα τους, πριν αυτονομηθούν τελείως, γεγονός που μπορεί να εξελιχθεί πολύ θετικά, όταν και ο πατέρας το επιθυμεί και η μητέρα το «επιτρέψει». Έτσι, δίνεται η δυνατότητα στο παιδί, που πλέον βρίσκεται προς μια ενήλικη



φάση στη ζωή του, να γνωρίσει άγνωστες πτυχές του χαρακτήρα του πατέρα του, ώστε να αποκτήσει μια πιο αντικειμενική εικόνα πέρα από την εξιδανίκευση που πιθανά μέχρι τώρα υπήρχε. (Γ. Κογκίδου, 1995).

### **5.2.7. Οικονομικές επιπτώσεις από την απουσία του πατέρα στην οικογένεια**

Ο οικονομικός παράγοντας είναι ζωτικής σημασίας μετά το χωρισμό. Υπάρχει στενή συσχέτιση ανάμεσα στην απουσία του πατέρα και τις δυσμενείς οικονομικές συνέπειες που αυτή επιφέρει στη νέα μορφή οικογένειας.

Βέβαια, όταν εξετάζεται το οικονομικό πρόβλημα, συνυπολογίζονται, εκτός από τη δυσκολία του μόνου γονέα, της μητέρας να ανταπεξέλθει και οι συνθήκες διαβίωσης της οικογένειας, άρα και των παιδιών και το αν είναι εφικτή η ικανοποίηση κάποιων βασικών αναγκών των παιδιών, αλλά και επιθυμιών που εξαρτώνται από οικονομικά μέσα. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Η αντίδραση των παιδιών για το διαζύγιο και η ικανότητα προσαρμογής τους μετά απ' αυτό, αναφέρεται και στη δυσμενή μεταβολή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας μετά το διαζύγιο.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, σε διεθνή κλίμακα, οι οικογένειες με μόνες μητέρες είναι από τις μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες και διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να ζήσουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Η κοινωνικο-οικονομική θέση της οικογένειας συσχετίζεται συνήθως με την ποιότητα της εκπαίδευσης των παιδιών, τη σχολική τους επίδοση και τη συμμετοχή τους σε εξωσχολικές δραστηριότητες. Η μεταβολή της οικονομικής κατάστασης στις μονογονεϊκές οικογένειες έχει πολλές φορές ως συνέπεια την αλλαγή κατοικίας και τη μετακόμιση σε πιο υποβαθμισμένες περιοχές, καθώς και την αλλαγή σχολείου για τα παιδιά.

Έρευνες επίσης έχουν δείξει ότι στις μονογονεϊκές οικογένειες με μόνο γονέα τη μητέρα, πολλά παιδιά, όταν φτάσουν στην ηλικία της εφηβείας,

αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο νωρίς για να συνεισφέρουν οικονομικά στις οικογένειές τους.

Όταν λαμβάνονται υπόψη η οικονομική κατάσταση και το εισόδημα της οικογένειας τότε οι διαφορές σε πολλές παραμέτρους προσαρμογής των παιδιών μειώνονται σημαντικά. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Είναι επόμενο πως η μείωση του βιοτικού επιπέδου μετά το διαζύγιο, οδηγεί τις μητέρες στην εργασία, προκειμένου να ικανοποιηθούν βασικές ανάγκες της οικογένειας. Αυτό συνεπάγεται την απουσία τη μητέρας για αρκετές ώρες απ' το σπίτι με αποτέλεσμα δυσμενείς επιδράσεις πάνω στην εξέλιξη του παιδιού, ιδιαίτερα όταν είναι μικρής ηλικίας. Στις περιπτώσεις αυτές τη φροντίδα του παιδιού αναλαμβάνει κάποιο άλλο πρόσωπο, ενδεχομένως κάποιο ξένο πρόσωπο, αν δεν υπάρχουν ο παππούς, ή γιαγιά ή κάποιοι άλλοι συγγενείς, οπότε το παιδί δε δέχεται τη φροντίδα, τη στοργή και την αυθόρμητη χωρίς προσποιήσεις χαρά της μητέρας. (Κωνσταντίνος Α. Αλεξάνδρου, ).

Εκτός όμως από το ότι η μητέρα, εκ των πραγμάτων, δεν γίνεται να αφιερώσει τον απαιτούμενο χρόνο στη φροντίδα του παιδιού της, ένα παιδί, όταν έχει ήδη επηρεαστεί ψυχολογικά κυρίως, από το χωρισμό των γονιών του και τη διάσπαση της οικογενειακής ενότητας, οι δυσκολίες στην οικονομική κατάσταση αποτελούν ένα επιπλέον πλήγμα στη ζωή του με αποτέλεσμα η απουσία του πατέρα να γίνεται πιο αισθητή και η προσαρμογή του παιδιού στο διαζύγιο να γίνεται όλο και πιο δύσκολη.

#### **5.2.8. Σχέσεις των γονιών μετά το διαζύγιο – Αντίκτυποι στο παιδί**

Όλοι οι διαζευγμένοι υποχρεώνονται κυρίως για πρακτικούς λόγους ν' αλλάξουν, ν' αφήσουν πίσω τις συνθήκες και συνήθειες της έγγαμης ζωής και να περάσουν σε νέες συνθήκες και καταστάσεις. Η παλιά ζωή τελείωσε, όσο και να τη νοσταλγούν, όσο και να λυπούνται ή να νιώθουν συναισθήματα απογοήτευσης ή μίσους ο ένας για τον άλλον , πρέπει ουσιαστικά να κάνουν μια νέα αρχή για την υπόλοιπη ζωή τους.

Το πώς θα διαμορφωθεί τώρα το υπόλοιπο της ζωής τους εξαρτάται και από τις σχέσεις που θα έχουν μεταξύ τους κι από το πώς θα καταφέρουν να έχουν μια ήρεμη σχέση ανάμεσά τους και με τα παιδιά τους, άσχετα από το γεγονός ότι για κάποιους λόγους δεν κατάφεραν να υπάρξουν για πάντα ζευγάρι. (MAIRY KIRK, 2002).

Είναι πολύ σημαντικό να καθιερωθεί μεταξύ των πρώην συζύγων μια ήρεμη σχέση και να συναντιούνται με κάποια εγκαρδιότητα, άλλωστε δεν έχει μόνο ο χωρισμός τους σημασία, αλλά κυρίως τα παιδιά, κι αυτό είναι κάτι που θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν όλοι οι γονείς.

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναλύσαμε τις επιπτώσεις του διαζυγίου, νομικό και συναισθηματικό, στα παιδιά καθώς και τις αρνητικές επιδράσεις της απουσίας του πατέρα στην ανάπτυξη του παιδιού.

Τόσο στην περίοδο που προηγείται, όσο και στην περίοδο που ακολουθεί το διαζύγιο, παράγοντες, όπως η συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού όσο και τα ψυχικά αποθέματα του γονέα με τον οποίο μένει το παιδί, επηρεάζουν την έκβαση του δράματος του παιδιού. Έχει παρατηρηθεί ότι τα αρνητικά αποτελέσματα, που έχει για το παιδί ένας αποτυχημένος γάμος, περιορίζονται δραστικά αν οι γονείς έχουν ικανοποιητικές σχέσεις μεταξύ τους, καθώς και καλές σχέσεις με το παιδί. ( Martin Herbert, 1995).

Τα παιδιά έχουν την ανάγκη οι γονείς τους να κρατούν αποστάσεις από την πιθανή αμοιβαία εχθρότητά τους, προκειμένου να τα βοηθήσουν να αφομοιώσουν όλες αυτές τις οικογενειακές αλλαγές που έχουν επέλθει από την κρίση του διαζυγίου. Όταν οι γονείς προσπαθήσουν, για χάρη των παιδιών τους, να διατηρήσουν ή ακόμη και να ξαναφτιάξουν τις σχέσεις τους, τότε θα μπορούν να συνεννοούνται μεταξύ τους προκειμένου να πάρουν κάποιες αποφάσεις σχετικά με την ευημερία και την ανατροφή του παιδιού. Είναι καλύτερο να τηρούν και οι δύο πλευρές τις ίδιες αρχές και την ίδια αυστηρότητα. Διαφορετικά, υπάρχει κίνδυνος να φανεί ο ένας γονέας «καλός» και ο άλλος «κακός». Κι ο «κακός» είναι αυτός που είναι υπεύθυνος για την καθημερινή φροντίδα του παιδιού. Η συνεργασία των γονέων είναι πιο σημαντική τώρα που έχουν χωρίσει, παρά όταν ήταν μαζί. Ο διάλογος μεταξύ των γονέων επιτρέπει κυρίως την απαλλαγή του παιδιού απ' το ρόλο του αγγελιοφόρου ή «πληροφοριοδότη» και η ύπαρξη συνεργασίας και ο αμοιβαίος σεβασμός μεταξύ των γονέων θα βοηθήσουν το παιδί να

επανασυνδέσει νοερά τον πατέρα και τη μητέρα του και να διατηρήσει το οιδιπόδειο τρίγωνο, που του είναι απαραίτητο. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Είναι λοιπόν, η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των γονιών μετά το διαζύγιο καθοριστικής σημασίας για την προσαρμογή του παιδιού σ' αυτό και την ομαλή εξέλιξη της προσωπικότητάς του, αντιθέτως, η ύπαρξη εχθρικών σχέσεων προσβάλλει την προσωπικότητα του παιδιού σε όποιο στάδιο εξέλιξης κι αν βρίσκεται.

Για μερικά παιδιά, οι αρνητικές επιπτώσεις του διαζυγίου ελαχιστοποιούνται στις περιπτώσεις που οι γονείς φροντίζουν ώστε τα παιδιά τους να προστατευτούν από τις δυσάρεστες πλευρές ενός κλονισμένου γάμου. (Martin Herbert, 1995).

Στην πραγματικότητα όμως, αυτή η όμορφη παιδαγωγική ένωση, για χάρη του παιδιού, δεν είναι δυστυχώς ο κανόνας.

Συμβαίνει οι γονείς να παρατείνουν τις διαφορούμενες σχέσεις τους και να διατηρούν την εικόνα μιας πλασματικής οικογένειας. Τα παιδιά αναστατώνονται όταν το ανακαλύπτουν αυτό. Δεν ξέρουν πια αν οι γονείς τους τα πηγαίνουν καλά ή όχι και αναρωτιούνται γιατί χώρισαν. Μπορεί επίσης, τα παιδιά μικρής ηλικίας, να σκεφτούν ότι ο γάμος κι ο χωρισμός είναι το ίδιο πράγμα και ότι ο χωρισμός δεν επιφέρει καμία αλλαγή στα συναισθήματα. Αυτές οι συμπεριφορές δημιουργούν σύγχυση και ανασφάλεια και το παιδί κινδυνεύει να χαθεί μέσα σ' ένα απατηλό κόσμο, ακριβώς γιατί αδυνατεί ν' αφομοιώσει την πραγματικότητα. Το να υποκρίνονται οι γονείς πως όλα είναι καλά δεν βοηθάει το παιδί ν' αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Απαιτεί σταθερότητα, απλότητα και ειλικρίνεια από την πλευρά των γονέων. Βέβαια ειλικρίνεια δε σημαίνει «μισώ τη μητέρα σου» αλλά «επιθυμώ να έχω μια καλή σχέση μαζί της γιατί ενδιαφέρομαι για σένα». (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Ωστόσο, εκτός από την ποιότητα των σχέσεων ανάμεσα στους γονείς μετά το διαζύγιο, καθοριστικό παράγοντα στην προσαρμογή και εξέλιξη του παιδιού παίζει και η επαφή του πατέρα που έχει φύγει από το οικογενειακό περιβάλλον, με το παιδί.

Θα πρέπει πρώτα να διευκρινιστεί ότι η απουσία ή η παρουσία του πατέρα έχει πολλά πρόσωπα. Τα πρόσωπα αυτά γίνονται αντιληπτά από τα παιδιά.

Υπάρχει λοιπόν ο πατέρας, του οποίου η ιδέα και μόνο ενός παιδιού, του δημιουργεί πανικό. Αυτός αναζητά τους υψηλούς στόχους όπου μετά από μετά από ένα διαζύγιο εξαφανίζεται από το προσκήνιο της οικογένειας αναζητώντας τη «χαμένη ελευθερία». Αυτού του είδους οι συμπεριφορές βιώνονται από τα παιδιά από μεγάλη απογοήτευση.

Υπάρχει βέβαια και ο πατέρας του οποίου η ενασχόλησή του με το παιδί του δημιουργεί ικανοποίηση. (Γιώργος Ν. Γαλάνης, 1995).

Σύμφωνα με έρευνες, τα παιδιά που έχουν επαφή και επικοινωνία με τον πατέρα μετά το χωρισμό θα έχουν καλύτερη προσαρμογή και θα μπορέσουν να ξεπεράσουν πιο εύκολα και με λιγότερα προβλήματα το διαζύγιο των γονιών τους. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Συμπερασματικά, ακόμη κι αν το διαζύγιο αποτελεί πληγή στη ψυχή ενός παιδιού, το πώς θα εξελιχθούν οι σχέσεις των μελών της οικογένειας, καθορίζει την πορεία προσαρμογής όλων των μελών και κυρίως των παιδιών, καθώς και την εξισορρόπηση των παραγόντων «κινδύνου» και των «προστατευτικών» παραγόντων στην κατανόηση και προσαρμογή της κρίσης που λέγεται διαζύγιο.

### **5.2.9. Διαζύγιο και μετακόμιση**

Σύμφωνα με όσα έχουμε δει μέχρι τώρα, το διαζύγιο είναι παράγοντας διαφοροποίησης ενός ολόκληρου κοινωνικού θεσμού που λέγεται οικογένεια. Από την ένωση δύο ανθρώπων και τη δημιουργία παιδιών στο χωρισμό και τη διάσπαση της οικογενειακής δομής με πολλές συνέπειες στη ψυχοπνευματική ζωή των μελών και πολλές αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσής τους.

Μια ακόμη αλλαγή που ίσως να φαίνεται ασήμαντη, αλλά κάθε άλλο από ασήμαντη είναι, είναι η αλλαγή κατοικίας του ενός ή και των δύο συζύγων.

Η αλλαγή κατοικίας συνεπάγεται πολλές πρακτικές αλλαγές και την ανάγκη προσαρμογής όλων των μελών της οικογένειας σε διαφορετικές συνθήκες και τρόπο ζωής, διαφορετικές γειτονιές, σχολεία και κύκλους φίλων και γνωστών.

Τον πρώτο χρόνο μετά το χωρισμό, πολλές χωρισμένες γυναίκες αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες και στρες στη διαχείριση του σπιτιού και στις καθημερινές δραστηριότητες και είναι περισσότερο αποδιοργανωμένοι σε σύγκριση με τους παντρεμένους γονείς σε θέματα σχετικά με τους ρόλους του νοικοκυριού, τις οικιακές εργασίες και τον προγραμματισμό δραστηριοτήτων. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Η αλλαγή κατοικίας επιφέρει φυσικά και αλλαγές στη ζωή του παιδιού.

Όταν ο γονιός που έχει τη φύλαξη του παιδιού θέλει να μετακομίσει μακριά από τον άλλο, τίθενται θέματα όχι μόνο νομικά, αλλά και ζητήματα που αφορούν τις ψυχολογικές επιπτώσεις στο παιδί. Φαίνεται μάλιστα ότι οι ψυχολογικές επιπτώσεις για το παιδί δημιουργούνται ακόμη κι όταν ο γονιός που δεν έχει τη φύλαξη του παιδιού μετακομίζει μακριά από το παιδί του.

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, τα παιδιά των οποίων ο ένας από τους δύο γονείς μετακόμιζε σε απόσταση μεγαλύτερη από αυτή της μιας ώρας οδήγηματος από τον άλλο γονιό, παρουσίαζαν μακροχρόνια ένα φάσμα από σημαντικές αρνητικές συνέπειες.

Το παιδί υποβαλλόταν στο χωρισμό αυτό είτε διότι ο γονιός που είχε τη φύλαξη του παιδιού μετακόμιζε κι έπαιρνε το παιδί μαζί του, είτε διότι ο άλλος γονιός πήγαινε να εγκατασταθεί μακριά από το αρχικό σπίτι της οικογένειας.

Σε σύγκριση με παιδιά των οποίων οι γονείς είχαν μεν χωρίσει, αλλά δεν είχαν μετακομίσει μακριά, τα παιδιά με γονείς που μετακόμισαν μακριά μετά το διαζύγιο παρουσίασαν μια δυσμενή κατάσταση.

Συγκεκριμένα, ετύγχαναν χαμηλότερης οικονομικής υποστήριξης από τους γονείς τους, ένιωθαν περισσότερη ανασφάλεια αναφορικά με αυτήν την οικονομική υποστήριξη, περισσότερη επιθετικότητα στις δικές τους διαπροσωπικές σχέσεις, μεγαλύτερη στεναχώρια λόγω του διαζυγίου και ένιωθαν λιγότερο τους γονείς τους σαν πηγή υποστήριξης. Τα συμπεράσματα αυτά πρέπει να προβληματίσουν τους γονείς που θέλουν να μετακομίσουν μακριά από το αρχικό σπίτι λαμβάνοντας υπόψη τις αρνητικές συνέπειες που

μπορεί να επιφέρει αυτή η κίνηση στο παιδί τους. (Journal of Family Psychology, 2003).

Φυσικά, όλες αυτές οι καταστάσεις και συνέπειες είναι εν δυνάμει έτσι και κανένα είδος συμπεριφοράς δεν αποτελεί κανόνα στον οποίο υπακούουν όλα τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες με διαζευγμένους γονείς.

### **5.3. Μακροχρόνιες επιδράσεις του διαζυγίου στο παιδί**

Ένα ερώτημα που απασχολεί τους γονείς είναι η μακροπρόθεσμη επίδραση του διαζυγίου στη ψυχική υγεία του παιδιού.

Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι έτοιμοι να υποστηρίξουν ότι τα παιδιά που προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες, έχουν ένα θλιβερό μειονέκτημα στη ζωή και αναπόφευκτα θα παρουσιάσουν ψυχολογικά προβλήματα. Η άποψη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι το παιδί θα πρέπει να ζει ένα φοβερό μαρτύριο, καθώς βλέπει τους γονείς του να χωρίζουν και τον έναν από τους δύο να φεύγει – ίσως για πάντα. Υποδηλώνει επίσης το γεγονός ότι το διαζύγιο συχνά ερμηνεύεται από το παιδί ως απόρριψη ή εγκατάλειψη δική του. Επίσης, η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι το παιδί δεν μπορεί ν' αντιληφθεί τους πραγματικούς λόγους του διαζυγίου, με αποτέλεσμα να νομίζει ότι ο χωρισμός έγινε εξαιτίας του.

Από την άλλη όμως πλευρά, η άποψη αυτή, περί δυσμενών επιπτώσεων του διαζυγίου στο παιδί, δεν ισχύει για όλες τις περιπτώσεις. Υπάρχουν, πράγματι παιδιά, που ξεπερνούν τα πιθανά μειονεκτήματα της διαλυμένης οικογένειας, που συνέρχονται από το σοκ του χωρισμού των γονέων τους και που μεγαλώνουν και γίνονται φυσιολογικά, δημιουργικά μέλη της κοινωνίας. Αν όλα τα διαζύγια, όλες οι διαλυμένες οικογένειες, δημιουργούσαν στα μέλη τους σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα, η κοινωνία μας θα βρισκόταν μπροστά σε ένα τρομακτικό πρόβλημα. (Martin Herbert, 1995).

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με κάποιες έρευνες που έχουν γίνει, τα άτομα που αντιμετώπισαν τη διάλυση της οικογένειάς τους στην παιδική ηλικία, διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να παρουσιάσουν ψυχολογικά προβλήματα

στο μέλλον, σε σύγκριση με εκείνα τα άτομα που προέρχονται από μη διαλυμένες οικογένειες. Ωστόσο, παιδιά από διαλυμένα σπίτια, μπορεί να περνούν καλύτερα από παιδιά από μη διαλυμένα, αλλά από δυστυχημένα σπίτια. (Martin Herbert, 1998). Αυτή την άποψη συμμαρρίζεται και μια σχετική έρευνα που αναφέρει πως πολλά παιδιά προσαρμόζονται πολύ εύκολα στη νέα κατάσταση μετά το χωρισμό των γονέων τους και οι συναισθηματικές τους αντιδράσεις μειώνονται σημαντικά σε διάστημα δύο περίπου χρόνων μετά το διαζύγιο.

Υπάρχουν όμως και άλλα παιδιά που εξακολουθούν να παρουσιάζουν δυσκολίες για μεγάλο χρονικό διάστημα. (Χ. Χατζηχρήστου, 1999). Έχει παρατηρηθεί ότι πολύ συχνά, έφηβοι και ενήλικες που έζησαν κατά την παιδική ηλικία τραυματικές εμπειρίες διαζυγίου των γονιών τους, έχουν μειωμένη αυτοεκτίμηση και παρουσίασαν και οι ίδιοι προβλήματα στις μετέπειτα σχέσεις τους. Επίσης, τα παιδιά αυτά ως ενήλικοι ήταν πιο ευάλωτα σε σωματικές και ψυχικές ασθένειες. (American Academy of child and Adolescent Psychiatry, 2003). Ωστόσο, υπάρχει μεγάλη διαφορά για τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες με οικονομική άνεση, ακόμη και στις περιπτώσεις των σωματικών ασθενειών. Αυτό εντοπίζεται ίσως στα επίπεδα άγχους που προφανώς αυξάνονται σε μια οικογένεια που αντιμετωπίζει και οικονομικές δυσκολίες.

Οι επιδράσεις του διαζυγίου στη μετέπειτα ζωή των παιδιών ισχύουν σε μεγαλύτερο βαθμό στον τομέα της παραβατικότητας. Εδώ, οι συνέπειες είναι περισσότερο δυσμενείς όταν υπάρχουν ορισμένες επιβαρυντικές συνθήκες. Η παραβατικότητα συνδέεται με τη διάλυση της οικογένειας όταν υπάρχει μεγάλος βαθμός δυσαρμονίας στους γονείς. Η σχέση δεν αφορά τη διάλυση της οικογένειας καθαυτή. Η απώλεια ενός γονέα λόγω χωρισμού είναι πολύ πιο πιθανό να προκαλέσει μακροπρόθεσμα προβλήματα απ' ό,τι η απώλεια θανάτου. Αυτό μπορεί να συμβαίνει εξαιτίας των δυσάρεστων γεγονότων τα οποία συχνά προηγούνται της διάλυσης ή επειδή το παιδί βιώνει ένα αίσθημα προδοσία, κάποιας σκόπιμης εγκατάλειψης. (Martin Herbert, 1998).

Σύμφωνα με έρευνα που παρουσίασε η Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου (1999) στην οποία «εξετάστηκαν 131 παιδιά ηλικίας 3-18 χρόνων πέντε χρόνια μετά το διαζύγιο. Το ένα τρίτο των παιδιών ήταν σε καλή ψυχολογική



κατάσταση, γεγονός που συνδεόταν άμεσα με την ικανότητα των γονέων να παραμείνουν υπεύθυνοι και σταθεροί στην ανατροφή και επίβλεψη των παιδιών. Τα παιδιά που ήταν σε καλύτερη ψυχολογική κατάσταση ήταν εκείνα που, μετά το διαζύγιο, ξέφυγαν από μια σχέση με ένα γονέα που εκδήλωνε ψυχικές διαταραχές εξαιτίας του διαζυγίου. Τριάντα επτά από τα παιδιά παρουσίασαν ήπια ή σοβαρότερα καταθλιπτικά συμπτώματα, τα οποία συσχετιζόνταν με αισθήματα απόρριψης ή παραμέλησης από τον πατέρα που δεν είχε την επιμέλεια, μη αρμονικές σχέσεις πατέρα – παιδιού και έλλειψη ευαισθησίας από τον πατέρα». Αυτό που απορρέει και σύμφωνα με την έρευνα, είναι ότι οι αρνητικές επιδράσεις είναι πιθανό να μειώνονται στην περίπτωση που διατηρεί την επικοινωνία και με τους δύο γονείς, αλλά κυρίως με τον πατέρα, που ούτως ή άλλως είναι αυτός που, εκ των πραγμάτων, απουσιάζει εξαιτίας της ανάθεσης της γονικής μέριμνας στη μητέρα.

Σε επανεξέταση των παιδιών της προηγούμενης έρευνας, δέκα χρόνια μετά το διαζύγιο, διαπιστώθηκε ότι ένα ποσοστό περίπου 35% των ατόμων εξακολουθούσε να θεωρεί ότι το διαζύγιο των γονέων είχε σημαντικές επιπτώσεις στη ζωή τους. Τα άτομα αυτά είχαν έντονες και δυσάρεστες μνήμες από τα γεγονότα του χωρισμού των γονέων τους, αίσθημα λύπης, συνεχιζόμενη δυσάρεσκεια για τους γονείς τους και το αίσθημα ότι στερήθηκαν τι εμπειρίες που θα είχαν βιώσει αν είχαν ζήσει και με τους δύο γονείς.

Οι νέοι άντρες, αλλά κυρίως οι γυναίκες, εκδήλωναν ιδιαίτερη ανησυχία μήπως επαναλάβουν οι ίδιοι ένα δυστυχημένο γάμο όπως οι γονείς τους κι εξέφραζαν την πεποίθηση ότι θα αποφύγουν ένα πιθανό διαζύγιο για χάρη των παιδιών τους. Όσον αφορά τις ετερόφυλες σχέσεις των κοριτσιών, τα κορίτσια των χωρισμένων οικογενειών επεδίωκαν περισσότερη προσοχή και επαφή και είχαν πιο έντονη μη λεκτική επικοινωνία σε ετερόφυλες σχέσεις με συνομηλίκους και ανηλίκους. Επίσης, τα κορίτσια που είχαν βιώσει το διαζύγιο των γονέων τους πριν από την ηλικία των 5 χρονών είχαν ερωτικές σχέσεις νωρίτερα και συχνότερα συγκριτικά με τα κορίτσια που είχαν βιώσει το χωρισμό των γονέων τους μετά την ηλικία των 5 χρονών. Τα κορίτσια που μεγάλωσαν σε μονογονεϊκές οικογένειες είναι περισσότερο πιθανό να παντρευτούν νωρίτερα και να έχουν ένα υψηλότερο ποσοστό διαζυγίων σε σύγκριση με άλλες ομάδες. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Είναι λογικό τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων να παρουσιάζουν ανασφάλεια γάμου και να μεγαλώσουν με συναισθήματα ανασφάλειας σε διάφορους τομείς. ωστόσο, υπάρχουν παιδιά που στη μετέπειτα ζωή τους κάνουν σχέσεις και συμπεριφέρονται σα να έχουν μεγαλώσει με τα καλύτερα βιώματα. Η ιδιοσυγκρασία του κάθε ατόμου, η ψυχολογική του ωριμότητα και η μοναδικότητα του καθενός μπορούν να προσαρμόσουν τις καταστάσεις στα μέτρα τους.

Εντούτοις, εφόσον οι γονείς, όπως προαναφέρθηκε, βιώνουν έντονες ανησυχίες για το τι πρόκειται να συμβεί στα παιδιά τους, θα πρέπει να δημιουργήσουν από νωρίς τις κατάλληλες συνθήκες ώστε τα παιδιά τους να διαμορφώσουν τη ζωή τους όπως εκείνα επιθυμούν και ονειρεύονται και όχι σε συνέχεια κάποιων αρνητικών εμπειριών που έχουν βιώσει.

### **5.3.1. Γονική μέριμνα**

Μέχρι τώρα, σε όλη τη βιβλιογραφική ανασκόπηση αυτής της εργασίας, έχουν αναφερθεί οι παράμετροι που σχετίζονται με το διαζύγιο και το παιδί, συνυφασμένα με την επίδραση ή όχι της άσκησης της γονικής μέριμνας του παιδιού από την μητέρα.

Κι αυτό γιατί οι περισσότερες αναφορές σε θέματα διαζυγίων, περιλαμβάνουν μια αυξημένη άσκηση της γονικής μέριμνας από τη μητέρα σε σχέση με τον πατέρα. Αναφέραμε ένα ποσοστό γύρω στο 87% όπου ο «αρχηγός» της μονογονεϊκής οικογένειας σε περιπτώσεις διαζυγίου είναι η γυναίκα.

Ένα τελευταίο θέμα που θα θέλαμε να αναπτύξουμε, χωρίς ιδιαίτερες λεπτομέρειες, γιατί ο στόχος μας είναι η εξέταση του θέματος του διαζυγίου και των επιπτώσεών του, κάτω από το πρίσμα της μητέρας ως μόνου γονέα μιας και αποτελεί την πλέον συνηθισμένη κατάσταση.

Παρόλα αυτά είναι σκόπιμη η αναφορά στην ισχύουσα νομική ρύθμιση στη χώρα μας, σε περίπτωση διαζυγίου.

Σύμφωνα μ' αυτό που ισχύει μέχρι τώρα, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις, κάθε παιδί μικρότερο των 10 ετών, ανεξάρτητα από το φύλο του,

πρέπει να μένει με τη μητέρα του. Για τα παιδιά που είναι μεγαλύτερα των 10 ετών τα αγόρια μένουν με τον πατέρα τους και τα κορίτσια με τη μητέρα τους. (Τσιαντής, 1991).

Έπίσης, σε περιπτώσεις συναινετικού διαζυγίου, πριν από την έκδοσή του, οι γονείς υποχρεώνονται να δηλώσουν γραπτώς στο δικαστήριο τη συμφωνία τους σχετικά με το ποιος από τους δύο γονείς θα έχει την επιμέλεια των παιδιών. Η συμφωνία αυτή επικυρώνεται από το δικαστήριο και ισχύει σαν προσωρινή απόφαση μέχρι να εκδοθεί η οριστική απόφαση για τη γονική μέριμνα των παιδιών. Σε κάθε περίπτωση διαζυγίου συναινετικού ή κλονισμού της έγγαμης σχέσης, το δικαστήριο αναθέτει τη γονική μέριμνα, είτε στον έναν από τους δύο γονείς, είτε και στους δύο μαζί αν αυτοί συμφωνούν για τον τόπο διαμονής του παιδιού, είτε σε τρίτο πρόσωπο. (MAIRY KIRK,2002).

Ο Τσιαντής (1991) αναφέρει «πως υποστηρίζεται ότι χρειάζεται να λαμβάνεται κυρίως υπόψη η ικανότητα των γονέων να φροντίζουν τα παιδιά τους, ανεξάρτητα από το φύλο του γονέα και του παιδιού. Μεγάλη σημασία έχει, επίσης, να δούμε τι είναι εκείνο που θέλει και το ίδιο το παιδί». Κάτι τέτοιο βέβαια είναι δύσκολο γιατί συνήθως η επιθυμία του παιδιού είναι να μη χωρίσουν οι γονείς του, αλλά και γιατί υπάρχει φόβος κι αδυναμία απ' την πλευρά του παιδιού να πει τι αισθάνεται, άλλωστε το επίπεδο της αμφιθυμίας του ίσως να μην του επιτρέπει κάτι τέτοιο.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούν τα κριτήρια που ο δικαστής λαμβάνει υπόψη του για την ανάθεση της γονικής μέριμνας και της επιμέλειας των παιδιών:

1. Κύριος γνώμονας είναι πάντα το *ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ*.
2. Ο δεσμός του παιδιού με τον καθένα από τους γονείς και τα αδέρφια του.
3. Οι συμφωνίες που τυχόν έκαναν οι γονείς σχετικά με την επιμέλεια και τη διαχείριση της περιουσίας των παιδιών τους.
4. Η απόφαση του δικαστηρίου σέβεται την ισότητα μεταξύ των γονιών και δεν κάνει φυλετικές ή άλλου είδους διακρίσεις.
5. Ανάλογα με την ωριμότητα του παιδιού ο δικαστής μπορεί να το καλέσει ιδιαιτέρως για να ακούσει την επιθυμία του σχετικά με ποιόν από τους γονείς του προτιμά να κατοικήσει.

6. Η απόφαση που καθορίζει την επιμέλεια του παιδιού μπορεί ν' αλλάξει οποτεδήποτε με αίτηση του γονιού που δεν έχει την επιμέλεια, αν αλλάξουν οι πραγματικές συνθήκες, στις οποίες βασίστηκε η έκδοσή της. [Οικογενειακό Δίκαιο, Νόμος 1329, ΦΕΚ 25//) – 2-23].

Τα παραπάνω κριτήρια αναφέρθησαν προκειμένου να διευκρινιστούν οι νομοθετικές προθέσεις σχετικά με τη μείωση, όσο το δυνατόν, του διαζυγίου, ως αιτία μονογονεϊκότητας, σχετικά με τις επιπτώσεις του στο παιδί.

Συμπληρωματικά, χρειάζεται να αναφερθεί ότι η έκθεση στο δικαστήριο χρειάζεται να αντιπροσωπεύει τις γνώμες όλης της παιδοψυχιατρικής ομάδας, δηλαδή του παιδοψυχιάτρου, ψυχολόγου και κοινωνικής λειτουργού.

### **5.3.2. Νέος γάμος του νέου γονέα**

Όπως δείχνουν τα όσα έχουμε αναφέρει μέχρι τώρα όσον αφορά τις αντιδράσεις των παιδιών στο διαζύγιο των γονέων τους, αλλά και την προσαρμογή τους σ' αυτό, υπάρχουν πολλά παιδιά που προσαρμόζονται στη νέα κατάσταση μετά το χωρισμό των γονέων τους και με τη βοήθεια των δικών τους αλλά και με τη δύναμη της θέλησής τους και της προσωπικότητάς τους καταφέρνουν να αντιμετωπίσουν τα αρνητικά, ενδεχομένως, συναισθήματά τους.

Υπάρχει βέβαια και η άλλη πλευρά και ίσως η συνηθέστερη, των παιδιών που παρουσιάζουν αρκετές δυσκολίες για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Είναι γεγονός πως τα παιδιά αυτά, εκτός από αλλαγές σε πολλούς τομείς της ζωής τους, ψυχολογικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς πρέπει επίσης να προσαρμοστούν και σε αλλαγές που αφορούν τους γονείς τους και πιο πολύ του γονέα που μένουν.

Οι αλλαγές αυτές μπορούν να αφορούν τις ερωτικές σχέσεις των γονέων τους, σε σχέσεις συμβίωσης των γονέων με άλλους συντρόφους και σε πιθανό δεύτερο γάμο. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Είναι πολύ πιθανό να υπάρξει ένας νέος γάμος στη ζωή του μόνου γονέα γιατί ο χωρισμένος γονιός έχει κάθε δικαίωμα να αναζητήσει ένα νέο σύντροφο και να ξαναφτιάξει τη ζωή του έτσι η οικογένεια περνάει στην τέταρτη πράξη και αναδομείται. ([http://www. askitis. gr/ divorce. a sp](http://www.askitis.gr/divorce.a.sp), 2005).

Είναι πολύ σημαντικό για την ομαλή ανάπτυξη ενός παιδιού να υπάρχει ένας σύντροφος του γονέα του έτσι, ώστε να το εμποδίσει να έχει μια πολύ στενή σχέση μαζί του. Αρκετοί ερευνητές όμως έχουν καταγράψει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο γονέας και τα παιδιά του στη φάση της δημιουργίας της νέας οικογένειας, ιδιαίτερα όταν συμβαίνει σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά το διαζύγιο και τη δημιουργία μονογονεϊκής οικογένειας. Η οικογένεια από την αρχική της μορφή με τους γονείς και τα παιδιά, μετά το διαζύγιο περνάει στη μονογονεϊκή φάση κι έπειτα στη δημιουργία μιας άλλης νέας οικογένειας.

Οι θετοί γονείς βιώνουν συναισθήματα αμφιθυμίας κι αβεβαιότητας στη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά. Τα παιδιά από την πλευρά τους μπορεί να έχουν συναισθήματα απόρριψης και να βρίσκονται σε σύγκρουση.

Επιπλέον, ενώ βρίσκονται μπροστά σε καινούργιες συνθήκες και φοβούμενα ότι θα χάσουν την αγάπη της μητέρας τους, ως ο μόνος γονέας, καλούνται να λειτουργήσουν σ' ένα νέο πλαίσιο οικογενειακών σχέσεων. Επίσης, η εμφάνιση του νέου συζύγου μηδενίζει τις ελπίδες των παιδιών για τυχόν επανασύνδεση των γονιών του με αποτέλεσμα να προσπαθούν να μειώσουν τη σημασία του νέου γάμου και να λειτουργούν εχθρικά απέναντι στον υποψήφιο γονέα.

Η ηλικία του παιδιού και σ' αυτή τη φάση, είναι σημαντικός παράγοντας για την προσαρμογή του στη νέα οικογένεια, με τα μικρότερα παιδιά, μέχρι την ηλικία των τριών ετών να προσαρμόζονται πιο εύκολα απ' ό,τι τα μεγάλα παιδιά και τους εφήβους.

Όμως, όταν οι νέοι πατέρες προχωρούν πολύ βιαστικά στην εξάσκηση του γονεϊκού ρόλου χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την αντίσταση του παιδιού, ακόμη και τα πολύ μικρά παιδιά μπορεί να νιώσουν ένταση με το νέο πατέρα με αποτέλεσμα η συμβίωση να αποδειχθεί αποτυχημένη για όλους.

Ο ρόλος ενός νέου άντρα στην οικογένεια δεν είναι πάντα σαφώς προσδιορισμένος από τη μητέρα κι αυτό μπορεί να δημιουργήσει επιπλέον ενστάσεις από την πλευρά των παιδιών. Ένα κομβικό επίσης σημείο είναι η

εγκατάλειψη από τη μητέρα του «πατρικού» ρόλου που είχε ως τώρα η ίδια κι αυτό είναι μία ακόμη πολύ ξαφνική αλλαγή σ' αυτό που τα παιδιά είχαν συνηθίσει να έχουν, αλλά και οι ίδιες. Μέχρι τώρα στη φάση της μονογονεϊκότητας, είχαν μάθει να αποφασίζουν οι ίδιες για θέματα σχετικά με την εκπλήρωση του γονεϊκού ρόλου με αποτέλεσμα η νέα κατάσταση να δημιουργήσει το άγχος της αλλαγής, ακόμα και στην ίδια.

Είναι ιδιαίτερα δύσκολο για μια μόνη μητέρα να εκχωρήσει μέρος των καθηκόντων της στο παιδί σε έναν άλλο άνθρωπο, ακόμα κι αν είναι ο αγαπημένος της.

Όσο για την πλευρά του παιδιού, μπορεί να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες κι από την πλευρά του άλλου γονιού που δεν μπορεί να αποδεχτεί τη νέα ερωτική και οικογενειακή κατάσταση της πρώην συζύγου.

Η θέση που θα πάρει ο νέος σύντροφος στην οικογένεια, καθώς επίσης και η ενδεχόμενη στάση του πρώην συντρόφου εξαρτάται κατά μεγάλο ποσοστό από τη μητέρα, που αποτελεί το ενδιάμεσο άτομο σ' αυτή τη νέα κατάσταση. (Δ. Κογκίδου, 1995).

Όπως προαναφέρθηκε είναι ιδιαίτερα σημαντικό για μια μόνη μητέρα να ξαναφτιάξει τη ζωή της, χωρίς να είναι απαραίτητη η συγκατάθεση του παιδιού της. Όταν λοιπόν νιώσει σίγουρη για τα συναισθήματά της και την επιλογή της, καθώς και για τις προθέσεις του νέου της συντρόφου μπορεί να εξηγήσει στο παιδί την απόφασή της.

Η μητέρα πρέπει να δώσει στο παιδί να καταλάβει τη δική της προσωπική ανάγκη για έναν σύντροφο και πως αυτή δεν θ' αλλάξει σε καμιά περίπτωση τη σχέση τους. Βέβαια όλα αυτά δεν πρέπει μόνο να ειπωθούν, αλλά να αποδεικνύονται κάθε στιγμή με τις πράξεις της.

Επίσης, ο γονιός θα πρέπει να δώσει στο παιδί την ευκαιρία να εκφράσει τα συναισθήματά του και τις σκέψεις του και να μην πιέσει το παιδί να δεχτεί το νέο σύντροφο αμέσως. ([http //www. askitis. gr / divorce. asp](http://www.askitis.gr/divorce.asp), 2005).

## 5.4. Συμβουλευτική Διαζυγίου

Στόχος της συμβουλευτικής διαζυγίου είναι να βοηθήσει το ζευγάρι να αποσυνδεθεί από το γάμο με τις λιγότερες επιπτώσεις, τόσο για τους δύο συντρόφους όσο και για τα παιδιά και να δημιουργήσει νέες σχέσεις.

Ο γάμος και το διαζύγιο ενέχουν συγκεκριμένες επιπτώσεις σε δύο σημαντικούς τομείς της εξέλιξης του ατόμου σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα: τη διαμόρφωση μιας ανεξάρτητης ταυτότητας και την επίτευξη μιας στενής διαπροσωπικής σχέσης και βαθιάς επικοινωνίας με ένα άλλο άτομο.

Οι συμβουλευτικές παρεμβάσεις μπορούν να βοηθήσουν το άτομο στα διαφορετικά στάδια διαδικασίας του χωρισμού με σκοπό να ξεπεράσει το θρήνο του, να ανακτήσει την αυτοπεποίθησή του, ώστε να λειτουργήσει ικανοποιητικά σε όλους τους τομείς της ζωής του.

Ένα δεύτερο σημαντικό ζήτημα αφορά τη σχέση του κάθε γονέα με τα παιδιά του, καθώς και τη σχέση των γονέων σχετικά με θέματα που αφορούν τα παιδιά. Άλλωστε, η ψυχολογική κατάσταση των γονέων έχει άμεσα συσχετιστεί με την προσαρμογή των παιδιών στο διαζύγιο. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

Μολονότι τα ζευγάρια που χωρίζουν αυτόματα ζητούν νομική καθοδήγηση, είναι σχετικά λιγοστά εκείνα τα ζευγάρια που ζητούν επαγγελματική βοήθεια για τα συναισθηματικά τους προβλήματα. Οι δικηγόροι δεν είναι σε θέση να βοηθήσουν στο ξεπέραςμα οδυνηρών συναισθημάτων ούτε μπορούν να βοηθήσουν εκείνα τα παιδιά που, εξαιτίας του διαζυγίου των γονιών τους, αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα.

Ωστόσο, η οικογένεια είναι μια κοινωνική δομή που συνεχίζει να υπάρχει και μετά τη διάλυσή της και, όσοι επιχειρούν να ασχοληθούν με την οικογένεια αντιμετωπίζοντάς την ως εάν να αποτελείται από μεμονωμένα άτομα, δεν προσφέρουν καμιά βοήθεια στο παιδί.

Η ευημερία του παιδιού θα εξαρτηθεί από την ικανότητά του να διατηρήσει στενή συναισθηματική επαφή και με τους δύο γονείς.

Το ρητό που θα πρέπει οι γονείς ν' ακολουθήσουν είναι «Εάν δεν μπορούμε να πετύχουμε στο γάμο μας, τουλάχιστον ας πετύχουμε στο διαζύγιό μας...για χάρη των παιδιών». (Martin Herbert, 1998, σελ. 17).

Όλα αυτά ίσως μοιάζουν κάπως "θεωρητικά" σε σχέση με εκείνους τους γονείς που προχωρούν παραπαίοντας στο χείλος του γκρεμού της διάλυσης της σχέσης τους. Ό,τι κι αν διαλέξουν – είτε να μείνουν μαζί είτε να χωρίσουν – το αποτέλεσμα είναι συχνά η σύγχυση και η δυστυχία. Κάθε παιδί θα προτιμούσε να ζει με δύο ευτυχισμένους γονείς. όμως, αν δεν μπορούν να βρουν έναν ειρηνικό και βιώσιμο τρόπο για να ζήσουν μαζί, τότε δε βοηθούν καθόλου το παιδί τους μένοντας για χατίρι του.

Επομένως, αυτό που πρέπει να κάνουν είναι να χειριστούν τις καταστάσεις με λεπτότητα και έμφαση στην προτεραιότητα των παιδιών. Σε αυτό το σημείο η προσεκτική σκέψη και ο προγραμματισμός για το μέλλον, ίσως με τη βοήθεια ενός συμβούλου, είναι ουσιώδη. (Martin Herbert, 1998).

Οι παρεμβάσεις μπορεί να απευθύνονται σε όλους τους δυνατούς συνδυασμούς των μελών της οικογένειας: τους συζύγους, χωριστά ή και μαζί, τα παιδιά, όλα τα μέλη της οικογένειας, τα παιδιά με το γονέα που έχει αναλάβει την επιμέλεια. Επίσης, οι σύζυγοι μπορούν να ενταχθούν σε προγράμματα ομαδικής συμβουλευτικής με επίκεντρο το χωρισμό ή σε ειδικές ομάδες υποστήριξης. Στις συμβουλευτικές παρεμβάσεις, χρησιμοποιούνται διαφορετικές μέθοδοι για τη βελτίωση προσαρμογής των ατόμων και στρατηγικές επίλυσης των προβλημάτων, όπως αντανάκλαστικές, γνωστικές και καθοδήγησης, διαμεσολάβησης.

Οι αντανάκλαστικές μέθοδοι και στρατηγικές βασίζονται στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ του συμβούλου και των συζύγων, στην ενεργό υποστήριξη και στην υιοθέτηση κανόνων. Στόχος είναι η καλή ψυχολογική κατάσταση κάθε συζύγου ως ατόμου.

Οι γνωστικές μέθοδοι αποσκοπούν στη δημιουργία ενός κατάλληλου κλίματος για τη λήψη αποφάσεων και βασίζονται στη διαδικασία του θρήνου και στην έκφραση των αρνητικών συναισθημάτων με σκοπό την εξάλειψή τους.

Συνιστάται η συμμετοχή όλων των μελών της οικογένειας σε συμβουλευτικές συναντήσεις, ώστε να γίνεται δυνατή η αμοιβαία έκφραση συναισθημάτων και ανησυχιών, η συζήτηση των λόγων για το διαζύγιο και η



προσαρμογή σε αλλαγές των σχέσεων και των ρόλων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

#### **5.4.1. Πώς να αναγγείλουμε το χωρισμό στα παιδιά**

Ο τρόπος με τον οποίο αναγγέλλουν οι γονείς το διαζύγιο είναι πολύ σημαντικός για τα παιδιά. Αν τα παιδιά δεν είναι κατάλληλα προετοιμασμένα, ο χωρισμός μπορεί να τα συνταράξει, ακόμα κι αν στη συνέχεια αποδειχτεί ανακουφιστικός γι' αυτά.

Το ερώτημα του «πώς να αναγγείλουμε το χωρισμό στα παιδιά» είναι ένα ερώτημα που απευθύνουν συχνά οι γονείς που βρίσκονται σ' αυτή την κατάσταση κι επίσης, αναρωτιούνται και για το αν πρέπει να μιλήσουν στο παιδί τους για το διαζύγιο ή αν πρέπει να παρουσιάζονται κάπως αδιάφοροι, πιστεύοντας πως το παιδί τους δε θα πρέπει να πάρει μέρος στο θέμα αυτό.

Πώς θα μπορούσε να συμβεί κάτι τέτοιο όμως από τη στιγμή που το παιδί είναι ο άμεσος ενδιαφερόμενος, καθώς το διαζύγιο επιφέρει επιπτώσεις που μπορεί να αλλάξουν ριζικά τη ζωή του.

Έτσι λοιπόν η απάντηση είναι πως πρέπει να μιλήσουν στο παιδί και μάλιστα πολύ νωρίς, όταν φυσικά έχουν πάρει και οι ίδιοι την απόφαση για χωρισμό. Το να κρύψουν απ' το παιδί κάτι τέτοιο είναι ένα είδος «στρουθοκαμηλισμού» κι απάτης, τουλάχιστον έτσι το αντιλαμβάνεται το παιδί. Αφού συμβαίνει κάτι μέσα στο σπίτι που είναι τόσο σοβαρό και που συνταράζει τα θεμέλια ολόκληρης της οικογένειας, το παιδί πρέπει να γνωρίζει και να πάρει μέρος, διαφορετικά πώς θα μπορέσει να εκφράσει συναισθήματα και ανησυχίες;

Το καίριο ερώτημα τώρα είναι πώς θα μιλήσουν οι γονείς στο παιδί, ποιος θα το κάνει και τι απ' όλα πρέπει οι γονείς να που. (Μαρία Χουρδάκη, 1995).

Εδώ χρειάζεται τέχνη και ψυχραιμία. Πριν αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο πρέπει οι γονείς να μιλήσουν στα παιδιά τους για το διαζύγιο, θα πρέπει να πούμε πως η αυξανόμενη συχνότητα των διαζυγίων θέτει το γεγονός κατά πρόσωπο σε όλα σχεδόν τα παιδιά. Είτε έχουν χωρίσει οι γονείς

τους, είτε όχι, μαθαίνουν για το συναισθηματικό κόστος που έχει στις οικογένειες από φίλους τους, οι οποίοι αναγκάζονται να αντιμετωπίσουν αυτή την καθημερινή πραγματικότητα. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σήμερα έχουν απόλυτη επίγνωση της οδυνηρής πιθανότητας ότι οι γονείς τους μπορεί να μη ζουν μαζί «ωσότου να τους χωρίσει ο θάνατος».

Πολλά παιδιά στερούνται τη δυνατότητα να ακούσουν από πρώτο χέρι για το διαζύγιο των γονιών τους. Πολύ συχνά μαθαίνουν τα νέα από λάθος ανθρώπους, σε λάθος χρόνο. Επίσης, πολλά παιδιά ακούνε ότι οι γονείς τους χωρίζουν πάνω σε κάποια διαφωνία, όταν ο ένας γονέας ξεσπάει.

Γιατί οι ενήλικες κρύβουν αυτές τις θλιβερές αλήθειες από τα παιδιά τους;

Η μυστικότητα μεγαλώνει το συναίσθημα της απομόνωσης και την αίσθηση της απώλειας. Άλλωστε, τα παιδιά σε όποια ηλικία κι αν είναι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, καταλαβαίνουν πολλά περισσότερα πράγματα απ' ό,τι οι ίδιοι οι γονείς τους φαντάζονται.

Έτσι, αφού οι κρίσιμες φάσεις του διαζυγίου δεν μπορούν να αποκρυφτούν απ' τα παιδιά, πώς πρέπει να μιλάνε οι γονείς γι' αυτές;

Το διαζύγιο είναι σημαντικό να το πληροφορούνται αμέσως. Ο καλύτερος τρόπος είναι να ανακοινώνονται τα δυσάρεστα νέα σε οικογενειακές συγκεντρώσεις και προτιμότερο στο σπίτι. Η αναβολή σημαίνει τις περισσότερες φορές ότι θα μάθουν τα παιδιά για το διαζύγιο από λάθος άνθρωπο. Οι ενήλικες πρέπει να ακολουθούν προσεκτικά τη διαδικασία, σύμφωνα με το νοητικό και το συναισθηματικό επίπεδο του παιδιού. Θα πρέπει επίσης να μιλούν τρυφερά και με ειλικρίνεια, χωρίς όμως να παραφορτώνουν το παιδί με λεπτομέρειες.

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για τα παιδιά είναι όταν δεν καταλαβαίνουν τι ακριβώς συμβαίνει, εξαιτίας της μυστικότητας που κρατούν οι γονείς - έτσι οι φόβοι των παιδιών μεγαλώνουν. Η σκληρότερη αλήθεια είναι συχνά προτιμότερη από την αβεβαιότητα. Όταν μια κατάσταση συζητείται είναι πιο εύκολο να τη χειριστεί κανείς. (EARL GROLLMAN, D.D. 1992).

Όσο δύσκολο κι αν είναι το θέμα του διαζυγίου, είναι καλύτερο να μιλήσουν και οι δύο γονείς στο παιδί έτσι, ώστε να αντιληφθεί με σαφήνεια ότι ο καθένας αναλαμβάνει τις ευθύνες του, χωρίς να εκφράζει αρνητικές κρίσεις

για τον άλλο γονέα, έστω κι αν η συμπεριφορά του ήταν πολύ δυσάρεστη γι' αυτόν.

Μπορούν αρχικά να μιλήσουν για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στη συμβίωσή τους, πως δεν τα πηγαίνουν αρκετά καλά και πως επιθυμούν να είναι καλά μεταξύ τους, γιατί αγαπάει ο ένας τον άλλον και ότι προτιμούν να πάψουν να είναι σύζυγοι, αλλά δεν μπορούν να πάψουν ποτέ να είναι γονείς.

Το παιδί κάνει συχνά την εξής σύγχυση: νομίζει ότι, αν οι γονείς δεν αγαπούν πια ο ένας τον άλλο, τότε παύουν να αγαπούν και το ίδιο και πως «χάνοντας» την παρουσία ενός από τους γονείς του, χάνει και την αγάπη του. Έχει, λοιπόν, ιδιαίτερη ανάγκη να νιώσει ότι οι γονείς του είναι πολύ δεμένοι με αυτό και δεν έχουν μετανιώσει για τη γέννησή του. Όταν είναι σίγουρο ότι γεννήθηκε με αγάπη, αισθάνεται πιο δυνατό, νιώθει πως εξακολουθεί να είναι εγγεγραμμένο στην ιστορία της οικογένειάς του και πως δεν αποκόπτεται ξαφνικά από τις ρίζες του.

Το παιδί χρειάζεται να βεβαιωθεί για την αγάπη των γονιών του. Αν είναι βέβαιο γι' αυτή και με λόγια, αλλά κυρίως με συνεχείς έμπρακτες δηλώσεις, τότε είναι ικανό να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα του χωρισμού.

Πρέπει, επίσης, οι γονείς να απαντάνε με υπομονή και ψυχραιμία σε όλα εκείνα τα ερωτήματα που εκφράζει το παιδί για το διαζύγιο. Ακούω το παιδί σημαίνει μπορώ να δεχτώ αυτό που θα πει σχετικά με το χωρισμό, ανέχομαι τις επιπλήξεις του και μάλιστα υποστηρίζω το δικαίωμά του να ασκεί κριτική στους ενήλικες. (Κλαιρ Γκαρμπάρ – Φρανσίς Τεοντόρ, 1996).

Σύμφωνα με τον Martin Herbert (1998) οι παράγοντες που είναι υψίστης σημασίας για να υπάρχει ευνοϊκό αποτέλεσμα για τα παιδιά μετά από όλη τη δυστυχία του διαζυγίου είναι:

1. Επικοινωνία όσον αφορά το χωρισμό
2. Συνέχιση της καλής επικοινωνίας τουλάχιστον με τον ένα γονέα
3. Ικανοποίηση από τους διακανονισμούς σχετικά με την κηδεμονία και την επαφή με το παιδί.

Όσον αφορά τα καθήκοντα των ενηλίκων για τους ίδιους είναι τα εξής:

1. Να δώσουν τέλος στο γάμο
2. Να πενθήσουν για την απώλεια
3. Να «ξεναβρούν» τον εαυτό τους
4. Να επιλύσουν ή να περιορίσουν τα πάθη
5. Να ξαναδημιουργήσουν
6. Να βοηθήσουν τα παιδιά

#### **5.4.2. Επιπτώσεις του διαζυγίου στη σχολική επίδοση**

Είναι γεγονός ότι το διαζύγιο επηρεάζει πολλούς, αν όχι όλους τους τομείς εξέλιξης ενός παιδιού. Το διαζύγιο σχετίζεται άμεσα με επιδράσεις στη σχολική επίδοση του παιδιού και, σύμφωνα με ερευνήτριες, τα παιδιά, ιδιαίτερα της σχολικής ηλικίας (6-12 ετών) παρουσιάζουν δυσλεξία ή εγκαταλείπουν τις μελέτες τους, ενώ τα πιο μικρά παιδιά της ηλικίας αυτής αισθάνονται συχνά κουρασμένα, εκνευρισμένα και δεν ανέχονται τη μεταφορά τους σε τρίτα πρόσωπα όταν η μητέρα πρέπει να εργαστεί.

Επίσης, σύμφωνα με έρευνα, τα παιδιά που επηρεάζονται από τη διάλυση της οικογένειας είναι τα παιδιά που πήγαιναν στο δημοτικό ή στο γυμνάσιο. Πολλά παιδιά επίσης εγκαταλείπουν τις σπουδές τους προκειμένου να δουλέψουν και να ανεβάσουν το βιοτικό επίπεδο της οικογένειας.

Οι λόγοι, που δημιούργησαν τις μεγάλες δυσκολίες των παιδιών σε σχέση με την εκπαίδευσή τους, κατετάγησαν από τις ερευνήτριες σε κατηγορίες: Στην πρώτη θέση η έλλειψη της βοήθειας του πατέρα, η αδιαφορία, η έλλειψη επιβολής της μητέρας και η ανασφάλεια των παιδιών, ενώ ένα μικρό ποσοστό παιδιών ηρέμησαν μετά τη διάλυση της οικογένειας. Επίσης, σύμφωνα με την έρευνα αυτή, τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών, συνεχίζουν σπουδές μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση σε ποσοστό χαμηλότερο από τα παιδιά που μεγαλώνουν και με τους δύο γονείς. (M. ΜΑΝΤΖΙΑΡΟΥ – ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, 1981).

Η ανασφάλεια και η μεγάλη κρίση που προκαλεί το διαζύγιο στη ζωή ενός παιδιού, αντικατοπτρίζεται φυσικά και στο σχολικό περιβάλλον και στην επίδοσή του.

Παρακάτω θα αναφερθούμε σε προτάσεις ούτως ώστε το σχολείο να δημιουργεί ασφάλεια στο παιδί μονογονεϊκής οικογένειας και να το ενθαρρύνει να συνεχίσει όσο το δυνατόν πιο ομαλά την εξέλιξή του.

### **5.4.3. Σχολείο και παιδιά χωρισμένων γονέων**

Ο χωρισμός των γονέων είναι μια διαδικασία με πολλά στάδια, κατά τα οποία οι αντιδράσεις των παιδιών είναι έκδηλες τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο.

Συχνά τα παιδιά αισθάνονται ότι ο χώρος του σχολείου είναι πιο «ασφαλής» για να εκδηλώσουν τα συναισθήματά τους. Κύρια χαρακτηριστικά των αντιδράσεων αυτών είναι η έντονη θλίψη και ο ψυχικός πόνος, το άγχος τους, τα προβλήματα διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής συμπεριφοράς, όπως η μετάθεση του θυμού για το διαζύγιο σε άτομα του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος, καθώς και η μείωση της σχολικής επίδοσης.

Το σύγχρονο σχολείο, που αποσκοπεί στη γνωστική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην υποστήριξη παιδιών που αντιμετωπίζουν «κρίσεις» στην οικογένειά τους, όπως είναι ο χωρισμός των γονέων.

Σημαντική είναι η επίδραση των ακόλουθων παραμέτρων του σχολικού περιβάλλοντος για τη διευκόλυνση προσαρμογής των παιδιών στο χωρισμό των γονέων:

- α) ένα περιβάλλον με ασφάλεια, σταθερότητα, οργάνωση και δομή,
- β) συνέχιση των υψηλών προσδοκιών για τους μαθητές αυτούς,
- γ) διατήρηση του ίδιου χρόνου συγκέντρωσης στα μαθήματα και των ίδιων ευκαιριών για μάθηση,
- δ) συχνός έλεγχος της προόδου των μαθητών και
- ε) κατάλληλες μέθοδοι ενίσχυσης και επιβράβευσης.

Σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων σημαντικές είναι οι σχέσεις εκπαιδευτικών – γονέων και εκπαιδευτικών – μαθητή. Η συνεργασία εκπαιδευτικών – γονέων βασίζεται στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης κι αποδοχής. Είναι αποτελεσματικό να ενημερώνουν οι γονείς τους εκπαιδευτικούς για την κατάσταση που επικρατεί στην οικογένεια έτσι, ώστε να υπάρχει και η δυνατότητα στήριξης.

Η αντιμετώπιση των μονογονεϊκών οικογενειών από τους εκπαιδευτικούς και το σχολείο ως «φυσιολογικών» αποτελεί τη βάση για την κατάλληλη μορφή επικοινωνίας των εκπαιδευτικών με τους γονείς, αλλά και των εκπαιδευτικών με τα παιδιά που ανήκουν σε μονογονεϊκές οικογένειες.

Η συνεργασία των εκπαιδευτικών με τους γονείς είναι χρήσιμο να περιλαμβάνει αλληλοενημέρωση και κατανόηση για την προσαρμογή των παιδιών, ενημέρωση για τα μαθήματα στο σχολείο και την πρόοδο των παιδιών, καθοδήγηση για τη βοήθεια του παιδιού στο σπίτι και έλεγχο των μαθημάτων, καθώς και συμφωνία για τους τρόπους ενίσχυσης και επιβράβευσης των παιδιών και διατήρηση των προσδοκιών για την πρόοδο και την ωριμότητα των παιδιών. Επιπλέον, η ενημέρωση των εκπαιδευτικών από τους γονείς για το πρόγραμμα συναντήσεων των παιδιών με το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια είναι ιδιαίτερα βοηθητική για τους εκπαιδευτικούς ώστε να μπορούν να κατανοούν τις πιθανές αλλαγές στη διάθεση και τη συμπεριφορά των παιδιών και να τα στηρίζουν κατάλληλα.

Εκτός από τη συνεργασία γονιών και μαθητή, ιδιαίτερα σημαντική είναι και η επικοινωνία δασκάλου – μαθητή.

Η ποιοτική επικοινωνία δασκάλου – μαθητή χαρακτηρίζεται από ευαισθησία, αποδοχή, προσδοκίες και κίνητρα για επίδοση ανάλογα με τις ικανότητες του κάθε παιδιού, θετική ενίσχυση και παρότρυνση, αναγνώριση των συναισθημάτων των παιδιών, φροντίδα και αμοιβαία εμπιστοσύνη.

Σημαντικός είναι επίσης ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην υποστήριξη των παιδιών προκειμένου να συνεχίσουν τις φιλίες που είχαν με τους συμμαθητές τους, οι οποίες συχνά διαταράσσονται εξαιτίας των προβλημάτων διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής συμπεριφοράς που εκδηλώνουν τα παιδιά όταν χωρίζουν οι γονείς τους.

Έχει επισημανθεί επίσης, η σπουδαιότητα της αναφοράς και περιγραφής στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου των διαφόρων μορφών

οικογένειας και η αναμόρφωση της διδασκαλίας των ενοτήτων με βάση την «πυρηνική ιδανική οικογένεια», καθώς και η αλλαγή στις αντίστοιχες απαιτήσεις των εκπαιδευτικών που δημιουργούν στα παιδιά επιπρόσθετη πίεση, αναπαράγοντας τα στερεότυπα της «απόκλισης» από το «φυσιολογικό». (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

#### **5.4.4. Κατευθύνσεις προς τους γονείς για τη διευκόλυνση της προσαρμογής των παιδιών**

##### **Επικοινωνία των παιδιών με το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια**

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συνέπεια και η συχνότητα στην επικοινωνία και την επαφή των παιδιών με το γονέα που δεν έχει την επιμέλεια.

Είναι καλό να προσπαθήσει ο γονέας που δεν έχει την επιμέλεια και, σύμφωνα με τη συχνότητα των περιπτώσεων, ο πατέρας να έχει επικοινωνία με τα παιδιά. Ιδιαίτερα στην αρχική περίοδο η απουσία του πατέρα ερμηνεύεται από τα παιδιά ως απόρριψη. Αν δεν είναι εφικτή η τακτική επικοινωνία με τα παιδιά, είναι σημαντικό ο πατέρας να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις του. Επίσης, μπορεί ο πατέρας να συνεννοηθεί με τα παιδιά ώστε να βρεθεί ο κατάλληλος χρόνος και για τον ίδιο, αλλά και για τα παιδιά για τις συναντήσεις. Ο πατέρας πρέπει να λάβει υπόψη του και την ηλικία του παιδιού. Τα μικρότερα παιδιά είναι λογικό να χρειάζονται περισσότερο χρόνο. Έχει μεγάλη επίσης σημασία για τα παιδιά να νιώθουν πως το σπίτι του πατέρα τους είναι και δικό τους σπίτι. Τα μικρότερα παιδιά μπορούν να φέρουν ρούχα και παιχνίδια σ' αυτό το χώρο και να τα βρίσκουν όταν πηγαίνουν σ' αυτό το σπίτι.

Εκτός από την ποιότητα, την ποσότητα του χρόνου και τη συναισθηματική επαφή του πατέρα με τα παιδιά του σημαντικό ρόλο παίζει η συνέπεια των οικονομικών υποχρεώσεων για την ανατροφή των παιδιών, γιατί τα οικονομικά προβλήματα έχουν μεγάλο αντίκτυπο στα παιδιά. Επιπλέον, οι οικονομικές προστριβές συσχετίζονται συνήθως με μεγαλύτερες

συγκρούσεις των γονέων και την παρεμπόδιση της επικοινωνίας από τη μητέρα.

### **Μόνοι γονείς**

Είναι ιδιαίτερα δύσκολο οι μόνες μητέρες ν' αντιμετωπίσουν όλες τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα σε τόσους πολλούς τομείς και να βρουν ισορροπία στην επαγγελματική, οικογενειακή και προσωπική ζωή. Οι συνεχείς απαιτήσεις και ο εγωκεντρισμός των παιδιών σε συνδυασμό με όλες τις άλλες υποχρεώσεις προκαλούν πολλές φορές απόγνωση και εξάντληση στους μόνους γονείς. Έχουν όμως την υποχρέωση στον εαυτό τους και στα παιδιά τους να νιώθουν οργανικά και συναισθηματικά καλά.

Είναι καλό οι μόνες μητέρες να βρίσκουν χρόνο για τον εαυτό τους ώστε να «ξεφεύγουν» και να ξεκουραστούν. Επίσης, δεν πρέπει να διστάσουν ν' αναζητήσουν συμβουλευτική υποστήριξη από ειδικούς που θα στηρίξουν τόσο τις ίδιες όσο και τα παιδιά τους μετά το διαζύγιο.

Επίσης, είναι αποτελεσματικό να αναζητήσουν και τη συντροφιά ατόμων που κατανοούν τα συναισθήματα και τις αντιδράσεις τους, σέβονται την προσπάθειά τους για ισορροπία και νέα προοπτική στη ζωή ώστε να υπάρχει ουσιαστική στήριξη στην αγωνιώδη και δύσκολη πορεία ζωής.

Και οι γονείς και τα παιδιά είναι ξεχωριστά άτομα και προσωπικότητες με ανάγκες, επιθυμίες και δικαιώματα για προσωπική πλήρωση και ατομική εξέλιξη.

#### **5.4.5. Διαζύγιο και κοινωνική εργασία**

Η κοινωνική εργασία συνδέεται στενά με την οικογένεια και γι' αυτό δεν μπορεί να αδιαφορήσει προς οποιοδήποτε πρόβλημα που αντιμετωπίζει.

Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι πολύπλευρος και ποικίλος. Ορισμένες προτάσεις και χειρισμούς που μπορεί να δώσει ο κοινωνικός λειτουργός στη φάση του διαζυγίου είναι:



1. Ενημερώνοντας την οικογένεια για τις επιπτώσεις του διαζυγίου τόσο το παιδί όσο και τους συζύγους
2. Δίνοντας συμβουλές για τον τρόπο λειτουργίας και συμπεριφοράς του κάθε μέλους προς τον εαυτό του και τους άλλους
3. Επεμβαίνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις όπου λανθασμένοι χειρισμοί απειλούν το παιδί.

Στην πρώτη περίπτωση, ο σκοπός της κοινωνικής εργασίας είναι η πρόληψη και, ως συνέπεια, η αποφυγή δημιουργίας επιπρόσθετων προβλημάτων για όλους και κυρίως για το παιδί.

Στη δεύτερη περίπτωση, η κοινωνική εργασία με ρόλο συμβουλευτικό και βοηθητικό στοχεύει στην ομαλότερη διεύθυνση της κατάστασης.

Στην Τρίτη περίπτωση, ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας είναι καθαρά παρεμβατικός και ίσως θεραπευτικός και στοχεύει στη διασφάλιση της ψυχικής ακεραιότητας του παιδιού οποιασδήποτε αρνητικής επίδρασης και όσο αυτό είναι δυνατό.

Και στις τρεις περιπτώσεις, η συνεργασία πρέπει να γίνεται με όλα τα μέλη της οικογένειας και να υπάρχει αντιμετώπιση της οικογένειας σαν ένας οργανισμός, αλλά και σαν ξεχωριστά άτομα.

Οι παραπάνω προτάσεις αποτελούν ίσως ένα πρώτο βήμα της πολυδιάστατης φύσης της κοινωνικής εργασίας.

Απαραίτητη είναι η συνεργασία του κοινωνικού λειτουργού, ίσως και με του ψυχολόγου ή και ψυχιάτρου ακόμα αν θεωρηθεί απαραίτητο.

Ο τομέας των επαγγελματιών ψυχικής υγείας δεν πρέπει να αποτελεί κάτι ξέχωρο του ενός με το άλλο, αντίθετα η συλλογική δουλειά και προσπάθεια μπορεί να επιφέρει καλύτερα αποτελέσματα.

Σ' από το σημείο θα θέλαμε να σημειωθεί ότι σημαντική είναι και η συμβολή των δικηγόρων στη φάση του διαζυγίου. Εκτός από το να ενημερώνουν ένα ζευγάρι για τη νομική διαδικασία και ό,τι αυτή συνεπάγεται, μπορούν, με κατάλληλη ενημέρωση, να βοηθήσουν το ζευγάρι που χωρίζει, ενημερώνοντάς το για πιθανές πηγές στήριξης.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σκοπός της μελέτης μας, όπως έχει διαπιστωθεί, είναι να μελετήσουμε το διαζύγιο ως αιτία μονογονεϊκότητας, αλλά κατά κύριο λόγο να εστιάσουμε στις επιπτώσεις που η μονογονεϊκότητα έχει στα μέλη που μένουν. Τη μόνη μητέρα και τα παιδιά.

Θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε ότι ο λόγος για τον οποίο περιοριστήκαμε στη βιβλιογραφική μελέτη του θέματος ήταν η δυσκολία συνεργασίας με μέλη μονογονεϊκών οικογενειών. Άλλωστε, όπως έχουμε αναφέρει, παρά την αύξηση των διαζυγίων, ο κοινωνικός στιγματισμός και η εσωστρέφεια των διαζευγμένων γυναικών, δεν μας άφησε περιθώρια να συγκεντρώσουμε στοιχεία με βάση την έρευνα.

Τα συμπεράσματα της βιβλιογραφικής μας μελέτης μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- η οικογένεια είναι βασικός πυρήνας ανάπτυξης του παιδιού
- το διαζύγιο επηρεάζει πολλούς τομείς της εξέλιξης στη ζωή των μελών της οικογένειας και ιδιαίτερα του παιδιού
- η μονογονεϊκή οικογένεια είναι κυρίως γυναικείο ζήτημα, αλλά και η οικονομική δυσχέρεια είναι γένος θηλυκού.

Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε διαταραγμένο περιβάλλον παρουσιάζουν μια σειρά προβλημάτων και παρατηρείται έντονη ανάγκη για σταθερότητα και εμπιστοσύνη στα πρόσωπα του περιβάλλοντος.

Οι επιπτώσεις που έχει το διαζύγιο στο παιδί είναι ανάλογες με την ηλικία του, το φύλο του, την ωριμότητά του. Επίσης, σε καταστάσεις πολύ έντονων συγκρούσεων των γονιών τους, τα παιδιά ένιωθαν μια ηρεμία μετά το διαζύγιο ανεξάρτητα από την εξέλιξή του.

Οι προτάσεις μας, έπειτα από τη βιβλιογραφική μελέτη, είναι οι εξής:

1. Να απαγορευθούν γάμοι ανηλίκων 12-18 ετών
2. Οι γονείς που χωρίζουν να λειτουργούν με γνώμονα το καλύτερο του παιδιού τους και να το απαλλάσσουν από έριδες και διαμάχες

3. Να συμπεριληφθεί στη σχολική εκπαίδευση και η αναφορά στην πιο πρόσφατη μορφή οικογένειας ούτως ώστε να αποφευχθεί το κοινωνικό στίγμα και κατά συνέπεια τα έντονα συναισθήματα ενοχής και ανασφάλειας
4. Να βελτιωθούν οι νόμοι και οι πολιτικές που δυσχεραίνουν την καθημερινότητα της μονογονεϊκής οικογένειας
5. Οι μόνες μητέρες να απευθύνονται στους συλλόγους μονογονεϊκών οικογενειών, βοηθώντας και τους εαυτούς τους από την ενεργό συμμετοχή και τα παιδιά τους από πιθανά σεμινάρια και ομάδες, όσον αφορά τον καλύτερο τρόπο διαπαιδαγώγησής τους, μετά το διαζύγιο.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αλεξάνδρου Α, Κωνσταντίνος, *Οι διαταραχές της συμπεριφοράς*, εκδόσεις Δανιά, χ.χ.
2. Γαλάνης Ν, Γιώργος, *Η οικογένεια με ένα γονέα, Μια πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία*, εκδόσεις Παπαζήση, 1995
3. Γκαρμπάρ Κλαιρ – Φρανσίς Τεοντόρ, *Η οικογένεια Μωσαϊκό*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 1996
4. GROLLMAN EARL D.D. , *Ειδικοί συμβουλεύουν τους γονείς (μετάφραση, Πολίτης Φώτης)*, εκδόσεις ΔΩΡΙΚΟΣ, 1992
5. Διαμαντόπουλος Άρης, *Αισθάνομαι, Η ψυχή στην οικογένεια*, Ναύπακτος 1995
6. Dominican Jack, *Μαθήματα Γάμου*, (μετάφραση: Στέλιος Μεταξάς), εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1998
7. Ελευθεριάδου Μαρία, *Περιοδικό Προσέγγιση*, τεύχος διπλό 26-27, 2002
8. Ζαφείρης Γ. Αλέξανδρος – Ζαφείρη Α. Ελένη – Μουζακίτης Μ, Χρήστος, *Οικογενειακή Θεραπεία*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1999
9. Ηλιόπουλος Δ, Ιωάννης, *Οικογενειακή και Σχολική Αγωγή*, Πάτρα 1998
10. Herbert Martin, *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*, (επόπτης ελληνικής έκδοσης Ιωάννης ν, Παρασκευόπουλος), εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Α' τόμος, Αθήνα 1998
11. Κογκίδου Δήμητρα, *Μονογονεϊκές Οικογένειες, πραγματικότητα – προοπτικές – κοινωνική πολιτική*, «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ», εκδοτικός οργανισμός ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα 1995
12. KIRK MAIRY , *Διαζύγιο, το οδυνηρό πέρασμα από τον έγγαμο βίο στο μη έγγαμο και... η ζωή συνεχίζεται* , Μετάφραση: ΡΟΥΤΣΟΥ ΜΑΪΑ), εκδόσεις ΑΓΚΥΡΑ, Αθήνα 2002
13. Κατάκη Δ, Χάρις, *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*, εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣΑΣ Ε., Αθήνα 1998
14. Κορώσης Κωνσταντίνος, *Έφηβοι και Οικογένεια*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1997

15. Μουσούρου Λ.Μ. *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1998
16. Μαυρή Η, Μιχάηλ, *Μαθήματα Οικογενειακού Δικαίου*, Πάτρα 1998
17. Μουστάκης Α, Γ, *Κοινωνιολογία*, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 1984
18. Μπούκας Θεοφάνης, *Ο εσωτερικός κόσμος της παιδικής ηλικίας*, εκδόσεις ΑΡΙΣΤΕΙΑ, Αθήνα 1999
19. Μπούκας Θεοφάνης, *Για να είμαστε καλύτεροι γονείς*, εκδόσεις ΑΡΙΣΤΕΙΑ, Αθήνα 1999
20. Νόβα – Καλτσούνη Χριστίνα, *Κοινωνικοποίηση (η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου)*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1998
21. Παρασκευόπουλος Ν, Ιωάννης, *Εξελικτική Ψυχολογία (η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση)*, τόμος 4<sup>ος</sup> (εφηβική ηλικία), χ.χ.
22. Παπαϊωάννου Καλλιόπη, *ΠΑΙΔΙΑ – ΓΟΝΕΙΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 2000
23. Σκόδρα Ε. , *Γυναίκα και κοινωνία, Η ψυχολογία της γυναίκας*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Αθήνα 1998
24. Τσαούσης Δ.Γ. *Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας – Κοινωνιολογική και ανθρωπιστική βιβλιοθήκη*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1989
25. Τσαούσης Δ.Γ. , *Η κοινωνία του ανθρώπου, (εισαγωγή στην Κοινωνιολογία)*, εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1998
26. Τσιαντής Γ. , *Το διαζύγιο: επίδραση σε παιδιά και γονείς, (ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας)*, εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1991
27. Χουντουμάδη Αναστασία, *Παιδιά και γονείς στο ξεκίνημα μιας σχέσης*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1994
28. Χουρδάκη Μαρία, *Ψυχολογία της οικογένειας και εξελικτική*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1995
29. Χουρδάκη Μαρία – Μαρούδα Αίθρα – Σταύρου Μελίνα, *Θέματα προετοιμασίας γάμου, Συμβίωση και σχέσεις μέσα στην οικογένεια*, Αθήνα 1989
30. Χατζηχρήστου Γ, Χρυσή, *Ο χωρισμός των γονέων, το διαζύγιο και τα παιδιά*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1999
31. [http : //www. dinepsy. gr/ paid. diazigio](http://www.dinepsy.gr/paid.diazigio), 2005

## **ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

1. Relocation of children After Divorce and children's best Interests:New Evidence and Legal Considerations, Journal Psychology 2003 ; 17 (2) : 206-219, Ιούνιος 2003

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ**

Κατά την απογραφή του 1991, η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία κατέγραψε στη χώρα μας 160.000 μονογονεϊκές οικογένειες, δηλαδή ένα ποσοστό 6% επί του συνολικού πληθυσμού. Από εκείνο το ποσοστό, το 4,8 αναλογούσε στις γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών, ενώ το υπόλοιπο 1,2 στους άντρες.

Αυτή ήταν και η πρώτη φορά που συγκεντρώθηκαν δεδομένα για τη μορφή των «νοικοκυριών» στην Ελλάδα.

Σήμερα και έχοντας πλέον τα δεδομένα της πιο πρόσφατης απογραφής (2001), αφήνουμε τους αριθμούς να μιλήσουν από μόνοι τους.

Το σύνολο των οικογενειών με ένα γονέα ανέρχεται στις 351.177. Από αυτές, οι 292.485 αντιστοιχούν σε οικογένειες με αρχηγό γυναίκα, ενώ οι υπόλοιπες 58.692 οικογένειες καταγράφουν άντρες που φροντίζουν μόνοι τα παιδιά τους. Σημειώνουμε εδώ ότι στις μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό πατέρα, μεγαλώνουν πάνω από 21.000 ανήλικα παιδιά, ενώ τα 5.468 είναι κάτω των 6 ετών.

Οι διαφοροποιημένες ή εναλλακτικές μορφές οικογένειας δεν είναι βέβαια καινούργιο φαινόμενο. Αν και στην Ελλάδα κατά το παρελθόν, η βασική αιτία εισαγωγής στη μονογονεϊκότητα θεωρείτο η φυσική απώλεια του ενός γονέα, τις τελευταίες δεκαετίες οι ατομικές επιλογές και οι αναπαραγωγικές συμπεριφορές έχουν επηρεάσει σημαντικά τη σταθερότητα του γάμου. Αν τα νούμερα είναι πιο πειστικά, ας γίνουμε σαφέστεροι. Το 1981 σημειώθηκαν στη χώρα μας 6.349 διαζύγια. Το έτος 2000 έφθασαν τα 11.184, δηλαδή διπλασιάστηκαν.

Παρακάτω παρουσιάζονται στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας σχετικά με τη συχνότητα των διαζυγίων τα έτη 1990-2001.



**Β' ΦΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ — B. VITAL STATISTICS**

**Π: 26. Γάμοι, γεννήσεις, θάνατοι — Απόλυτοι αριθμοί και ποσοστά: 1939, 1940, 1950, 1955, 1960, 1965 και 1970 — 2002**  
**Marriages, births and deaths — Absolute numbers and rates: 1939, 1940, 1950, 1955, 1960, 1965 and 1970 — 2002**

Έτος Year	Γάμοι Marriages		Γεννήσεις ζώντων Live births		Γεννήσεις νεκρών Stillbirths		Θάνατοι Deaths		Θάνατοι κάτω του 1 έτους Deaths under 1 year	
	Απόλυτοι αριθμοί Absolute numbers	Επί 1.000 κατοίκων Per 1,000 inhabitants	Απόλυτοι αριθμοί Absolute numbers	Επί 1.000 κατοίκων Per 1,000 inhabitants	Απόλυτοι αριθμοί Absolute numbers	Επί 1.000 γεννηθέντων ζώντων Per 1,000 live births	Απόλυτοι αριθμοί Absolute numbers	Επί 1.000 κατοίκων Per 1,000 inhabitants	Απόλυτοι αριθμοί Absolute numbers	Επί 1.000 γεννηθέντων ζώντων Per 1,000 live births
1939	47.559	6,59	178.852	24,77	1.804	10,09	100.459	13,91	21.132	118,15
1940	32.830	4,49	179.500	24,53	...	...	93.830	12,82	...	...
1950	58.482	7,73	151.134	19,98	1.555	10,29	53.755	7,10	5.357	35,45
1955	66.274	8,32	154.263	19,37	1.854	12,02	54.781	6,88	6.713	43,52
1960	58.165	6,98	157.239	18,88	2.274	14,46	60.563	7,27	6.300	40,07
1965	80.728	9,44	151.448	17,71	2.384	15,74	67.269	7,87	5.194	34,30
1970	67.439	7,67	144.928	16,48	1.922	13,26	74.009	8,42	4.290	29,60
1971	73.350	8,31	141.126	15,98	1.920	13,60	73.819	8,36	3.797	26,91
1972	60.144	6,77	140.891	15,85	1.806	12,82	76.859	8,65	3.851	27,33
1973	73.762	8,26	137.526	15,40	1.697	12,34	77.648	8,70	3.320	24,14
1974	68.059	7,59	144.069	16,08	1.756	12,19	76.303	8,51	3.448	23,93
1975	76.452	8,45	142.273	15,73	1.701	11,96	80.077	8,85	3.409	23,96
1976	63.540	6,93	146.566	15,99	1.807	12,33	81.818	8,93	3.300	22,52
1977	76.228	8,19	143.739	15,44	1.566	10,89	83.750	9,00	2.927	20,36
1978	72.523	7,69	146.588	15,54	1.503	10,25	81.615	8,65	2.833	19,33
1979	79.023	8,28	147.965	15,50	1.454	9,83	82.338	8,62	2.772	18,73
1980	62.352	6,47	148.134	15,36	1.368	9,23	87.282	9,05	2.638	17,94
1981	71.178	7,32	140.953	14,49	1.323	9,39	86.261	8,87	2.294	16,27
1982	67.784	6,92	137.275	14,02	1.187	8,65	86.345	8,82	2.076	15,12
1983	71.143	7,23	132.608	13,47	1.174	8,85	90.586	9,20	1.932	14,57
1984	54.793	5,54	125.724	12,70	1.130	8,99	88.397	8,93	1.803	14,34
1985	63.709	6,41	116.481	11,73	950	8,16	92.886	9,35	1.617	14,14
1986	58.091	5,83	112.810	11,32	926	8,21	91.783	9,21	1.381	12,24
1987	66.166	6,62	106.392	10,64	853	8,02	95.656	9,56	1.247	11,72
1988	47.873	4,77	107.505	10,71	736	6,85	92.407	9,21	1.157	11,04
1989	61.884	6,13	101.657	10,08	735	7,23	92.720	9,19	989	9,73
1990	59.052	5,81	102.229	10,06	735	7,19	94.152	9,27	993	9,71
1991	65.568	6,39	102.620	10,01	706	6,88	95.498	9,31	927	9,03
1992	48.631	4,69	104.081	10,04	629	6,04	98.231	9,47	871	8,37
1993	62.195	5,94	101.799	9,73	679	6,67	97.419	9,31	864	8,49
1994	56.813	5,38	103.763	9,83	599	5,77	97.807	9,27	823	7,93
1995	63.987	6,02	101.495	9,54	645	6,35	100.158	9,42	827	8,15
1996	45.408	4,24	100.718	9,40	599	5,95	100.740	9,41	730	7,25
1997	60.535	5,62	102.038	9,47	628	6,15	99.738	9,26	657	6,44
1998	55.489	5,12	100.894	9,31	597	5,92	102.668	9,48	674	6,68
1999	61.165	5,62	100.643	9,25	624	6,20	103.304	9,49	619	6,15
2000	48.880	4,48	103.267	9,46	540	5,23	105.219	9,64	610	5,91
2001	58.491	5,34	102.282	9,34	588	5,75	102.559	9,37	522	5,10
2002	57.872	5,27	103.569	9,43	510	4,92	103.915	9,46	530	5,12

Γενική παρατήρηση: Τα γεγονότα φυσικής κίνησης πληθυσμού (γάμοι, γεννήσεις, θάνατοι) δίνονται σε αυτόν τον πίνακα, μέχρι και το έτος 1955, κατά το έτος της καταχώρησής τους, ενώ για τα έτη 1956 και ύστερα, κατά το έτος που συνέβησαν. Για τα έτη 1941-1949, δεν υπάρχουν στοιχεία. Στα στοιχεία του έτους 1950 και των επόμενων ετών περιλαμβάνονται και η Δωδεκάνησος, η οποία προσαρτήθηκε στην Ελλάδα το 1947.

Σημείωση: Για τα έτη 1991 - 2002, οι δείκτες καταρτίστηκαν με βάση τον αναθεωρημένο εκτιμώμενο πληθυσμό των ετών 1991 - 2002.

General notes: In this table vital statistics events (marriages, births and deaths) are given till 1955 included, by year of registration, while from 1956 onwards they are given by the year of occurrence. For the years 1941-1949, there are no data available. From 1950 and onwards the data also include Dodekanisos which was annexed in 1947.

Note: For the years 1991 - 2002, the indices were compiled according to the revised estimated population of the years 1991 - 2002.

VII: 4. Εκδοθείσες οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητας και διάρκεια λυθέντος γάμου: 1998 - 2002

Divorces by grounds for divorce, by party against whom issued and duration of dissolved marriage: 1998 - 2002

	1998	1999	2000	2001	2002	
Σύνολο	7.814	9.629	11.309	11.184	11.888	Total
α) Λόγοι διαζυγίου						β) Grounds for divorce:
Μοχλία						Adultery
του άνδρα	12	—	7	1	—	from the
της γυναίκας	2	4	12	2	—	part of
Κικρόθυλη εγκυβλήσιμη	45	15	32	27	32	Malignous description
λυχνούς κληρονομιάς της σχέσης του γάμου	—	—	—	—	—	Serious impairment of the matrimonial
Ν. 1329/83 Υπερταραχιστή διάσταση	978	1.168	2.527	2.691	2.662	bonds
Συναινετικό	6.264	7.877	7.947	7.601	7.641	L. 1329/83 Break of matrimonial bonds for
Άλλοι νόμιμοι λόγοι	465	487	672	803	687	more than 4 years
Αε δήλωσαν αιτία	48	98	112	59	58	By mutual consent
β) Υπαιτιότητα:						Other legal grounds
Του άνδρα	236	204	292	353	306	γ) Divorce issued against:
Της γυναίκας	192	161	235	261	221	Husband
Και των δυο	7.386	9.264	10.782	10.570	10.553	Wife
γ) Διάρκεια λυθέντος γάμου:						Both
Μέχρι 2 ετών	32	88	88	64	38	δ) Duration of dissolved marriage:
2 - 5 "	1.361	1.742	1.745	1.866	1.715	Up to 2 years
5 - 10 "	2.219	2.645	3.105	2.732	2.899	2 - 5 "
10 ετών και άνω	3.978	4.948	6.226	6.428	6.205	5 - 10 "
Δε δηλώθηκε η διάρκεια γάμου	174	226	145	94	223	10 years and over
						Duration not declared

VII: 5. Κηρυχθείσες πτωχεύσεις κατά ιδιότητα πτωχευσάντων: 1995 - 1999  
Bankruptcies by category of bankrupts: 1995 - 1999

Έτος—Year	Σύνολο Total	Κηρυχθείσες πτωχεύσεις—Bankruptcies declared		
		Ατομικών επιχειρήσεων Individual enterprises	Προσωπικών εταιριών Personal partnerships	Απρόσωπων εταιριών Non-personal partnerships
1995	1.504	802	295	407
1996	1.691	846	245	601
1997	1.333	615	189	529
1998	821	420	110	401
1999	886	421	116	349

1. Συγκριτικός πίνακας κινήσεως διαζυγίων

Έτος	Οριστικές αποφάσεις		Διαζύγια λόγω:							Αναλογία περιπτώσεων κατά τις οποίες κηρύχθηκε ισχύτως:			Διαζύγια λόγω υπέλευσης %
			μοιχίας		κακήβουλης εργατα-λείπειας %	ισχύριου κλονισμού της σχέσεως του γάμου %	άλλων νομίμων λόγων %	888/79 (αυτομάτα) (1) Ν. 1329/83 (2) %	de δηλώθηκε αυτή %	0 άνδρας %	η γυναίκα %	και οι δύο %	
	Απύργιαν διαζύγιω	Απέμνησαν την αγωγή	των άνδρων %	της γυναικας %									
1980	6.684	209	0,2	0,6	7,2	69,0	0,1	22,9	0,0	32,4	17,1	50,5	0,0
1981	6.349	197	0,1	0,5	5,9	68,3	0,1	16,4	8,7	24,2	9,1	66,7	0,0
1982	5.558	203	0,1	0,7	4,6	76,4	0,1	9,2	8,9	16,9	7,5	75,6	0,0
1983	5.907	156	0,3	0,6	4,8	77,8	0,1	3,1	13,3	9,7	6,4	83,9	0,0
1984 (1), (2)	8.672	88	0,2	0,6	2,6	76,2	7,0	8,7	4,7	8,0	6,3	85,7	0,0
1985 (1), (2)	7.568	107	0,2	0,4	2,0	69,6	13,7	13,7	0,4	4,7	5,3	90,0	0,0
1986 (1), (2)	8.939	138	0,1	0,2	1,3	15,7	13,1	69,4	0,2	2,1	2,7	95,0	0,0
1987 (1), (2)	8.830	177	0,1	0,1	0,8	14,4	19,8	65,0	0,0	4,3	3,9	91,8	0,0
1988 (1), (2)	8.335	139	0,0	0,0	0,6	11,0	16,2	72,2	0,0	3,6	3,8	92,6	0,0
1989 (1), (2)	6.360	137	0,0	0,1	0,7	12,3	18,0	68,0	0,0	4,4	4,4	91,0	0,0
1990 (1), (2)	6.037	124	0,0	0,0	0,6	14,1	16,9	66,4	0,0	4,8	5,7	89,5	0,0

2. Οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητα και περιφέρειες Επαρτίων, έτος 1990 (1), (2)

Περιφέρεια Επαρτίων	Κηρυχθέντες διαλυμένοι γάμοι							Από τους διαλυμένους γάμους					Απορριφθείσες αιτήσεις διαζυγίων							
	Σύνολο	Λόγω:			N. 888/79 (αυτομάτα) (1) Ν. 1329/83 (2)	de δηλώθηκε αυτή	κηρύχθηκε υπαίτιος:			Εκδόθηκε διαζύγιο λόγω αυθαιτίας:		Σύνολο	Αναρριφόμενος λόγος							
		μοιχίας του άνδρα	της γυναίκας	κακήβουλης εργατα-λείπειας			ισχύριου κλονισμού της σχέσεως του γάμου	άλλων νομίμων λόγων	0 ανδρας	η γυναίκα	και οι δύο		του άνδρα	της γυναίκας	κακήβουλης εργατα-λείπειας	ισχύριου κλονισμού της σχέσεως του γάμου	άλλων νομίμων λόγων	de δηλώθηκε αυτή		
Σύνολο	6.037	3	2	37	849	1.019	4.125	2	288	343	5.406	—	—	124	1	—	3	—	120	—
Αθηνών	1.945	1	—	11	341	291	1.301	—	90	113	1.742	—	—	33	—	—	2	—	31	—
Αργολού	142	—	—	1	16	28	97	—	6	11	125	—	—	2	—	—	—	—	2	—
Διακομνηίου	104	—	—	—	13	38	53	—	7	10	87	—	—	1	—	—	—	—	1	—
Θεσσαλονίκης	1.206	1	—	12	164	150	879	—	53	64	1.037	—	—	38	1	—	1	—	36	—
Θεσσαλίας	256	—	—	—	25	85	146	—	25	11	220	—	—	6	—	—	—	—	8	—
Ιωαννίνων	73	—	—	—	5	26	42	—	3	8	62	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Κερκυρας	117	—	1	—	14	14	88	—	6	7	104	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Κυπρίσης	246	—	—	—	33	54	158	1	10	6	230	—	—	2	—	—	—	—	2	—
Λακωνίας	414	—	—	2	62	61	289	—	16	16	382	—	—	1	—	—	—	—	7	—
Μαγνησίας	273	—	—	3	20	74	167	—	20	22	231	—	—	8	—	—	—	—	8	—
Πατρών	391	1	1	5	32	109	248	—	24	47	320	—	—	7	—	—	—	—	7	—
Ρεθιμνίου	870	1	—	3	115	93	657	1	26	28	816	—	—	22	—	—	—	—	21	—

3. Διαζύγια κατά διάρκεια γάμου, έτος 1990 (1), (2)

Διάρκεια γάμου	Διαζύγια
Σύνολο Διαζυγίων	6.037
Κάτω του έτους	5
1 έτους	125
2 " "	273
3 " "	393
4 " "	334
5 " "	345
6 " "	307
7 " "	357
8 " "	302
9 " "	298
10 - 14 " "	1.178
15 - 19 " "	774
20 " και άνω	1.077
de δηλώθηκε	268

4. Διαζύγια κατά αριθμό ζώντων τέκνων, κατά την έκδοση του διαζυγίου, έτος 1990 (1), (2)

Αριθμός τέκνων	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	6.037
0 τέκνα	1.591
1 τέκνα	1.538
2 τέκνα	1.313
3 " "	2.01
4 " "	56
5 " "	11
6 " "	7
7 " και άνω	8
de δηλώθηκε	1.243
Συνολικός αριθμός τέκνων	5.351

1. Ν. 888/79 «Περί διαζυγίων λόγω κακήβουλης ή κακήβουλης της εργατικής συμβίωσης».  
2. Ν. 1329/83 «Περί διακοπής της εργατικής συμβίωσης λόγω των τεσσάρων ετών».

1. Συγκριτικός πίνακας κινήσεων διαζυγίων

Έτος	Οριστικές αποφάσεις		Διαζύγια λόγω:							Ανικαλία περιπτώσεων κατά τις οποίες κινήθηκε υπαίτιος:			Διαζύγια λόγω ανικαλίας %
			μοχαλίας		κακοβουλή εργατο-λείπτες %	ασημένιου κληρονομίου της σχέσης του γάμου %	άλλων νόμιμων λόγων %	868/79 (αυτώματο) (1) N. 1329/83 (2) %	δε δηλώθηκε αιτία %	ο ανήρ %	η γυναίκα %	και οι δύο %	
	του άνδρα %	της γυναίκας %											
1981	6.349	197	0,1	0,5	5,9	68,3	0,1	16,4	11,7	24,2	9,1	66,7	0,0
1982	5.558	203	0,1	0,7	4,6	76,4	0,1	9,2	8,9	16,9	7,5	75,6	0,0
1983	5.907	156	0,3	0,6	4,8	77,8	0,1	3,1	13,3	3,7	6,4	83,9	0,0
1984 (1), (2)	8.672	88	0,2	0,6	2,6	76,2	7,0	11,7	4,7	8,0	6,3	85,7	0,0
1985 (1), (2)	7.568	107	0,2	0,4	2,0	69,6	13,7	13,7	0,4	4,7	5,3	90,0	0,0
1986 (1), (2)	8.939	136	0,1	0,2	1,3	15,7	13,1	69,4	0,2	2,3	2,7	95,0	0,0
1987 (1), (2)	8.830	177	0,1	0,1	0,8	14,4	19,6	65,0	0,0	4,3	3,9	91,8	0,0
1988 (1), (2)	8.335	139	0,0	0,0	0,6	11,0	16,2	72,2	0,0	3,6	3,8	92,6	0,0
1989 (1), (2)	8.360	137	0,0	0,1	0,7	12,3	18,9	68,0	0,0	4,4	4,6	91,0	0,0
1990 (1), (2)	6.037	124	0,0	0,0	0,6	14,1	16,9	68,4	0,0	4,8	5,7	89,5	0,0
1991 (1), (2)	6.351	107	0,0	0,0	0,5	11,8	13,6	72,1	0,0	3,8	4,3	91,9	0,0

2. Οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαίτιότητα και περιφέρειες Εφετείων, έτος 1991 (1), (2)

Περιφέρεια Εφετείων	Σύνολο	Κινήθηκαν διαζυγίοι λόγω:					Από τους διαζευκτούς γάμους:					Απορριφθείσες αιτήσεις διαζυγίου									
		λόγω:				N. 868/79 (αυτώματο) (1) N. 1329/83 (2)	δε δηλώθηκε αιτία	κινήθηκε υπαίτιος:			εξελίχθηκε διαζύγιο λόγω ανικαλίας:	Σύνολο	Αναρριφθείσες αιτήσεις								
		μοχαλίας του άνδρα	της γυναίκας	κακοβουλή εργατο-λείπτες	ασημένιου κληρονομίου της σχέσης του γάμου			άλλων νόμιμων λόγων	ο άνδρας	η γυναίκα			και οι δύο	του άνδρα	της γυναίκας	μοχαλίας του άνδρα	της γυναίκας	κακοβουλή εργατο-λείπτες	ασημένιου κληρονομίου της σχέσης του γάμου	άλλων νόμιμων λόγων	δε δηλώθηκε αιτία
Σύνολο	6.351	—	1	34	750	987	4.578	1	242	271	3.838	—	—	107	—	—	1	—	—	106	—
Αθηνών	2.153	—	—	15	234	313	1.591	—	57	62	2.034	—	—	25	—	—	—	—	—	35	—
Αιγαίου	166	—	—	—	14	30	122	—	8	5	153	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—
Αιολικού	169	—	—	2	6	59	102	—	8	16	145	—	—	3	—	—	—	—	—	5	—
Θεσσαλονίκης	1.368	—	—	7	197	150	1.013	1	67	45	1.256	—	—	26	—	—	1	—	—	25	—
Θράκης	240	—	—	—	10	63	167	—	13	18	309	—	—	11	—	—	—	—	—	11	—
Ιωαννίνων	78	—	—	—	11	20	47	—	6	10	62	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Καρφίας	93	—	—	—	10	9	74	—	3	3	85	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Κορίνθου	296	—	—	3	41	38	214	—	12	9	275	—	—	7	—	—	—	—	—	7	—
Λαρίσης	409	—	—	1	33	64	291	—	3	11	395	—	—	9	—	—	—	—	—	9	—
Ναυπλίου	252	—	—	1	26	68	157	—	22	15	215	—	—	4	—	—	—	—	—	4	—
Πατρών	365	—	—	1	21	96	247	—	27	39	299	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
Ριζοκασσίου	762	—	1	4	127	77	553	—	16	36	710	—	—	17	—	—	—	—	—	17	—

3. Διαζύγια κατά διάστημα γάμου, έτος 1991 (1), (2)

Διάστημα γάμου	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	6.351
Κάτω του έτους	15
1 έτος	95
2 ετών	429
3 "	322
4 "	419
5 "	346
6 "	351
7 "	315
8 "	353
9 "	284
10 - 14 "	1.239
15 - 19 "	821
20 και άνω	1.027
Δε δηλώθηκε	335

4. Διαζύγια κατά αριθμό ζώντων τέκνων, κατά την έκδοση του διαζυγίου, έτος 1991 (1), (2)

Αριθμός τέκνων	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	6.351
0 τέκνα	1.819
1 τέκνο	1.690
2 τέκνα	1.481
3 "	300
4 "	71
5 "	15
6 "	5
7 " και άνω	2
Δε δηλώθηκε	96
Στηνολικός αριθμός τέκνων	5.955

(1). Ν. 868/79 «Περί διαζυγίων λόγω κακοβουλήσ διακοπής της εργατικής συμβίωσης».  
 (2). Ν. 1329/83 «Περί διακοπής της εργατικής συμβίωσης λόγω των τεσσάρων ετών».

1. Συγκριτικός πίνακας κινήσεως διαζυγίων

Έτος	Οριστικές αποφάσεις		Διαζύγια λόγω:						Αναλυτική περιγραφή των αιτιών κινήσεως διαζυγίων			Διαζύγια λόγω απόντων %	
			μοιραίες		καταβύθιση εργατο-λείψεως %	μηνύου κλονισμό της σχέσεως του γάμου %	άλλων νόμιμων λόγων %	868/79 (αυτόματο) Ν. 1329/83 (2) %	de δηλωθήκε αιτία %	ο άνδρας %	η γυναίκα %		και οι δύο %
	Απέχθησαν (διαζύγιο)	Απέχθησαν την ανουσία	του άνδρα %	της γυναίκας %									
1981	6.349	197	0,1	0,5	3,9	68,3	0,1	16,4	8,7	24,2	9,1	64,7	0,0
1982	5.358	203	0,1	0,7	4,6	76,4	0,1	9,2	8,9	16,9	7,5	75,6	0,0
1983	5.907	156	0,3	0,6	4,8	77,8	0,1	3,1	13,3	9,7	6,4	83,9	0,0
1984 (1), (2)	8.672	86	0,2	0,6	2,6	76,2	7,0	8,7	4,7	8,0	6,3	83,7	0,0
1985 (1), (2)	7.368	107	0,2	0,4	2,0	69,8	13,7	13,7	0,4	4,7	3,3	90,0	0,0
1986 (1), (2)	6.939	134	0,1	0,2	1,3	13,7	13,1	69,4	0,2	2,3	2,7	95,0	0,0
1987 (1), (2)	8.830	177	0,1	0,1	0,8	14,4	19,6	65,0	0,0	4,3	3,9	91,8	0,0
1988 (1), (2)	8.335	139	0,0	0,0	0,6	11,0	16,2	71,2	0,0	3,6	1,8	92,6	0,0
1989 (1), (2)	6.160	137	0,0	0,1	0,7	12,3	18,9	68,0	0,0	4,4	4,6	91,0	0,0
1990 (1), (2)	6.117	124	0,0	0,0	0,6	14,1	10,9	68,4	0,0	4,8	5,7	89,5	0,0
1991 (1), (2)	6.211	107	0,0	0,0	0,5	11,8	15,6	72,1	0,0	3,8	4,3	91,9	0,0
1992 (1), (2)	6.156	70	0,0	0,0	0,4	9,7	11,7	77,5	1,7	2,8	3,6	93,6	0,0

2. Οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητα και περιφέρειες Εφετείων, έτος 1992 (1), (2)

Περιφέρεια Εφετείων	Κινήσοντας διαζύγιο γάμου						Από τους διαζυγισμένους γάμους				Απορριπόμενες αιτίες διαζυγίου						
	Σύνολο	λόγια:				N. 868/79 (αυτόματο) (1) N. 1329/83 (2)	de δηλωθήκε αιτία	κινήσοντας υπαιτιότητα:			Σύνολο	Αναστροφόμενος λόγος					
		μοιραίες του άνδρα	της γυναίκας	καταβύθιση εργατο-λείψεως	μηνύου κλονισμό της σχέσεως του γάμου			άλλων νόμιμων λόγων	ο άνδρας	η γυναίκα		και οι δύο	μοιραία υπαιτιότητα	καταβύθιση εργατο-λείψεως	άλλων νόμιμων λόγων	de δηλωθήκε αιτία	
Σύνολο	6.156	2	2	27	397	655	4.768	105	171	223	5.768	70	—	—	—	54	16
Αθήναι	2.836	1	1	13	247	195	2.345	34	61	66	2.709	21	—	—	—	12	9
Αιγάριο	149	—	—	—	12	20	114	3	1	3	145	2	—	—	—	2	—
Δυσεκάνησος	128	—	—	3	15	30	77	1	10	14	104	3	—	—	—	3	—
Θεσσαλονίκη	193	—	—	1	137	119	715	11	32	47	904	13	—	—	—	13	3
Θράκη	216	1	—	2	14	36	153	10	7	12	197	2	—	—	—	2	1
Ιωάννινα	82	—	—	—	18	8	55	1	2	14	76	1	—	—	—	1	—
Κρήνη	83	—	—	2	12	7	62	—	1	3	78	1	—	—	—	1	—
Κυπρή	190	—	—	—	22	28	139	1	12	1	177	1	—	—	—	1	—
Λαμία	311	—	—	1	37	40	214	18	5	10	296	2	—	—	—	2	1
Ναυπάκιο	228	—	—	1	14	31	187	15	10	9	209	4	—	—	—	4	—
Πατρών	345	—	—	—	16	89	240	—	15	37	293	6	—	—	—	6	—
Περμαθή	816	—	—	2	53	52	487	11	15	18	572	7	—	—	—	7	2

3. Διαζύγια κατά διάγραμμα γάμου, έτος 1992 (1), (2)

Διάγραμμα γάμου	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	6.156
Κάτω του έτους	1
1 έτος	65
2 έτη	416
3 "	444
4 "	322
5 "	399
6 "	332
7 "	321
8 "	237
9 "	325
10 - 14 "	1.199
15 - 19 "	820
20 και άνω	953
de δηλωθήκε	317

4. Διαζύγια κατά αριθμό ζώντων τέκνων, κατά την έκδοση του διαζυγίου, έτος 1992 (1), (2)

Αριθμός τέκνων	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	6.156
0 τέκνα	1.743
1 τέκνο	1.610
2 τέκνα	1.400
3 "	264
4 "	61
5 "	16
6 "	4
7 και άνω	2
de δηλωθήκε	1.036
Συνολικός αριθμός τέκνων	3.564

(1) Ν. 868/79 - Πρώτο διαζύγιο λόγω καταβύθισης εργατο-λείψεως της γυναίκας συμβαλλόμενης.  
 (2) Ν. 1329/83 - Πρώτο διαζύγιο λόγω καταβύθισης εργατο-λείψεως πέραν των τριετών έτών.

1. Συγκριτικός πίνακας κηφύωσης διαζυγίων

Έτος	Οριστικές αποφάσεις		Αιτίες λύσης							Ανάλυση περιπτώσεων κατά τις οποίες κηφύθηκε υπαίτιος		
			Μοχλούς		κατάβυθισμός εργασιών %	ισοχηρό κληρονομήσι της σχέσης του γάμου %	άλλων νόμιμων λόγων %	868/79 (1) Ν. 1329/83 (2) %	δε δηλώθηκε αιτία %	ο άνδρας %	η γυναίκα %	και οι δύο %
	Απέρριψαν διαζύγιο	Απέρριψαν την αίτηση	του άνδρα %	της γυναίκας %								
1981	6.349	197	0,1	0,3	5,2	68,3	0,1	16,3	8,7	24,2	9,1	66,7
1982	5.558	203	0,1	0,7	4,6	76,4	0,1	9,2	8,9	16,9	7,5	75,6
1983	5.907	156	0,3	0,6	4,8	77,8	0,1	3,1	13,1	9,7	6,4	83,9
1984 (1,2)	6.672	88	0,2	0,6	2,6	76,2	7,0	8,7	4,7	4,0	6,3	85,7
1985 (1,2)	7.568	107	0,2	0,4	2,0	69,6	13,7	13,7	0,4	4,7	5,3	90,0
1986 (1,2)	8.939	138	0,1	0,2	1,3	15,7	13,1	69,4	0,2	2,3	2,7	95,0
1987 (1,2)	8.830	177	0,1	0,1	0,8	14,4	19,6	65,0	0,0	3,3	3,9	91,8
1988 (1,2)	8.335	139	0,0	0,0	0,6	11,0	16,2	72,2	0,0	3,6	3,8	92,6
1989 (1,2)	6.360	137	0,0	0,1	0,7	12,3	18,2	68,0	0,0	4,4	4,6	91,0
1990 (1,2)	6.037	124	0,0	0,0	0,6	14,1	16,9	68,4	0,0	4,8	5,7	89,5
1991 (1,2)	6.351	107	0,0	0,0	0,5	11,8	15,6	72,1	0,0	3,8	4,3	91,9
1992 (1,2)	6.156	70	0,0	0,0	0,4	9,7	10,7	77,5	1,7	2,8	3,6	93,6
1993 (1,2)	7.725	57	0,0	0,0	0,4	9,6	6,8	81,3	1,8	2,6	2,4	95,0

2. Οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητα και περιφέρειες Εφτείων, έτος 1993 (1), (2)

Περιφέρεια Εφτείων	Κηφύζοντες διαλυμένοι γάμοι							Από τους διαλυμένους γάμους			Αποφασισμένες υπαίτιες διαζυγίου						
	Σύνολο	Λόγος				N. 868/79 (αυτά-μυτο) (1) N. 1329/83 (2)	δε δηλώθηκε αιτία	κηφύζοντες υπαίτιος			Σύνολο	Αυπεριωμένος λόγος					
		Μοχλούς του άνδρα	της γυναίκας	κατάβυθισμός εργασιών	ισοχηρό κληρονομήσι της σχέσης του γάμου			άλλων νόμιμων λόγων	ο άνδρας	η γυναίκα		και οι δύο	Μοχλούς του άνδρα	της γυναίκας	κατάβυθισμός εργασιών	άλλων νόμιμων λόγων	δε δηλώθηκε αιτία
Σύνολο	7.725	1	1	32	739	527	6.283	142	198	188	7.338	57	—	—	1	45	11
Αθηνών	4.287	1	—	15	425	216	3.564	64	86	68	4.133	38	—	—	1	27	10
Αιγίου	138	—	—	1	14	17	102	4	4	2	132	—	—	—	—	—	—
Αρκαδικής	130	—	—	1	21	16	83	7	7	10	113	1	—	—	—	1	—
Αρκαδονίκης	1.016	—	1	4	99	58	844	10	25	35	956	8	—	—	—	6	1
Αρκαδίας	221	—	—	2	15	22	154	28	10	9	202	2	—	—	—	2	—
Αργολίδας	54	—	—	—	8	9	36	1	2	5	47	—	—	—	—	—	—
Καρπυφίας	84	—	—	1	9	2	72	—	1	2	81	—	—	—	—	—	—
Αυτ. Μεσσηνίας	68	—	—	—	4	9	53	2	2	1	65	1	—	—	—	1	—
Κορινθίας	233	—	—	—	26	17	185	5	11	4	218	—	—	—	—	—	—
Λακωνίας	278	—	—	—	20	24	225	6	7	4	267	2	—	—	—	2	—
Ναυπλίου	224	—	—	2	12	32	172	6	12	12	200	—	—	—	—	—	—
Πατρών	334	—	—	1	12	54	259	8	11	19	304	2	—	—	—	2	—
Πελοποννήσου	655	—	—	3	74	51	529	1	20	17	621	4	—	—	—	4	—

3. Διαζύγια κατά διάρκεια γάμου, έτος 1993 (1), (2)

Διάρκεια γάμου	Διαζύγια
Σύνολο Διαζυγίων	7.725
Κάτω του έτους	4
1 έτους	63
2 έτων	531
3 "	538
4 "	526
5 "	400
6 "	497
7 "	390
8 "	375
9 "	322
10 - 14 "	1.597
15 - 19 "	1.018
20 και άνω	1.217
Δε δηλώθηκε	247

4. Διαζύγια κατά αριθμό ζώντων τέκνων, κατά την έκδοση του διαζυγίου, έτος 1993 (1), (2)

Αριθμός τέκνων	Διαζύγια
Σύνολο Διαζυγίων	7.725
0 τέκνα	2.762
1 τέκνο	2.194
2 τέκνα	1.739
3 "	343
4 "	55
5 "	15
6 "	2
7 " και άνω	2
Δε δηλώθηκε	813
Συνολικός αριθμός τέκνων	7.022

(1) Ν. 868/79 «Περί διαζυγίων λόγω μητροχρονίας διακοπής της εργατικής συμβίωσης».  
 (2) Ν. 1329/83 «Περί διακοπής της έγγαμης συμβίωσης πέραν των τεσσάρων ετών».

1. Συγκριτικός πίνακας κινήσεως διαζυγίων

Έτος	Οριστικές αποφάσεις		Διαζύγια λόγω							Αιτιολογία περιπτώσεων κατά τις οποίες κηρύχθηκε υπαίτιος		
			μοιχίας		κακή βουλή της γυναίκας %	ιδιαιτερά κληρονομιά της σχέσεως του γάμου %	άλλων νόμιμων λόγων %	868/79 (αυτόματα) (1) N. 1329/83 (2) %	δε δηλώθηκε αιτία %			
	Αιτητών διαζύγιο	Αιτήσεων την αιτία	του άνδρα %	της γυναίκας %						ο άνδρας %	η γυναίκα %	και οι δύο %
1981	6.349	197	0,1	0,3	5,9	68,3	0,1	16,4	8,7	24,2	9,1	66,7
1982	3.358	203	0,1	0,7	4,6	74,4	0,1	9,2	8,9	16,9	7,5	75,6
1983	5.907	156	0,3	0,6	4,8	77,8	0,1	3,1	13,3	9,7	6,4	83,9
1984 (1), (2)	8.672	88	0,2	0,6	2,6	76,2	7,0	8,7	4,7	8,0	6,3	85,7
1985 (1), (2)	7.564	107	0,2	0,4	2,0	69,6	13,7	13,7	0,4	4,7	5,3	90,0
1986 (1), (2)	8.939	138	0,1	0,2	1,3	15,7	13,1	69,4	0,2	2,3	2,7	95,0
1987 (1), (2)	8.830	177	0,1	0,1	0,8	14,4	19,6	63,0	0,0	4,3	3,9	91,8
1988 (1), (2)	8.335	139	0,0	0,0	0,6	11,0	16,2	72,2	0,0	3,6	3,8	92,6
1989 (1), (2)	6.360	137	0,0	0,1	0,7	12,3	18,9	68,0	0,0	4,4	4,6	91,0
1990 (1), (2)	6.037	124	0,0	0,0	0,6	14,1	16,9	68,4	0,0	4,8	5,7	89,5
1991 (1), (2)	6.351	107	0,0	0,0	0,5	11,8	15,6	72,1	0,0	3,8	4,3	91,9
1992 (1), (2)	6.156	70	0,0	0,0	0,4	9,7	10,7	77,5	1,7	2,8	3,6	93,6
1993 (1), (2)	7.725	57	0,0	0,0	0,4	7,6	6,8	81,3	1,8	2,6	2,4	95,0
1994 (1), (2)	7.675	81	0,0	0,0	0,3	9,0	7,5	81,2	1,9	2,4	2,1	95,5

2. Οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητα και περιφέρειες Εφετειών, έτος 1994 (1), (2)

Περιφέρεια Εφετείων	Κηρυχθέντες διαλυμένοι γάμοι						Από τους διαλυμένους γάμους			Απορριφθείσες αιτήσεις διαζυγίου							
	Σύνολο	Λόγος				N. 868/79 (αυτόματα) (1) N. 1329/83 (2)	δε δηλώθηκε αιτία	κηρύχθηκε υπαίτιος:			Σύνολο	Αναρριφόμενος λόγος					
		μοιχίας του άνδρα	της γυναίκας	κακή βουλή της γυναίκας	ιδιαιτερά κληρονομιά της σχέσεως του γάμου			άλλων νόμιμων λόγων	ο άνδρας	η γυναίκα		και οι δύο	μοιχία των άνδρα	της γυναίκας	κακή βουλή εργαζομένης	άλλο νόμιμο λόγοι	δε δηλώθηκε αιτία
Σύνολο	7.675	2	3	27	693	573	6.238	147	184	162	7.127	81	—	—	2	60	19
Αθηνών	3.734	2	1	13	358	214	3.066	80	84	56	3.594	42	—	—	1	28	13
Αιγιάλας	175	—	—	—	11	26	138	—	—	5	166	2	—	—	—	—	—
Δοδεκάνησου	142	—	—	1	2	11	114	14	4	3	135	2	—	—	—	2	1
Θεσσαλονίκης	1.073	—	1	3	72	59	921	19	28	17	1.030	8	—	—	—	6	2
Θράκης	255	—	—	4	21	50	172	8	14	18	223	1	—	—	—	1	—
Επικυρήτων	53	—	—	—	7	2	44	—	1	—	52	—	—	—	—	—	—
Καρπύρας	106	—	—	1	11	7	85	2	2	3	101	2	—	—	1	—	1
Δ.π. Μακεδονίας	141	—	—	2	22	21	96	—	6	4	131	—	—	—	—	—	—
Κρήτης	340	—	—	2	43	32	262	1	8	9	323	2	—	—	—	2	—
Λαρίσης	398	—	—	—	27	55	308	11	10	15	373	1	—	—	—	1	—
Ναυπλίου	232	—	—	—	9	28	194	1	8	6	218	3	—	—	—	2	1
Πατρών	342	—	1	—	51	25	256	9	6	6	330	3	—	—	—	3	—
Πειραιώς	682	—	—	1	59	43	577	2	11	20	651	15	—	—	—	15	—

3. Διαζύγια κατά διάρκεια γάμου, έτος 1994 (1), (2)

4. Διαζύγια κατά αριθμό ζώντων τέκνων, κατά την έκδοση του διαζυγίου, έτος 1994 (1), (2)

Διάρκεια γάμου	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	7.675
Κάτω του έτους	1
1 έτος	69
2 έτων	395
3 "	611
4 "	476
5 "	479
6 "	369
7 "	447
8 "	389
9 "	378
10 - 14 "	1.356
15 - 19 "	1.101
20 και άνω	1.249
Δε δηλώθηκε	355

Αριθμός τέκνων	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	7.675
0 τέκνα	2.518
1 τέκνο	2.144
2 τέκνα	1.835
3 "	339
4 "	63
5 "	13
6 "	6
7 " και άνω	5
Δε δηλώθηκε	750
Συνολικός αριθμός τέκνων	7.230

(1) N. 868/79 «Περί διαζυγίων λόγω μοιχαλφόντας διακοπής της εγγυμής συμβιώσεως».  
 (2) N. 1329/83 «Περί διακοπής της εγγυμής συμβιώσεως πέραν των τριωάρων ετών».

1. Συγκριτικός πίνακας κινήσεως διαζυγίων

Έτος	Οριστικές αποφάσεις		Διαζύγια λόγω:							Αναλογία περιπτώσεων κατά τις οποίες κηρύχθηκε υψαίτιος:		
			μοχθίας		κακήβουλής εργατα-λέψεως %	ισχυρού κλονισμού της σχέσεως του γάμου %	άλλων νόμιμων λόγων %	868/79 (α υψαίτιος) (1) Ν. 1329/83 (2) %	δε δηλώθηκε αιτία %	ο άνδρας %	η γυναίκα %	και οι δύο %
	Απύργετων διαζύγια	Απεργήσαν την αγωγή	του άνδρα %	της γυναίκας %								
1985 (1), (2)	7.568	107	0,2	0,4	2,0	69,6	13,7	13,7	0,4	4,7	5,3	90,0
1986 (1), (2)	8.939	138	0,1	0,2	1,3	15,7	13,1	59,4	0,2	2,3	2,7	95,0
1987 (1), (2)	8.810	177	0,1	0,1	0,8	14,4	19,6	65,0	0,0	4,3	3,9	91,8
1988 (1), (2)	8.335	139	0,0	0,0	0,6	11,0	16,2	72,2	0,0	3,6	3,8	92,6
1989 (1), (2)	6.360	137	0,0	0,1	0,7	12,3	18,9	68,0	0,0	4,4	4,6	91,0
1990 (1), (2)	6.037	124	0,0	0,0	0,6	14,1	16,9	68,4	0,0	4,8	5,7	89,5
1991 (1), (2)	6.351	107	0,0	0,0	0,5	11,8	15,6	72,1	0,0	3,8	4,3	91,9
1992 (1), (2)	6.156	70	0,0	0,0	0,4	9,7	10,7	77,5	1,7	2,8	2,6	93,6
1993 (1), (2)	7.725	57	0,0	0,0	0,4	9,6	6,8	81,3	1,8	2,6	2,4	95,0
1994 (1), (2)	7.675	81	0,0	0,0	0,3	9,0	7,5	81,2	1,9	2,4	2,1	95,5
1995 (1), (2)	10.995	114	0,0	0,0	0,4	16,1	7,8	73,5	2,1	2,8	2,6	94,6
1996 (1), (2)	9.360	95	0,0	0,0	0,8	19,3	7,3	72,0	0,6	2,6	2,6	94,8

2. Οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου, υπαίτιότητα και περιφέρειες Εφετείων, έτους 1995 (1), (2)

Περιφέρεια Εφετείων	Κηρύχθηκαν διαλυμένοι γάμοι							Από τους διαλυμένους γάμους			Αποφαιρέθηκε αγωγή διαζυγίου						
	Σύνολο	λόγια				N. 868/79 (α υψαίτιος) (1) Ν. 1329/83 (2)	δε δηλώθηκε αιτία	κηρύχθηκε υψαίτιος:			Σύνολο	Αναφερόμενος λόγος					
		μοχθίας του άνδρα	της γυναίκας	κακήβουλής εργατα-λέψεως	ισχυρού κλονισμού της σχέσεως του γάμου			άλλων νόμιμων λόγων	ο άνδρας	η γυναίκα		και οι δύο	μοχθίας		κακήβουλη εργατα-λέψεως	άλλοι νόμιμοι λόγοι	δε δηλώθηκε αιτία
													του άνδρα	της γυναίκας			
Σύνολο	9.360	2	3	74	1.882	688	6.740	59	241	244	1.875	95	0	0	4	85	6
Αθηνών	3.774	2	2	44	685	150	2.881	10	69	62	1.641	42	0	0	3	39	0
Αιγαίου	242	0	0	0	34	20	188	0	4	1	237	3	0	0	0	3	0
Δυδοσσανήσου	158	0	0	3	9	15	129	2	9	6	143	3	0	0	0	3	0
Θεσσαλονίκης	1.684	0	0	5	343	107	1.215	14	45	46	1.593	16	0	0	0	15	1
Θράκης	397	0	0	5	54	64	260	14	23	18	356	2	0	0	0	1	1
Ιωαννίνων	109	0	0	0	23	14	72	0	6	7	96	2	0	0	0	1	1
Καβάρας	91	0	0	1	20	5	63	0	2	3	86	3	0	0	0	3	0
Αвт. Μακεδονίας	169	0	0	0	59	23	83	4	3	8	159	2	0	0	1	1	0
Κρήτης	374	0	0	2	95	53	221	3	6	6	360	1	0	0	0	1	0
Αρκαδίας	435	0	0	3	86	56	283	7	28	23	384	7	0	0	0	5	2
Ναυπλίου	276	0	0	3	52	34	187	0	10	12	254	2	0	0	0	2	0
Πατρών	514	0	1	5	113	73	318	4	18	22	474	5	0	0	0	4	1
Πειραιώς	1.137	0	0	3	229	66	838	1	19	28	1.090	7	0	0	0	7	0

3. Διαζύγια κατά διάκριση γάμου, έτους 1995 (1), (2)

Διάκριση γάμου	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	9.360
Κάτω του έτους	—
1 έτους	174
2 " "	517
3 " "	582
4 " "	505
5 " "	659
6 " "	528
7 " "	494
8 " "	402
9 " "	465
10 - 14 " "	1.707
15 - 19 " "	1.316
20 και άνω	1.970
Δε δηλώθηκε	1

4. Διαζύγια κατά αριθμό ζώντων τέκνων, κατά την έκδοση του διαζυγίου, έτους 1995 (1), (2)

Αριθμός τέκνων	Διαζύγια
Σύνολο διαζυγίων	9.360
0 τέκνα	3.543
1 τέκνο	2.527
2 τέκνα	2.380
3 " "	306
4 " "	115
5 " "	27
6 " "	6
7 " " και άνω	6
Δε δηλώθηκε	250
Συνολικός αριθμός τέκνων	9.447

(1) Ν. 868/79 «Περί διαζυγίων λόγω μακροχρόνιας διακοπής της έγγαμης συμβίωσης».  
 (2) Ν. 1329/83 «Περί διακοπής της έγγαμης συμβίωσης πέραν των πενήντα ετών».



ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ, ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΕΦΕΤΕΙΩΝ ΕΤΟΥΣ 1996

ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 1329/83

ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ  
ΣΤΟΥΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΥΣ  
ΓΑΜΟΥΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΦΕΤΕΙΩΝ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ		ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜ. ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙ- ΚΟΙ	ΔΕΝ ΔΗΛΩ- ΘΗΚΕ ΑΙΤΙΑ	ΑΝΔΡΑ ΑΝΔΡΑ	ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ	ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΟΥ
			ΚΛΟΝΙ- ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ									
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	9422	2226	0	0	32	1475	719	7076	120	268	258	8896	
ΑΘΗΝΩΝ	4658	666	0	0	9	494	163	3978	14	79	50	4529	
ΑΙΓΑΙΟΥ	171	41	0	0	0	23	18	125	5	0	1	170	
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	191	26	0	0	4	11	11	153	12	7	6	178	
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1223	409	0	0	4	278	127	800	14	54	49	1120	
ΘΡΑΚΗΣ	410	138	0	0	1	70	67	257	15	26	22	362	
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	103	40	0	0	0	30	10	60	3	4	6	93	
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	81	19	0	0	2	8	9	61	1	5	6	70	
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	146	68	0	0	1	40	27	75	3	11	8	127	
ΚΡΗΤΗΣ	399	144	0	0	3	102	39	253	2	10	11	378	
ΛΑΡΙΣΑΣ	472	125	0	0	0	75	50	316	31	22	30	420	
ΝΑΥΠΛΙΟΥ	309	92	0	0	1	53	38	202	15	10	8	291	
ΠΑΤΡΩΝ	487	203	0	0	5	111	87	280	4	18	22	447	
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	772	255	0	0	2	180	73	516	1	22	39	711	

# ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ ΕΤΟΥΣ 1996

## ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 1329/83

### ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΟΝΙΣΜ	ΜΟΙΧΕΙΑ	ΚΑΚΟ- ΒΟΥΛΗ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΥΠΕΡ ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙΚΟ	ΜΗ ΔΗΛΩ- ΘΗΣΑ ΑΙΤΙΑ	
								9422
ΣΥΝΟΛΟ	9422	2226	0	32	1475	719	7076	120
ΜΕΧΡΙ 2 ΕΤΩΝ	106	26	0	0	0	26	79	1
1-2 ΕΤΗ	106	26	0	0	0	26	79	1
2 - 5 ΕΤΗ	1689	107	0	3	12	92	1573	9
2-3 ΕΤΗ	548	35	0	3	0	32	509	4
3-4 ΕΤΗ	541	29	0	0	0	29	511	1
4-5 ΕΤΗ	600	43	0	0	12	31	553	4
5 - 10 ΕΤΗ	2406	439	0	8	253	178	1949	18
5-6 ΕΤΗ	461	75	0	3	34	38	383	3
6-7 ΕΤΗ	622	107	0	1	64	42	513	2
7-8 ΕΤΗ	498	88	0	2	47	39	406	4
8-9 ΕΤΗ	488	90	0	0	58	32	392	6
9-10 ΕΤΗ	337	79	0	2	50	27	255	3
10 ΕΤΩΝ & ΠΛΕΟΝ	4901	1629	0	21	1197	411	3226	46
10-15 ΕΤΗ	1707	405	0	8	266	131	1288	14
15-20 ΕΤΗ	1406	420	0	6	299	115	977	9
20 ΕΤΗ & ΑΝΩ	1788	804	0	7	632	165	961	23
ΑΓΝΩΣΤΗ	320	25	0	0	13	12	249	46

ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΕΤΟΥΣ 1996

		Α Ρ Ι Θ Μ Ο Σ Τ Ε Κ Ν Ω Ν							ΜΗ ΔΗ- ΛΩΘΕΝΤΑ	
ΣΥΝΟΛΟ		0	1	2	3	4	5	6	7 & ΑΝΩ	
ΔΙΑΖΥΓΙΑ	9422	2986	2574	2340	434	111	29	12	7	929
ΤΕΚΝΑ	9270	0	2574	4680	1302	444	145	72	53	

**ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ**

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 1329/83

ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ  
ΣΤΟΥΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΥΣ  
ΓΑΜΟΥΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΦΕΤΕΙΩΝ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ	ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜ. ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙ- ΚΟΙ	ΔΕΝ ΔΗΛΩ- ΘΗΚΕ ΑΙΤΙΑ	ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ		ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΟ
											ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ	
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	7814	1502	12	12	2	45	978	465	6364	48	236	192	7386
ΑΘΗΝΩΝ	3300	115	2	2	0	2	85	26	3182	3	10	15	3275
ΑΙΓΑΙΟΥ	179	30	0	0	0	0	20	10	148	1	2	2	175
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	203	54	3	3	0	11	15	25	148	0	20	13	170
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1279	439	1	1	1	8	316	113	839	1	67	44	1168
ΘΡΑΚΗΣ	367	113	2	2	1	11	45	54	750	4	28	24	315
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	77	45	0	0	0	0	29	16	31	1	6	7	64
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	88	20	0	0	0	0	14	4	68	0	2	1	85
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	111	39	0	0	0	1	28	10	69	3	3	6	102
ΚΡΗΤΗΣ	344	121	1	1	0	4	78	38	221	2	8	12	324
ΛΑΡΙΣΑΣ	414	101	1	1	0	3	56	41	310	30	31	25	390
ΝΑΥΠΛΙΟΥ	372	79	1	1	0	0	43	35	252	1	12	7	313
ΠΑΤΡΩΝ	505	158	1	1	0	3	51	63	345	2	29	22	454
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	573	188	0	0	0	2	156	30	395	0	18	14	551

ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ ΕΤΟΥΣ 1999

ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 1329/83

ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΟΝΙΣΜ	ΜΟΙΧΕΙΑ	ΚΑΚΟ- ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ	ΝΑΪΤΙΚΟ	ΜΗ ΔΗΛΩ- ΘΗΣΑ ΑΙΤΙΑ	
ΣΥΝΟΛΟ	7814	1502	14	45	978	465	6264	48
ΜΕΧΡΙ 2 ΕΤΩΝ	82	15	0	0	0	15	67	0
1-2 ΕΤΗ	82	15	0	0	0	15	67	0
2 - 5 ΕΤΗ	1361	66	0	5	0	61	1293	2
2-3 ΕΤΗ	363	17	0	1	0	16	346	0
3-4 ΕΤΗ	534	22	0	2	0	20	511	1
4-5 ΕΤΗ	464	27	0	2	0	25	436	1
5 - 10 ΕΤΗ	2219	296	8	10	168	110	1914	9
5-6 ΕΤΗ	513	50	0	0	26	24	463	0
6-7 ΕΤΗ	386	56	0	2	34	20	326	4
7-8 ΕΤΗ	521	56	3	1	36	16	463	2
8-9 ΕΤΗ	411	64	1	3	40	20	345	2
9-10 ΕΤΗ	388	70	4	4	32	30	317	1
10 ΕΤΩΝ & ΠΛΕΟΝ	3978	1109	6	30	300	273	2834	35
10-15 ΕΤΗ	1429	310	6	20	196	88	1111	8
15-20 ΕΤΗ	1088	259	0	4	186	69	820	9
20 ΕΤΗ & ΑΝΩ	1461	540	0	6	418	116	903	18
ΑΓΝΩΣΤΗ	174	16	0	0	10	6	156	2

ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΕΤΟΥΣ 1997

Α Ρ Ι Θ Μ Ο Σ Τ Ε Κ Ν Ω Ν

	0	1	2	3	4	5	6	7 & ΑΝΩ	ΜΗ ΔΗ- ΛΩΘΕΝΤΑ
ΣΥΝΟΛΟ	0	2182	1920	360	90	26	5	5	583
ΔΙΑΖΥΓΙΑ	2643	2182	1920	360	90	26	5	5	583
ΤΕΚΝΑ	0	2182	3840	1080	360	130	30	38	

## ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 1329/83

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΦΕΤΕΙΩΝ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ		ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜ. ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙ- ΚΟΙ	ΔΕΝ ΔΗΛΩ- ΘΗΚΕ ΑΙΤΙΑ	ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ		ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΟ
			ΚΛΟΝΙ- ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ						ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ	
ΑΘΗΝΩΝ	9629	1654	0	4	15	1148	487	7877	98	204	161	9264
ΑΙΓΑΙΟΥ	4076	171	0	1	2	134	34	3888	17	20	14	4042
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	188	19	0	0	0	13	6	169	0	3	0	185
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	179	22	0	0	2	4	16	146	11	6	6	167
ΘΡΑΚΗΣ	1696	483	0	0	4	363	116	1211	2	62	44	1590
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	395	97	0	0	0	44	53	269	29	24	19	352
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	54	14	0	0	0	8	6	36	4	4	2	48
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	73	24	0	0	0	10	14	49	0	0	0	73
ΚΡΗΤΗΣ	172	67	0	0	0	51	16	105	0	3	4	165
ΛΑΡΙΣΑΣ	401	126	0	1	0	84	41	267	8	10	11	380
ΝΑΥΠΛΙΟΥ	478	137	0	0	2	65	70	324	17	26	28	424
ΠΑΤΡΩΝ	388	129	0	0	1	94	34	254	5	23	7	358
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	545	178	0	2	1	118	57	362	5	12	15	518
	984	187	0	0	3	160	24	797	0	11	11	962

ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ ΕΤΟΥΣ 1993

ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 1329/83

ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΟΝΙΣΜ	ΜΟΙΧΕΙΑ	ΚΑΚΟ- ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ	ΝΑΪΤΙΚΟ	ΣΥΝΕ- ΜΗ ΔΗΛΩ- ΘΗΣΑ ΑΙΤΙΑ	
								4
ΣΥΝΟΛΟ	9629	1654	4	15	1148	487	7877	98
ΜΕΧΡΙ 2 ΕΤΩΝ	88	6	0	1	0	5	80	2
1-2 ΕΤΗ	88	6	0	1	0	5	80	2
2 - 5 ΕΤΗ	1742	68	0	2	7	59	1668	6
2-3 ΕΤΗ	554	13	0	1	0	12	537	4
3-4 ΕΤΗ	525	25	0	0	0	25	498	2
4-5 ΕΤΗ	663	30	0	1	7	22	633	0
5 - 10 ΕΤΗ	2665	331	1	5	205	120	2315	19
5-6 ΕΤΗ	555	55	0	2	25	28	497	3
6-7 ΕΤΗ	596	64	0	1	45	18	527	5
7-8 ΕΤΗ	412	55	0	0	34	21	353	4
8-9 ΕΤΗ	604	89	0	1	54	34	512	3
9-10 ΕΤΗ	498	68	1	1	47	19	426	4
10 ΕΤΩΝ & ΠΛΕΟΝ	4908	1209	3	6	906	294	3638	61
10-15 ΕΤΗ	1729	296	1	3	213	79	1416	17
15-20 ΕΤΗ	1307	267	0	1	204	62	1028	12
20 ΕΤΗ & ΑΝΩ	1872	646	2	2	489	153	1194	32
ΑΓΝΩΣΤΗ	226	40	0	1	30	9	176	10



ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΕΤΟΥΣ 1998

Α Ρ Ι Θ Μ Ο Σ Τ Ε Κ Ν Ω Ν

	0	1	2	3	4	5	6	7 & ΑΝΩ	ΜΗ ΔΗ- ΛΩΘΕΝΤΑ
ΣΥΝΟΛΟ	0	2737	2436	434	112	22	3	5	578
ΔΙΑΖΥΓΙΑ	3302	2737	2436	434	112	22	3	5	578
ΤΕΚΝΑ	0	2737	4872	1302	448	110	18	39	

ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ, ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ **Ε**ΦΕΤΕΙΩΝ ΕΤΟΥΣ 1999

**ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ**

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 1329/83

ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ  
ΣΤΟΥΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΥΣ  
ΓΑΜΟΥΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΦΕΤΕΙΩΝ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ		ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜ. ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙ- ΚΟΙ	ΔΕΝ ΔΗΛΩ- ΘΗΚΕ ΑΙΤΙΑ	ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ	ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΟ
			ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ								
	11309	3250	7	12	32	2527	672	7947	112	292	235	10782
ΑΘΗΝΩΝ	5848	1601	5	8	10	1368	210	4236	11	104	79	5665
ΑΙΓΑΙΟΥ	232	38	0	0	0	26	12	193	1	5	1	226
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	217	45	0	0	2	19	24	155	17	8	9	200
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1625	430	0	0	6	333	91	1191	4	47	40	1538
ΘΡΑΚΗΣ	411	129	0	0	1	63	65	263	19	22	18	371
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	75	29	0	0	0	24	5	46	0	4	1	70
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	98	46	0	1	1	31	13	50	2	5	4	89
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	146	57	0	0	0	38	19	89	0	8	5	133
ΚΡΗΤΗΣ	397	148	0	0	0	105	43	244	5	17	9	371
ΛΑΡΙΣΑΣ	493	137	0	0	0	93	44	326	30	11	17	465
ΝΑΥΠΛΙΟΥ	345	129	1	1	10	80	37	216	0	23	15	307
ΠΑΤΡΩΝ	552	198	1	0	0	137	60	348	6	26	16	510
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	794	255	0	2	2	206	45	539	0	12	20	762
ΛΑΜΙΑΣ	76	8	0	0	0	4	4	51	17	0	1	75

ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Σ Υ Μ Φ Ω Ν Α Μ Ε Τ Ο Ν Ν. 1329/83

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΜΟΙΧΕΙΑ ΙΣΧΥΡ.	ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΟΝΙΣΜ ΙΣΧΥΡΟΣ	ΚΑΚΟ- ΒΟΥΛΗ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΝΟΜΙΜΟΙ ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΝΟΜΙΜΟΙ	ΑΛΛΟΙ ΝΑΙΤΙΚΟ	ΣΥΝΕ- ΜΗ ΔΗΛΩ- ΘΗΣΑ ΑΙΤΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ	
								ΚΑΚΟ- ΒΟΥΛΗ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΝΟΜΙΜΟΙ ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΣΥΝΟΛΟ	11309	3250	19	32	2527	627	7947	112
ΜΕΧΡΙ 2 ΕΤΩΝ	88	27	1	3	0	23	59	2
ΜΕΧΡΙ 1 ΕΤΩΝ	2	2	0	0	0	2	0	0
1-2 ΕΤΗ	86	25	1	3	0	21	59	2
2 - 5 ΕΤΗ	1745	106	2	10	10	84	1633	6
2-3 ΕΤΗ	566	28	0	3	0	25	537	1
3-4 ΕΤΗ	669	35	1	3	0	31	633	1
4-5 ΕΤΗ	510	43	1	4	10	28	463	4
5 - 10 ΕΤΗ	3105	644	5	8	457	174	2441	20
5-6 ΕΤΗ	718	97	1	3	53	40	616	5
6-7 ΕΤΗ	625	123	1	1	92	29	500	2
7-8 ΕΤΗ	619	135	1	3	100	31	481	3
8-9 ΕΤΗ	455	113	0	0	78	35	338	4
9-10 ΕΤΗ	688	176	2	1	134	39	506	6
10 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ	6226	2450	11	11	2038	390	3695	81
10-15 ΕΤΗ	2116	614	2	2	492	118	1486	16
15-20 ΕΤΗ	1566	335	5	6	427	97	1005	26
20 ΕΤΗ ΚΑΙ ΑΝΩ	2544	1301	4	3	1119	175	1204	39
ΑΓΝΩΣΤΗ	145	87	0	0	22	1	119	3



ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ, ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ **Ε**ΦΕΤΕΙΩΝ ΕΤΟΥΣ 2000

**ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ**

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΦΕΤΕΙΩΝ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 1329/83		ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ		ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ		ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ		ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜ. ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙ- ΚΟΙ	ΔΕΝ ΔΗΛΩ- ΘΗΚΕ ΑΙΤΙΑ	ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ ΣΤΟΥΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΥΣ ΓΑΜΟΥΣ		ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΘ
		ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΜΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ	ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ	ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ						
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	11184	3324	1	27	2	2	2691	803	7601	59	353	261	10570		
ΑΘΗΝΩΝ	5270	1778	0	5	2	2	1473	298	3479	13	124	70	5076		
ΑΙΓΑΙΟΥ	275	54	1	0	0	0	44	9	217	4	3	2	270		
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	189	65	0	2	0	0	46	17	108	16	6	9	174		
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1583	401	0	5	0	0	311	85	1180	2	45	35	1503		
ΘΡΑΚΗΣ	476	146	0	1	0	0	69	76	324	6	33	29	414		
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	143	31	0	0	0	0	17	14	109	3	6	5	132		
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	109	23	0	1	0	0	9	13	86	0	3	2	104		
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	159	69	0	1	0	0	47	21	90	0	9	10	140		
ΚΡΗΤΗΣ	430	176	0	0	0	0	113	63	253	1	24	25	381		
ΛΑΡΙΣΑΣ	590	189	0	5	0	0	110	73	399	3	34	29	527		
ΝΑΥΠΛΙΟΥ	399	136	0	3	0	0	101	32	261	2	20	8	371		
ΠΑΤΡΩΝ	592	194	0	1	0	0	132	61	391	7	28	22	542		
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	883	240	0	1	0	0	209	30	643	0	17	9	857		
ΛΑΜΙΑΣ	86	23	0	2	0	0	10	11	61	2	1	6	79		

ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ ΕΤΟΥΣ 2000

ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 1329/83

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ.	ΣΥΝΟΛΟ ΜΟΙΧΕΙΑ	ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ	ΚΑΚΟ- ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙΚΟ	ΜΗ ΔΗΛΩ- ΘΗΣΑ ΑΙΤΙΑ
ΣΥΝΟΛΟ	11184	3524	3	27	2691	803	7601	59
ΜΕΧΡΙ 2 ΕΤΩΝ	64	20	0	3	0	17	44	0
ΜΕΧΡΙ 1 ΕΤΩΝ	0	0	0	0	0	0	0	0
1-2 ΕΤΗ	64	20	0	3	0	17	44	0
2 - 5 ΕΤΗ	1866	148	0	3	11	134	1715	3
2-3 ΕΤΗ	635	45	0	0	0	45	590	0
3-4 ΕΤΗ	613	57	0	1	0	51	560	1
4-5 ΕΤΗ	618	51	0	2	11	38	565	2
5 - 10 ΕΤΗ	2732	602	2	7	417	176	2114	16
5-6 ΕΤΗ	475	85	1	3	45	36	387	3
6-7 ΕΤΗ	682	136	1	2	90	43	512	4
7-8 ΕΤΗ	568	175	0	1	92	42	430	3
8-9 ΕΤΗ	593	151	0	1	117	33	440	2
9-10 ΕΤΗ	414	95	0	0	73	22	315	4
10 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ	6428	2717	1	14	2258	474	3649	32
10-15 ΕΤΗ	2221	707	0	6	546	155	1502	12
15-20 ΕΤΗ	1570	619	1	4	503	111	946	5
20 ΕΤΗ ΚΑΙ ΑΝΩ	2637	1421	0	4	1209	208	1201	15
ΑΓΝΩΣΤΗ	94	7	0	0	5	2	79	8



ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ, ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΕΦΕΤΕΙΩΝ ΕΤΟΥΣ 2001

ΚΗΡΥΧΘΕΝΤΕΣ ΔΙΑΛΥΜΕΝΟΙ ΓΑΜΟΙ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ 1329/83

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΦΕΤΕΙΩΝ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ		ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ		ΜΟΙΧΕΙΑ		ΚΑΚΟ ΒΟΥΛΗ ΕΓΚΑΤΑ ΛΕΙΨΗ	ΥΠΕΡ ΤΕΤΡΑ- ΕΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑ	ΑΛΛΟΙ ΝΟΜΙΜ. ΛΟΓΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙ- ΚΟΙ	ΔΕΝ ΔΗΛΩ- ΘΗΚΕ ΑΙΤΙΑ	ΥΠΑΙΤΗΟΤΗΤΑ		ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΟ
		ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΚΛΟΝΙ- ΣΜΟΥ	ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ	ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ	ΤΗΣ ΓΥΝΑΙ- ΚΑΣ								
ΣΥΝΟΛΟ	11080	3381	0	0	32	2662	687	7641	58	306	221	10553			
ΑΘΗΝΩΝ	4919	1570	0	0	2	1501	67	3344	5	29	14	4876			
ΑΙΓΑΙΟΥ	248	58	0	0	1	41	18	190	0	6	1	241			
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	250	78	0	0	2	46	27	175	5	13	10	232			
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1805	506	0	0	14	342	150	1283	16	84	59	1662			
ΘΡΑΚΗΣ	562	173	0	0	4	69	100	387	7	48	30	484			
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	183	41	0	0	0	13	28	135	7	9	14	160			
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	88	9	0	0	1	5	3	78	1	1	1	86			
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	172	68	0	0	0	45	83	104	0	11	5	156			
ΚΡΗΤΗΣ	528	199	0	0	0	125	74	328	1	20	24	484			
ΛΑΡΙΣΑΣ	581	167	0	0	2	101	54	413	1	31	17	533			
ΝΑΥΠΛΙΟΥ	419	125	0	0	2	87	35	293	1	11	15	393			
ΠΑΤΡΩΝ	618	224	0	0	1	148	74	380	14	30	21	567			
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	648	147	0	0	3	125	19	501	0	10	8	630			
ΛΑΜΙΑΣ	54	19	0	0	0	13	6	35	0	3	2	49			



ΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΛΟΓΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ ΕΤΟΥΣ 2001

ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 1329/83

ΙΣΧΥΡΟΣ ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ  
 ΚΑΚΟ- ΥΠΕΡ  
 ΜΟΙΧΕΙΑ ΚΑΛΟ- ΥΠΕΡ  
 ΑΛΛΟΙ ΑΛΛΟΙ  
 ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΜΟΙΧΕΙΑ ΚΑΚΟ- ΥΠΕΡ ΑΛΛΟΙ ΑΛΛΟΙ  
 ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙΣΜΟΣ ΒΟΥΛΗ ΤΕΤΡΑΕΤ. ΝΟΜΙΜΟΙ  
 ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΟΝΙΣΜ ΕΓΚΑΤ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΛΟΓΟΙ

ΔΙΑΡΚΕΙΑ  
 ΛΥΘΕΝΤΟΣ  
 ΓΑΜΟΥ

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΙΣΧΥΡ. ΚΛΟΝΙΣΜ	ΜΟΙΧΕΙΑ	ΚΑΚΟ- ΥΠΕΡ	ΚΑΛΟ- ΥΠΕΡ	ΑΛΛΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΕ- ΝΑΙΤΙΚΟ	ΜΗ ΔΗΛΩ- ΘΗΣΑ ΑΙΤΙΑ
ΣΥΝΟΛΟ	11080	3301	0	32	2662	687	7641	58	
ΜΕΧΡΙ 2 ΕΤΩΝ	38	33	0	2	0	31	5	0	
ΜΕΧΡΙ 1 ΕΤΩΝ	0	0	0	0	0	0	0	0	
1-2 ΕΤΗ	38	33	0	2	0	31	5	0	
2 - 5 ΕΤΗ	1715	111	0	8	7	96	1602	2	
2-3 ΕΤΗ	471	31	0	4	0	27	440	0	
3-4 ΕΤΗ	680	44	0	1	0	43	644	0	
4-5 ΕΤΗ	556	36	0	3	7	26	518	2	
5 - 10 ΕΤΗ	2899	666	0	9	484	173	2222	11	
5-6 ΕΤΗ	684	118	0	2	74	42	563	3	
6-7 ΕΤΗ	492	117	0	4	88	25	372	3	
7-8 ΕΤΗ	661	163	0	2	111	50	497	1	
8-9 ΕΤΗ	518	135	0	0	104	31	382	1	
9-10 ΕΤΗ	544	133	0	1	107	25	408	3	
10 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ	6205	2539	0	12	2146	381	3644	22	
10-15 ΕΤΗ	2091	601	0	7	491	103	1489	4	
15-20 ΕΤΗ	1550	585	0	3	483	99	963	8	
20 ΕΤΗ ΚΑΙ ΑΝΩ	2550	1353	0	2	1172	179	1195	10	
ΑΓΝΩΣΤΗ	223	32	0	1	25	6	168	23	



# ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ

Επιδόματα — Υποστηρικτικές  
Υπηρεσίες

ΕΛΛΑΣ



ΓΕΝΙΚΗ  
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ  
ΙΣΟΤΗΤΑΣ

GENERAL  
SECRETARIAT  
FOR EQUALITY

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ  
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ  
MINISTRY OF THE INTERIOR  
PUBLIC ADMINISTRATION & DECENTRALISATION

# ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Οι δημογραφικές εξελίξεις τόσο για την Ελλάδα όσο και για τις χώρες της Ευρώπης δείχνουν ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια πραγματικότητα, η οποία στατιστικά ολοένα γίνεται όλο και πιο ορατή. Στο πλαίσιο υλοποίησης και στη χώρα μας διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών παροχών για την προστασία των εργαζομένων, ιδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται από την πολιτεία για τις μονογονεϊκές οικογένειες μέσω της θεσπίσις μέτρων που στοχεύουν στη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσις των οικογενειών αυτών. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν επιδότηση στεγαστικών δανείων, πριμοδότηση της πρόσληψής τους στο Δημόσιο, προτεραιότητα στους παιδικούς σταθμούς, προγράμματα κατάρτισης, ένταξης και επανένταξης στην παραγωγή καθώς και ψυχολογική υποστήριξη και επιχορήγηση επαγγελματικών πρώτο-βουλιών και δραστηριοτήτων.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας με βάση το πλαίσιο της Εθνικής πολιτικής, καθώς και τις ειδικότερες προγραμματικές και χρηματοδοτικές κατευθύνσεις του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, συντάξε Ολοκληρωμένο Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης (Ο.Ε.Π.Δ.), για την υποστήριξη και πρόληψη των προβλημάτων των γυναικών, με έμφαση στις Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες, μεταξύ των οποίων προτεραιότητα έχουν και οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών.

Επίσης παρεμβαίνουμε καθημερινά στη διαμόρφωση και εφαρμογή πολιτικών για τη βελτίωση των ήδη παρεχόμενων υπηρεσιών, σε συνεργασία με κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς φορείς.

Η ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΕΦΗ ΜΠΕΚΟΥ

# ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΜΓΟ

## ΕΠΙΔΟΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**Μ**ονογονεϊκή χαρακτηρίζεται η οικογένεια στην οποία ένας γονιός χωρίς σύζυγο ή σύντροφο ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί εξαρτημένο από αυτόν/-η (χήρος/-α, διαζευγμένος/-η, άγαμος/-η).

Όσον αφορά την οικονομική ενίσχυση και στήριξη μονογονεϊκών οικογενειών με χαμηλό εισόδημα προβλέπονται τα εξής:

❖ Οι Δ/νσεις Πρόνοιας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων καταβάλλουν μηνιαίο επίδομα 44 Ευρώ σε κάθε απροστάτευτο παιδί ηλικίας μέχρι 16 χρόνων, με την προϋπόθεση ότι το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα δεν υπερβαίνει για τριμελή οικογένεια τα 294 Ευρώ προσαυξανόμενο κατά 24 Ευρώ για κάθε επιπλέον μέλος αφαιρουμένου του ποσού που τυχόν καταβάλλεται για ενοίκιο.

❖ Επίσης με τις ίδιες προϋποθέσεις ο ΕΟΚΦ-ΠΙΚΠΑ χορηγεί επίδομα που ανέρχεται στα 105,65 Ευρώ το μήνα για οικογένειες με ένα παιδί και 148,20 Ευρώ το μήνα για δύο ή περισσότερα παιδιά.

❖ Σχολικό επίδομα σε οικογένειες με παιδιά ηλικίας έως 16 ετών που φοιτούν σε δημόσια σχολεία υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Απευθύνεται σε οικογένειες, συμπεριλαμβανομένων των μονογονεϊκών, με ετήσιο εισόδημα που δεν υπερβαίνει το ποσό των 3.000 Ευρώ και ανέρχεται σε 300 Ευρώ ετησίως για κάθε παιδί-μαθητή υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η ενίσχυση καταβάλλεται εφάπαξ με την έναρξη εκάστου σχολικού έτους. Η καταβολή πραγματοποιείται από την αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία (Δ.Ο.Υ) του τόπου διαμονής του δικαιούχου.

❖ Το Επίδομα Μητρότητας Ανασφαλιστών καταβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 5 του Ν. 1302/1982 σε εργαζόμενες γυναίκες που δε δικαιούνται αντίστοιχη παροχή από κάποιο ασφαλιστικό φορέα ή είναι ανασφάλιστες. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται στα 440 Ευρώ (220 Ευρώ πριν από τον τοκετό και 220 Ευρώ μετά τον τοκετό). Αρμόδια υπηρεσία για τη χορήγηση του επιδόματος είναι οι Δ/νσεις και τα Γραφεία Πρόνοιας των Νομ/κών Αυτοδιοικήσεων της Χώρας.

Επίδομα τρίτου παιδιού χορηγείται από τον ΟΓΑ βάσει των Ν. 1829/90 και Ν. 2459/97. Το μηνιαίο επίδομα ανέρχεται σε 131 Ευρώ και καταβάλλεται μέχρι τη συμπλήρωση του βου έτους της ηλικίας του παιδιού εφόσον το επίσιο οικογενειακό εισόδημα των δικαιούχων δεν υπερβαίνει το ποσό των 23.480 Ευρώ.



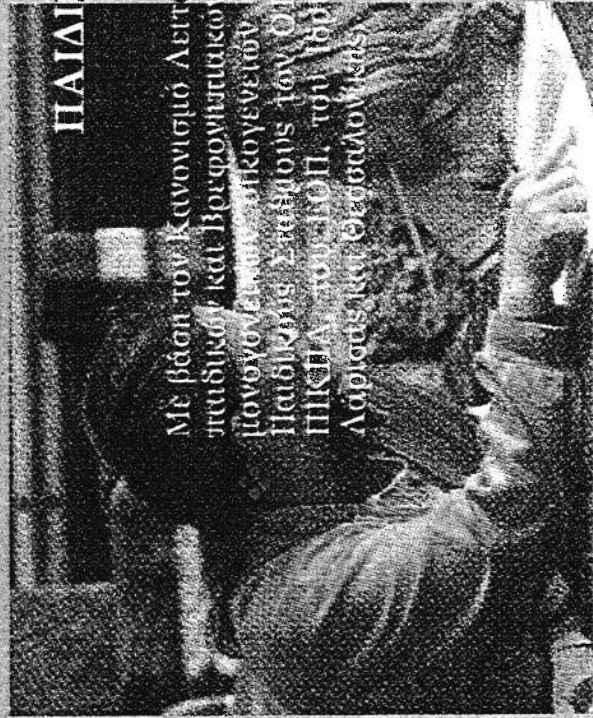
## ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑΚΗ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

- ❖ Στις ανασφάλιστες άγαμες μητέρες και οικονομικά αδύναμες παρέχεται δωρεάν νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.
- ❖ Με το Νόμο 1469/84 ο/η ανασφάλιστος/η, διαζευγμένος/η έχει δικαίωμα για νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σαν άμεσα ασφαλισμένος/η στον ασφαλιστικό φορέα που ήταν ασφαλισμένος/η ο άλλος σύζυγος κατά το χρόνο λύσης του γάμου τους. Το ασφαλιστικό αυτό δικαίωμα ασκείται εντός έτους από την ημερομηνία της τελεσίδικης έκδοσης της απόφασης του διαζυγίου.



## ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ

Με βάση τον Κανονισμό Λειτουργίας των Νομικών Προσώπων Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών (Π2β/2827/1997, Άρθρο 7) παιδιά που γεννιούνται οικογενειών εγγράφονται κατά προτεραιότητα στους Παιδικούς Σταθμούς του ΟΓΑ, καθώς επίσης και στους σταθμούς του ΠΚΠΑ, του ΕΟΠ, του Ινστιτούτου Βρεφονηπιακών Σταθμών, Αθηνών, Λαρίσης και Θεσσαλονίκης.



## ΜΟΝΑΔΕΣ ΦΙΛΟΕΝΙΑΣ-ΣΤΗΡΙΞΗΣ

❖ Για την συστηματική προστασία της άγαμης μητέρας λειτουργεί ειδικό τμήμα στο Κέντρο Βρεφών Μητέρα στο οποίο εισάγονται άγαμες έως τον τοκετό. Παρέχεται ψυχολογική στήριξη και οικονομική βοήθεια μέχρι να διαπιστωθεί ότι μπορεί να ζήσει μόνη της και να αναλάβει την ανατροφή του παιδιού της.

❖ Στα Κέντρα Συμβουλευτικής και Ενημέρωσης Γυναικών του ΚΕΘΙ παρέχεται νομική, ψυχολογική και συμβουλευτική στήριξη και στις γυναίκες αρχηγούς ΜΓΟ.

❖ Στις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις της χώρας λειτουργούν οι Δ/νσεις Πρόνοιας όπου μέσω των Κοινωνικών Υπηρεσιών παρέχεται ψυχολογική στήριξη και βοήθεια στην άγαμη μητέρα.

❖ Στο πλαίσιο του Εθνικού Κέντρου Άμεσης Βοήθειας προβλέπονται ξενώνες προσωρινής φιλοξενίας σε Αθήνα και Θεσ/νίκη.



## ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΣΤΕΓΗ

❖ Τα Στεγαστικά Προγράμματα του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ) προβλέπουν τη χορήγηση δανείου αυτοστέγαξης σε άγαμες μητέρες που προστατεύουν 1 παιδί και άνω και έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 900 ημέρες εργασίας.

❖ Στο πλαίσιο παροχής στεγαστικής συνδρομής, παρέχονται κάθε χρόνο περίπου 4 (τέσσερις) έτοιμες κατοικίες σε άγαμες μητέρες με τις ίδιες προϋποθέσεις όπως παραπάνω (τουλάχιστον 900 ημέρες εργασίας).

❖ *Επίδομα ενοικίου* χορηγείται στις άγαμες μητέρες που έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 900 ημέρες εργασίας και πληρούν τις προϋποθέσεις εισοδήματος.

## ΕΡΓΑΣΙΑ

Με το Ν 2190/94 οι υποψήφιοι σε διαγωνισμούς προσλήψεων άγαμες μητέρες μοριοδοτούνται με 5% για κάθε παιδί.



ΟΑΕΔ

Στα πλαίσια του «Προγράμματος Απόκτησης Εργασιακής Εμπειρίας, και Επιχορήγησης Επιχειρήσεων για την Απασχόληση Ανέργων Ηλικίας 18-65 Ετών για το Έτος 2003», προτεραιότητα στη κάλυψη των θέσεων δίνεται και στις γυναίκες αρχηγούς ΜΓΟ.



## Γ' ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

Στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση» του Υπουργείου Εργασίας, προβλέπονται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις και για τις γυναίκες αρχηγούς ΜΓΟ.



## ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Όσον αφορά το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, ισχύουν τα εξής:

❖ Με το Νόμο 1329/83 για την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου, η άγαμη μητέρα εξομοιώνεται νομικά ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις με την έγγαμη μητέρα. Με τον ίδιο νόμο καταργείται κάθε δυσμενής διάκριση σε βάρος των παιδιών που γεννιούνται εκτός γάμου και προβλέπεται η πλήρης εξομείωση με τα παιδιά που γεννιούνται από γάμο.

Η παλιά αρνητικά φορτισμένη ορολογία («γνήσια», «εξώγαμα τέκνα») καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με την περισσότερο ουδέτερη («τέκνα γεννημένα σε γάμο», «τέκνα γεννημένα χωρίς γάμο των





γονέων τους»).

Για την εκούσια αναγνώριση ενός παιδιού γεννημένου χωρίς γάμο των γονέων απαιτείται και η σύμπραξη της μητέρας του. Η καινοτομία της συναίνεσης της μητέρας επιβάλλεται στα πλαίσια της ισότητας των δύο φύλων.

Σε περίπτωση εκούσιας ή δικαστικής αναγνώρισης το παιδί αποκτά, ως προς όλα, θέση τέκνου γεννημένου από γάμο απέναντι και στους δύο γονείς του και τους συγγενείς τους (πλήρες κληρονομικό δικαίωμα, αξίωση διατροφής, κτλ.)

❖ Με το Νόμο 1483/84 προβλέπεται η χορήγηση «γονικής άδειας», για την ανατροφή του παιδιού έως 6 μήνες και στην άγαμη μητέρα μέχρι το παιδί συμπληρώσει την ηλικία των δύο μισι (2,5) ετών.

❖ Με το Νόμο 1849/89 προβλέπεται η χορήγηση επιδόματος γάμου και στους αρχηγούς ΜΓΟ στον ιδιωτικό τομέα.

❖ Με το Νόμο 2470/1997 προβλέπεται η χορήγηση επιδόματος γάμου στους αρχηγούς ΜΓΟ και στο δημόσιο εφ' όσον τους έχει ανατεθεί η επιμέλεια του παιδιού.

❖ Με το Νόμο 2190/94 αν μεταξύ των επιτυχόντων σε διαγωνισμό για την πλήρωση θέσεων στο δημόσιο είναι υποψήφιος άγαμος μητέρας προστίθεται στο συνολικό βάθμο που έλαβαν 5/100 για κάθε παιδί.

❖ Σύμφωνα με την Εθνική Σύμβαση Εργασίας 2002-2003 ο εργαζόμενος μονογονέας στον ιδιωτικό τομέα δικαιούται άδεια με αποδοχές έξι (6) εργασίμων ημερών το χρόνο, πέραν αυτής που δικαιούται από άλλες διατάξεις. Γονέας με τρία (3) παιδιά ή περισσότερα, δικαιούται άδεια οκτώ (8) εργασίμων ημερών. Η άδεια αυτή χορηγείται λόγω αυξημένων αναγκών φροντίδας παιδιών ηλικίας μέχρι δώδεκα (12) ετών συμπληρωμένων, χορηγείται εφάπαξ ή τμηματικά μετά από συνεννόηση με τον εργοδότη, σύμφωνα με τις ανάγκες του γονέα και δεν πρέπει να συμπέσει χρονικά με την αρχή ή το τέλος της ετήσιας κανονικής άδειας.

## ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΑΠΕΥΘΥΝΘΕΙΣ

Χρήσιμα τηλέφωνα και διευθύνσεις

1. ΕΟΚΦ-ΠΚΠΛ, Κεντρική Υπηρεσία, Τσόχα 5, Αμπελόκηποι.  
Τηλ: 210 6427856-59
2. ΕΟΚΦ-ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας) Τσόχα 5, Αμπελόκηποι.  
Τηλ: 210 6427856
3. ΕΟΚΦ-Κέντρο Βρεφών «Μπιέρνι», Δημοκρατίας 65, Ίλιον Αττικής.  
Τηλ: 210 2627155, 210 2611181
4. Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αργασιανίου 8, Παλατιά Κλαυθμώνος.  
Τηλ: 210 3315291-5
5. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, ΚΕΘΙ, Χαρ. Τρικούπη 51 & Βαλτε-  
τσίου, 106 80, Αθήνα.  
Τηλ: 210 3898000
6. ΟΛΕΑ, Άνση Ασφάλισης.  
Τηλ: 210 9989000
7. ΟΓΑ, Πατισίων 30, Αθήνα.  
τηλ: 210 3607011
8. Αρχιεπισκοπή Αθηνών -Στέγη Μπαρβας: Κέντρο Υποδοχής και Ενημέρω-  
σης- Ακαδημίας 95, Αθήνα.  
Τηλ: 210 3821274
9. Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις (για επιδόματα Υπ. Υγείας Πρόνοιας).  
Άνση Κοινωνικής Πρόνοιας, Φειδιππίδου-31 και Μεγάλωκοιστύλου  
Τηλ: 210 7710265, 210 7710211
10. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ανατολικής Αττικής:  
Τμήμα Παιδικής Προστασίας, Μεσογείων 42, τηλ: 210 6396654
11. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αττικής:  
Τμήμα Παιδικής Προστασίας,  
Τηλ: 210 5906838, 210 5905166
12. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Πειραιά:  
Τμήμα Παιδικής Προστασίας, τηλ: 210 4120948
13. Κοινωνική Βοήθεια - 197: Γραμμή άμεσης κοινωνικής και ψυχολογικής  
υποστήριξης.

Έπειτα από προσωπική επικοινωνία με ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου Μονογονεϊκών Οικογενειών Πάτρας, παρουσιάζουμε τους σκοπούς που έχει το Σωματείο:

1. Τη διάδοση του πνεύματος της αλληλεγγύης, αλληλοβοήθειας, αλληλοϋποστήριξης και ενδιαφέροντος μεταξύ των μελών
2. Την με συλλογική δράση, προάσπιση των κοινωνικών, ηθικών και υλικών συμφερόντων των μελών μας με τη θέσπιση ευεργετικών διατάξεων από την πολιτεία
3. Την εξασφάλιση προϋποθέσεων για την καλύτερη εκπροσώπησή μας ενώπιον της Πολιτείας
4. Τη διαφώτιση της κοινής γνώμης πάνω στα προβλήματα των μελών του Σωματείου μας
5. Την ανύψωση του πνευματικού, επιστημονικού, πολιτιστικού επιπέδου μελών με διενέργεια σεμιναρίων, παρακολούθηση διαλέξεων (προώθηση της διαρκούς μόρφωσης των μελών σε συνεργασία με κέντρα επιμόρφωσης και συνεργασία με διάφορους μαζικούς φορείς)

Οι σκοποί του συλλόγου περιορίζονται στην αλληλοβοήθεια των μελών και τη συλλογική δράση.

Δυστυχώς όμως, ύστερα από προσωπική συζήτηση με μέλη του σωματείου, καταλήξαμε στο γεγονός ότι οι μητέρες – γονείς μονογονεϊκών οικογενειών δεν έχουν την πολυτέλεια να ασχοληθούν με ενέργειες του σωματείου. Η οικονομική τους κατάσταση, κατά κύριο λόγο, αλλά και η μοναξιά που μπορεί να επιφέρει ένα διαζύγιο στη ζωή τους, δε τους αφήνει περιθώρια για κάτι τέτοιο. Ιδιαίτερα οι μητέρες με παιδιά μικρής ηλικίας δεν έχουν το χρόνο να ασχοληθούν με το πνευματικό, επιστημονικό ή πολιτιστικό τους επίπεδο. Άλλωστε, ένα μεγάλο μέρος των οικογενειών αυτών θεωρούν τον εαυτό τους ανίκανο αν επανενταχθεί στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Ένας άλλος βασικός σκοπός του Σωματείου είναι να στηρίξει αυτά τα άτομα προκειμένου να κατανοήσουν τα διάφορα στάδια, τα οποία περνούν και ότι αυτά τα στάδια μπορεί και πρέπει να ξεπεραστούν για να επανενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο., καθώς επίσης η ενδυνάμωση και στήριξη των μόνων γονέων όσον αφορά την ανατροφή των μελών της

οικογένειας, που έχουν υποστεί εν αγνοία τους σχεδόν, όλες αυτές τις συνέπειες που επιφέρει το διαζύγιο στη ζωή τους.

Παρακάτω παρουσιάζουμε τους συλλόγους μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα, με τη διευκρίνιση ότι αρκετοί από τους παρακάτω συλλόγους υπολειτουργούν:

**ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΕΛΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ  
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ**

**ΜΕΛΗ Δ.Σ.ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ  
ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

**ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΕΛΩΝ Μ.Γ. Ο.**

Πανάγος Παναγιώτης, Πρόεδρος, 210-7482752

Τσιτσιπά Θεοδώρα, Γεν. Γραμματέας, Τροίας 6, 17676 Καλλιθέα

Τηλ.: 210-9570591 (+φαξ), 6947-815138, E-mail: tsitsipa@panafonet.gr

Ευθυριού Βασιλική, Ταμίας, Κλεάνθους 1, Ρουφ, 210-3466527

**ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΓΑΜΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ**

Ανθή Μάζαρη, Νικολακοπούλου 2, 11 525 Ν. Ψυχικό, 210 -6743211

Μαρία Λάζου, Ανθέων 19, Αγ. Ανάργυροι, Αθήνα, 210- 2315142

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ "ΕΛΠΙΔΑ"**

Κεσισογλου Ευαγγελία, Πρόεδρος, Πόντου 8, 56626 Συκιές, Θεσσαλονίκη

2310-625761/625725, Φαξ: 2310-635841, 6977-094769

**ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΜΕΛΩΝ Μ.Γ.Ο. ΑΧΑΪΑΣ**

Ρουμελιώτου Έφη, Πρόεδρος, Βύρωνος 80-84, 26 264 Πάτρα

2610-337156, 6977-400249

Αλεξοπούλου Ελένη, Γ. Γραμματέας, Μενελάου 48, 26 332 Πάτρα

2610-312662, 6976-706594

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ**

Ναλμπάντης Ζήσης, Πρόεδρος, Π. Φωτίου 11, 68 100 Αλεξανδρούπολη

25510-84212/33302, 6974-303807

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΠΕΛΛΑΣ**

Γαβρηλίδου Γεωργία, Πρόεδρος, Ελ. Βενιζέλου 71, 58 100 Γιαννιτσά  
23820-25253/23363, Φαξ: 23820-20650, 6944-731453,

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΔΡΑΜΑΣ "ΗΛΙΑΧΤΙΔΑ"**

Κονδυλάκη Χαρά, Πρόεδρος, Ίωνος Δραγούμη 35, 66 100 Δράμα  
25210-28297/39725, 6946-109302

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΚΑΒΑΛΑΣ**

Μακρίδου Βάγια, Πρόεδρος,  
Αριστείδου 1 & Πτολεμαίου 45, 65 302 Καβάλα  
2510-227868 (+φαξ), 2510-232823

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΤΡΙΚΑΛΩΝ**

Κοτούλα Σοφία, Πρόεδρος, 24340-23122, 697-7325203  
Ψύχου Ρούλα, Μέλος, 24310-94544/94545/94217-9, 6936- 752311  
42100 Βαλτινό Τρικάλων (Δημαρχείο)

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΚΡΗΤΗΣ**

Βαρουχάκη Μάρω, Αρσινόης 23, (περιοχή Τάλως), 71 300 Ηράκλειο Κρήτης  
2946-346304, 6946-346304

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ**

Γιαννακίδου Ματίνα  
25310-82907, 6972-027117

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΧΑΛΚΙΔΑΣ**

Μπούρου Φωτεινή, Λεωφ. Χαϊνά 36, 34 100 Χαλκίδα  
22210-76406, 6973-844367

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. & ΑΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΒΟΛΟΥ**

Παραπαρέκη Μάγδα, 28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 156, 38 221 Βόλος  
24210-28515/ 37698, 6937-627808

**ΚΕΝΤΡΟ Μ.Γ.Ο. ΕΥΟΣΜΟΥ, ΜΑΙΝΕΜΕΝΗΣ, ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ**

28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου και Μ. Αλεξάνδρου, 56 224 Εύοσμος, 2310-771555

**ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ Μ.Γ.Ο.**

(υπό την ευθύνη του Δήμου Λάρισας)

Παπαδοπούλου Χρυσούλα, Ρίζου Σέφη, Σπύρου Φωτεινή

Ανθίμου Γαζή 31, 41 222 Λάρισα

2410-535528, 535255

**ΕΤΑΙΡΙΑ ΕΘΕΛΟΝΤΙΣΜΟΥ ΑΡΤΙΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (Μη Κερδοσκοπική)**

Φιλελλήνων 19, Τ.Θ. 41, 47100 Άρτα, Πληροφορίες: κ. Γκολομάζου Βασιλική

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΘΥΜΑΤΩΝ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΥΠΑΘΩΝ  
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ & ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ Μ.Γ.Ο.**

Ιωάννου Καλού 2, 48 100 Πρέβεζα, 26820-61481/28570 κ. Γιακισικόγλου

**ΣΥΛΛΟΓΟΙ Μ.Γ.Ο. ΥΠΟ ΙΔΡΥΣΗ:**

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΚΕΡΚΥΡΑΣ**

Υπεύθυνη Πρωτοβουλίας ίδρυσης συλλόγου:

Λινοσπύρη Σοφία, Μουστοξύδου 9, 49100 Κέρκυρα

26610-22296/32943, 6972-694443, 26610-37255 (φαξ)

**ΣΥΛΛΟΓΟΣ Μ.Γ.Ο. ΚΩ**

Χαράση Αγγελική, 22420-23300

**ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΕΛΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ  
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ**

**ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ Μ.Γ.Ο.**

**ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ**

Φειδιππίδου 31 & Μιχαλακοπούλου, 15 773 Αθήνα

210-7711754, 7710265, 7710211

**ΕΟΚΦ - ΠΙΚΠΑ, Κεντρική Υπηρεσία**

Τσόχα 5, Αμπελόκηποι, 210-6427856-59

**ΕΟΚΦ - ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας)**

Τσόχα 5, Αμπελόκηποι, 210-6427856

**ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**

Τμήμα Παιδικής Προστασίας (για επιδόματα Υπ. Υγείας και Πρόνοιας)

Μεσογείων 42, 210-6396654

**ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**

Τμήμα Παιδικής Προστασίας (για επιδόματα Υπ. Υγείας και Πρόνοιας)

210-5906838/5905166

**ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΠΕΙΡΑΙΑ**

Τμήμα Παιδικής Προστασίας (για επιδόματα Υπ. Υγείας και Πρόνοιας)

210-4120948

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (ΟΕΚ)**

Σολωμού 60, 10 432 Αθήνα, 210-5281100

Ομηρίδου Σκυλίτση 19, 18 531 Πειραιάς, 210-4226220



## **ΦΟΡΕΙΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ**

**Γενική Γραμματεία Ισότητας**  
Δραγατσανίου 8, Πλ. Κλαυθμώνος, 10 559 Αθήνα  
210-3315291-5

**ΚΕΘΙ / Κέντρα Πληροφόρησης & Στήριξης Γυναικών**  
**Νομική Συμβουλευτική, Συμβουλευτική Απασχόλησης, Ψυχοκοινωνική**  
**Στήριξη**  
Χαριλάου Τρικούπη 51 & Βαλτετσίου, 10 680 Αθήνα  
210-3898000

Συγγρού 30, 54 630 Θεσσαλονίκη, 2310-517959/523511

Κανακάρη 101β, 26221 Πάτρα, 2610-620059

1866 στ. 105, 71 201 Ηράκλειο Κρήτης, 28100341387/343778

Αναλήψεως 170, 38 221 Βόλος, 24210-78218-9

**Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών**  
Νίκης 24, 10 558 Αθήνα, 210-32443380

**Δήμος Αθηναίων, Γραφείο Ισότητας**  
Σοφοκλέους 70 & Πειραιώς, 10 553 Αθήνα, 210-5244657

**"Στέγη Μητέρας: Κέντρο Υποδοχής και Ενημέρωσης"**  
**Αρχιεπισκοπή Αθηνών**  
Ακαδημίας 95, 4<sup>ος</sup> όρ. 10 677 Αθήνα, 210-3811274, 3841536

**Κέντρο Βρεφών "Μητέρα"**  
Δημοκρατίας 65, 13 122 Ίλιον, 210-2621911/2627155-6/ 2611181

**Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας**  
Σόλωνος 41, 10 672 Κολωνάκι, 210-3616236

**Κέντρο Κοινωνικής Υποστήριξης Γυναικών στη Θεσσαλονίκη**  
**ΜΑΚ.ΙΝ.Ε. (Μακεδονικό Ινστιτούτο Εργασίας)**  
Αισώπου 24, 54 627 Πλ. Δημοκρατίας, Θεσσαλονίκη, 2310-556349/556351

**Ο Συνήγορος του Πολίτη**  
Χατζηγιάννη Μέξη 5, 11 528 Αθήνα  
210-7289600/ 0801 112 5000 (όλο το 24ωρο)

## **ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ**

**Εισαγγελία Ανηλίκων Αθήνας**  
Κτίριο πρώην Σχολής Ευελπίδων, 10 167 Αθήνα, 210-8839029

**Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθήνας**  
Κτίριο πρώην Σχολής Ευελπίδων, κτίριο 16, 10 167 Αθήνα, 210-8253831

**Εισαγγελία Εφετών Αθήνας**  
Σωκράτους 65, 11 475 Αθήνα, 210-6404000

**Επιμελητές Ανηλίκων Αθήνας**  
Σταδίου 65, 10 551 Αθήνα, 210-3240553

**Ιατροδικαστική Υπηρεσία Αθήνας**  
Αναπαύσεως 10, 11 636 Αθήνα, 210-9219002

**Εισαγγελία Ανηλίκων Πειραιά**  
Σκουζέ 3-5, 4<sup>ος</sup> όρ., 18 535 Πειραιάς, 210-4520473

### **Εισαγγελία Πρωτοδικών Πειραιά**

Σκουζέ 3-5, 18 535 Πειραιάς, 210-4582000

### **Εισαγγελία Εφετών Πειραιά**

Σκουζέ 3-5, 4<sup>ος</sup> όρ., 18 535 Πειραιάς, 210-4186001

### **Επιμελητές Ανηλίκων Πειραιά**

Τσαμαδού 43, 5<sup>ος</sup> όρ., 18 531 Πειραιάς, 210-4173659

## **ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ**

### **Δικηγορικός Σύλλογος Αθήνας**

Ακαδημίας 60, 10 679 Αθήνα, 210-3398200/3398119

### **Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιά**

Ηρώων Πολυτεχνείου 47, 18 535 Πειραιάς, 210-4176251/4220625

## **ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ**

### **Κέντρο Συμβουλευτικής Οικογένειας**

Συμβουλευτικό Κέντρο του Ε.Ο.Π. (δέχεται ζευγάρια ή μόνους γονείς)

Βασιλίσσης Σοφίας 135, 15 521 Αθήνα, 210-6497706

### **Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής**

Βασιλέως Ηρακλείου 8, Μουσείο, 10 683 Αθήνα

210-8211220/8211401/8210222

### **Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής**

Μπουμπουλίνας 15 & Νοταρά, 18 535 Πειραιάς

210-4118733/4170500/4118748

Γραμμή Άμεσης Κοινωνικής και Ψυχολογικής Στήριξης: 197

Γραμμή Δίπλα σου Κατά της Οικογενειακής Βίας: 800 11 88881 και 210-7786800 (για κλήσεις από κινητά)

## ΠΑΙΔΙΑ

Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού/ Δ/ση Οικογενειακής Φροντίδας  
Φωκίδος 7, 11 526 Αθήνα, 210-7715791

Παιδικός Σταθμός, Νηπιαγωγείο  
Πανελληνιος Σύνδεσμος Ελληνίδων Μητέρων  
Χλόης 9, 15 452 Ψυχικό, 210-6725992

Προστασία Ανηλίκων/ Ειδική Μεταχείριση Ανηλίκων  
Ελληνική Αστυνομία  
Λ. Αλεξάνδρας 173, 11 522 Αθήνα, Μέγαρο Αστυνομίας  
210-64429893/ 6476470

Πρότυπο Εθνικό Νηπιοτροφείο  
Κρέμου 128, 17 675 Καλλιθέα, 210-9560735

Το Χαμόγελο του Παιδιού

- Στουρνάρη 16, 10 683 Αθήνα, 210-3306140
- Αργυρουπόλεως 9 & Άνω Τζουμαγιά, 18 454 Νίκαια, 210-4256050

Ζάννειο Ίδρυμα Παιδικής Προστασίας και Αγωγής  
Πρότυπο Δημοτικό Σχολείο  
Θησέως 131, 14 578 Εκάλη, 210-81132914/8135913

Αγαπώ τα Παιδιά

Φρατζή 47, 11 743 Ν. Κόσμος, 210-9014917

Ελληνικό Κέντρο για την Ψυχική Υγεία και Θεραπεία του Παιδιού "Το Περιβολάκι"

Ιδιωτικός Φορέας που δέχεται όλα τα Ταμεία  
Υδρας 25, 15 232 Χαλάνδρι, 210-6814334

## ΙΑΤΡΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ

### Γιατροί Χωρίς Σύνορα

Ανοιχτό Πολυιατρείο

Αχαρνών και Παιωνίου 5, 10 440 Πλ. Βικτωρίας, 210-82213704/8213713

### Γιατροί του Κόσμου

Ανοιχτό Πολυιατρείο

Μιχαήλ Βόδα 15, 10 439 Αθήνα, 210-8233653

